

**T.C.**  
**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ BÖLÜMÜ**  
**TEFSİR ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ**  
**METOTLARININ PSİKOLOJİK BAĞLAMDA**  
**DEĞERLENDİRİLMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Muhammed AYDIN**

**VAN-2008**

**T.C.**  
**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ BÖLÜMÜ**  
**TEFSİR ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ  
METOTLARININ PSİKOLOJİK BAĞLAMDA  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZ**

**Hazırlayan**  
**Muhammed AYDIN**

**Danışman**  
**Doç. Dr. Hayati AYDIN**

**VAN-2008**

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM  
DALI, TEFSİR BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

**Başkan:** Doç. Dr. Hayati AYDIN

**Üye (Danışman):** Doç. Dr. Hayati AYDIN

**Üye:** Doç. Dr. M. Faik YILMAZ

**Üye:** Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ

**ONAY:** Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2008

.....

Enstitü Müdürü

## İÇİNDEKİLER

|                                                                           |      |
|---------------------------------------------------------------------------|------|
| ÖNSÖZ .....                                                               | VII  |
| KISALTMALAR .....                                                         | VIII |
| <b>GİRİŞ</b> .....                                                        | 1    |
| I. ARAŞTIRMANIN AMACI.....                                                | 4    |
| II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....                                               | 4    |
| III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....                                            | 5    |
| <b>1. KUR'AN'DA TEBLİĞİN ÖNEMİ VE BU ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELELER</b> |      |
| 1.1. KUR'AN'DA TEBLİĞ .....                                               | 6    |
| 1.1.1. TEBLİĞİN ÖNEMİ VE GAYESİ.....                                      | 6    |
| 1.1.2. TEBLİĞDE METODUN ROLÜ.....                                         | 8    |
| 1.1.3. TEBLİĞ ORTAMININ ÖZELLİKLERİ.....                                  | 10   |
| 1.1.4. TEBLİĞİN (MUHTEVANIN) ÖZELLİKLERİ.....                             | 12   |
| 1.2. KUR'AN'DA TEBLİĞ ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELELER                    | 13   |
| 1.2.1. TEBLİĞ.....                                                        | 13   |
| 1.2.2. DAVET.....                                                         | 15   |
| 1.2.3. İRŞAT.....                                                         | 16   |
| 1.2.4. HİDAYET.....                                                       | 18   |
| 1.2.5. TAVSİYE.....                                                       | 21   |
| 1.2.6. TALİM .....                                                        | 22   |
| 1.2.7. TERBİYE.....                                                       | 22   |
| 1.2.8. NASİHAT.....                                                       | 23   |
| 1.2.9. VA'Z.....                                                          | 24   |
| 1.2.10. ZİKİR.....                                                        | 25   |
| 1.2.11. TELKİN.....                                                       | 27   |
| 1.2.12. EMRİ BİL MARUF VE NEHY-İ ANİL MÜNKER .....                        | 28   |
| 1.2.12.1. Emri Bil Ma'ruf.....                                            | 29   |
| 1.2.12.2. Nehy-i Anil Munker.....                                         | 30   |

|                                                                                                   |           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>2. KUR'AN'DA PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ METOTLARININ PSİKOLOJİK BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....</b> | <b>34</b> |
| 2.1. KİŞİLİK AÇISINDAN.....                                                                       | 34        |
| 2.1.1. SAĞLAM BİR İNANCA SAHİP OLMASI.....                                                        | 34        |
| 2.1.2. ALLAH'A SİĞİNMASI.....                                                                     | 35        |
| 2.1.3. BİLGİLİ OLMASI.....                                                                        | 37        |
| 2.1.4. GÜZEL HİTABET SAHİBİ OLMASI .....                                                          | 38        |
| 2.1.5. ÖRNEK BİR YAŞAYIŞ VE AHLAK SAHİBİ OLMASI.....                                              | 40        |
| 2.1.6. ŞAHSİ MENFAAT YA DA KARŞILIK BEKLEMEMESİ...                                                | 41        |
| 2.1.7. TEBLİĞCİNİN İMAJ SAHİBİ OLMASI.....                                                        | 43        |
| 2.1.8. KARARLI OLMASI.....                                                                        | 45        |
| 2.1.9. VAZİFEŞİNAS OLMASI.....                                                                    | 47        |
| 2.1.10. ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMASI.....                                                                 | 48        |
| 2.1.11. SAMİMİ OLMASI.....                                                                        | 50        |
| 2.1.12. SABIR VE AZİM GÖSTERMESİ.....                                                             | 55        |
| 2.1.13. ÜMİT VAR OLMASI.....                                                                      | 58        |
| 2.1.14. İNSANLARIN HİDÂYETİNE GAYRET GÖSTERMESİ..                                                 | 60        |
| 2.2. METOD AÇISINDAN.....                                                                         | 64        |
| 2.2.1. DAVRANIŞ AÇISINDAN METOD.....                                                              | 64        |
| 2.2.1.1. Muhatabın Psikolojisini Göz Önüne Alması.....                                            | 64        |
| 2.2.1.2. Muhatabın Gönllüne Girmesi.....                                                          | 65        |
| 2.2.1.3. Şefkat ve Merhamet Göstermesi.....                                                       | 66        |
| 2.2.1.4. Affedici ve Müsamahalı Olması.....                                                       | 70        |
| 2.2.1.5. Kolaylaştırıcı ve Sevdirci Olması.....                                                   | 72        |
| 2.2.1.6. Muhataba Güzel Davranması.....                                                           | 76        |
| 2.2.1.7. Muhataba Değer Vermesi.....                                                              | 80        |
| 2.2.1.8. Muhatapla Yakınlaşmayı Sağlaması.....                                                    | 81        |
| 2.2.1.9. Muhatabın Temel Özellik ve Hislerine Hitap Etmesi.....                                   | 82        |
| 2.2.1.10. Muhatapla Ortak Paydaları Bulması.....                                                  | 83        |
| 2.2.1.11. Muhataba Hediyeler Vermesi.....                                                         | 84        |

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| 2.2.2. ÜSLUP AÇISINDAN METOD.....                        | 85  |
| 2.2.2.1.Münazara Yöntemini Kullanması.....               | 86  |
| 2.2.2.2. Soru-Cevap Metodunu Kullanması.....             | 89  |
| 2.2.2.3 Tekrar Metodunun Kullanılması.....               | 93  |
| 2.2.2.4. İkaz etmesi .....                               | 95  |
| 2.2.2.5. Gözdağı Vermesi.....                            | 97  |
| 2.2.2.6. Geçmiş Ümmetlerin Kıssalarıyla Korkutması ..... | 98  |
| 2.3. DAVET EDİLEN AÇISINDAN TEBLİĞ.....                  | 102 |
| 2.3.1. MUHATAPLARIN VASIFLARI.....                       | 102 |
| 2.3.2. MUHATAPLARIN İNANCA BAĞLILIĞI                     | 105 |
| 2.3.3 MUHATAPLARDA SEVİYE FARKLILIĞI.....                | 106 |
| 2.3.5. MUHATAPLARDA ZEKA VE EĞİTİM FARKLILIĞI...         | 107 |
| 2.3.6. MUHATAPLARDA CİNSİYET FARKLILIĞI.....             | 112 |
| 2.3.7. MUHATAPLARDA TEBLİĞ VE TELKİNE ELVERİŞ FARKLILIĞI | 112 |
| <b>SONUÇ</b> .....                                       | 115 |
| <b>KAYNAKLAR</b> .....                                   | 119 |
| <b>TEZİN ÖZETİ</b> .....                                 | 126 |

## ÖNSÖZ

Hamd ve sena bizleri yoktan varedip en güzel şekilde yaratan, bizlere nimetlerini sunan ve göndermiş olduğu elçileri vasıtasıyla bizleri varlığından haberdar kılan Allaha olsun. Salat ve selam alemlere rahmet olarak gönderilen iki cihan serveri gönüllerimizin nuru peygamber efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olsun.

Kur'an'da (*İnsanları*) Allah'a çağırın, iyi iş yapan ve 'ben müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir? (Fussilet, 41/33) ve Sizden, hayra çağırın, iyiliği buyurup kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.(Al-i İmran, 3/104) ayeti kerimelerinde buyrulduğu gibi peygamberlerin amacının, Allah'a davet olduğu açıkça belirtilip Allahın elçilerinin izinde, “Allah’a çağrı” takipçilerine de mecbur kılınmıştır.

Yukarıdaki ayeti kerimelerin gereği; İnsanlığın varoluş nedenini izah eden, dünya ve ahiret mutluluğunu temin ve tanzim eden Allah elçilerinin yöntem ve metodlarını öğrenip uygulamakla yapılabilir. Bu bağlamda tezimizin amacı, psikolojik unsurlar açısından peygamberlerin davet metodlarını irdeleyip anlamaya çalışmaktır. Ancak o zaman yaradılış gayemizi anlar iyi bir kul olmanın şuurunu idrak eder ve ilahi tebliği benimsemiş oluruz.

Çalışmamız süresince değerli katkılarını bizden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hayati AYDIN'a teşekkür ederim.

Muhammed AYDIN

VAN-2008

**KISALTMALAR**

|                    |                                           |
|--------------------|-------------------------------------------|
| <b>a.g.e.:</b>     | Adı Geçen Eser                            |
| <b>a.g.m.:</b>     | Adı Geçen Makale                          |
| <b>a.s.:</b>       | Aleyhi's-selam                            |
| <b>a.y.</b>        | Aynı Yer                                  |
| <b>b.:</b>         | Bin                                       |
| <b>bkz.:</b>       | Bakınız                                   |
| <b>bşk.:</b>       | Başkaları                                 |
| <b>c.:</b>         | Cilt no                                   |
| <b>D.İ.B.Y.:</b>   | Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar        |
| <b>D.İ.D.:</b>     | Diyanet İlmî Dergi                        |
| <b>d.n.:</b>       | Dipnot numarası                           |
| <b>H.:</b>         | Hicri                                     |
| <b>H.z.:</b>       | Hazreti                                   |
| <b>Krş.:</b>       | Karşılaştırm                              |
| <b>m. :</b>        | Miladi                                    |
| <b>m.d.:</b>       | Madde                                     |
| <b>MÜİFY:</b>      | Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.          |
| <b>no.:</b>        | Numara                                    |
| <b>nşr.:</b>       | Nâşir, neşreden                           |
| <b>r.d.:</b>       | Radiyallahu anh                           |
| <b>s.:</b>         | Sayfa                                     |
| <b>S.a.s.:</b>     | Sallallahu Aleyhi ve Sellem               |
| <b>D.İ.A.:</b>     | Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi |
| <b>T.d.v.yay.:</b> | Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi            |
| <b>Thk.:</b>       | Tahkik                                    |
| <b>Trc.:</b>       | Tercüme                                   |
| <b>ty.:</b>        | Tarihsiz, baskı tarihi yok                |
| <b>Üniv.:</b>      | Üniversitesi                              |
| <b>vb.:</b>        | ve benzeri                                |
| <b>y.y.:</b>       | Yayınevi yok                              |



## 1 GİRİŞ

Allah'ın varlığına ve birliğine davet etmenin tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. “Çünkü hem beşeriyetin hem de Peygamberlerin evveli Hz. Âdem (a.s.), insanları Allah'ın emirlerine çağıran ilk insandır. Daha sonra Allah tarafından gönderilen bütün peygamberler, Allah'a çağıran davetçiler zincirinin halkalarını teşkil etmişlerdir.”<sup>1</sup>

“İnsanlar psikolojik faaliyetlerinin sayısı ile ve aynı zamanda bunların kalite ve yoğunluğu ile tarif edilirler. Psikolojik faktörlerin, ferdin gelişmesinde tesirleri büyüktür. Bütün şartlara intibak kabiliyeti, sinir sisteminin, organların ve aklın bazı vasıflarına bağlıdır. Bu vasıflar bazı psikolojik vasıfların tesiri altında gelişirler. Bundan ötürü insanın ruhsal durumu, bir şeyi kabullenmede ve karşı tavır takınmada hayli önemli rol oynamaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkide, onlarla sıcak temas kurabilmede, hele onları dine davet etmede psikolojinin önemini kimse inkâr edemez. Karşıdaki insanın ruhsal yapısını anlamadan, onun saf noktalarını, hangi erdemleri ön planda tuttuğunu, hangi durumlardan hoşlanmadığını, kısacası onun doğasını ve karakterini bilmeden davette etkin ve başarılı olmak mümkün değildir.”<sup>2</sup>

“İnsanlar hizmetleriyle ölümsüzleşirler. Gerek insanlığa gönderilmiş peygamberler, gerek ilmî gelişmelere ivme kazandırmış, insanlığa buluşlarıyla hizmet etmiş bilim adamları ve gerekse ahlaki meziyetleriyle insanlığa örnek olan kimselerin tutuşturdukları meşaleler, insanlığı kendi zamanlarında aydınlattığı gibi ölümlemlerinden sonra da aydınlatmaya devam etmektedir. Bunların açtıkları çıgırlar ve yaptıkları hizmetler maşeri vicdanlarda unutulmamış, hizmetleri kendilerini gönüllerde yaşatmış ve yaşatmaya da devam etmektedir. İyilik yolunda yürüyenler daima onları kendilerine örnek almış, rehber edinmişlerdir.” Kur'an bu tür hizmet erbabı için, *Sonra gelenler arasında on(lar)a iyi bir ün bıraktık: Âlemler içinde Nuh'a, İbrahim'e, Musa ve Harun'a, İlyasin'e, elçilere selam olsun. İşte biz erdemli davranışları böyle mükâfatlandırırız.* buyurmakta ve bunlar için defalarca Allah'tan selam tekrar etmektedir.<sup>3</sup>

“Son bir buçuk asır, mana ve ruh adına hakikatten birçok şeyin sarsılıp yıkıldığı bir dönem olmuştur. Yaşadığımız çağda, amaçlarının gerçekleşmesini ancak toplumların psikolojisini, tarihini, neyi kolayca kabullenip neyi tereddütsüz reddedeceklerini bilmekten geçtiğini anlayan insanların, bunları değişim sürecine

<sup>1</sup> Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, D.İ.B.Y., Ankara, 2007, s. 14.

<sup>2</sup> Hayati Aydın, *Kur'an'da Psikolojik İknâ*, Timaş Yay., İstanbul, 2005, s. 27.

<sup>3</sup> Aydın, a.g.e., s. 9.

kanalize etmekten öte bir maharet gerektirmeyen az bir çaba ile zorunlu sonuçlara varmayı hedefledikleri görülmektedir. Dolayısıyla, İslam gibi öğretisini insanlara aşılarmayı, onları düzenli bir şekilde büyük bir sabır ve özveri ile bedensel ve mali ibadetleri ifa edebilecek bir yaşantıya intibak ettirmeyi hedefleyen bir dinin bu hususu görmezlikten gelmesi mümkün değildir. Çünkü böyle bir inkılâp, ancak ruh ve nefse ait yasaların bilinmesi ile ve onlara riayet etmekle mümkün olabilir. O halde, on dört asırdan beri dünya nüfusunun büyük bir kısmına hala hükmettiğine göre, Kur'an-ı ruhsal kanunlara ustalıkla hükmeden en heybetli bir kitap, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) de insan ruhunu en iyi kavrayan ve ondan derin tesirler icra eden en azametli bir peygamber olarak kabul etmek lazımdır.”<sup>4</sup>

Bizde bu çalışmamızda Kur'an ve sünnet ışığında peygamberlerin insanlar üzerinde etkili olmasının altında yatan psikolojik etmenlerin neler olduğunu bulup çıkarmaya çalışacağız. “İnsanların ruhunda alışa geldikleri yaşam tarzlarını tamamen değiştirmek, onları yeni ve alışık olmadıkları bir dünya görüşü ve yaşam tarzına intibak ettirmek, ancak ruhlarında büyük bir inkılâp ve derin bir tesir meydana getirmekle mümkün olur. Ahlaklı davranışın da, insan üzerindeki etkisi inkâr edilemez.”<sup>5</sup>

Kur'an'da hitap doğrudan en çok Hz. Muhammed (s.a.s.)'e yapıldığından bizim çalışmamızda da ağırlık Hz. Peygamberin hayatından esinlenecektir. Nitekim Kur'an-ı Kerimde Hz. Peygamber "Allah'ın davetçisi olarak vasıflandırılmış; ona yüklenen görev de "öğüt ver", "davet et", "tebliğ et", "ikaz et" gibi emirlerle ifade edilmiştir. Kendisine uyarma (inzar) ve müjdeleme (tebşir) görevi verilmiş; *uyaran (nezir)*, *uyarıcı (münzir)*, ve *müjdecisi (mübeşşir, beşir)* olarak nitelendirilmiştir. Bütün insanlara müjdecisi ve uyarıcı olarak gönderildiği, dolayısıyla peygamberliğinin evrensel niteliğe sahip olduğu belirtilmiştir. “Hz. Peygamber, en yakınlarından başlayan, daha sonra bütün Arap Yarımadasını kapsayan, hatta yarım adanın sınırlarını aşan davet faaliyetlerini peygamberlik görevi boyunca sürdürmüş ve bu hususta büyük başarı elde etmiştir. Onun uyguladığı davet metodları tutarlı, mantıklı, sistemli, gerçekçi ve başarıya götürücü özelliğe sahiptir. Bu suretle önce etrafında inançlı bir kitle, daha sonra da başlattığı davet faaliyetlerini başka ülkelere taşıyacak toplumu oluşturmuştur. Kendisi, Allah'ın elçisi sıfatıyla komşu ülkelerin devlet başkanlarına davet mektuplarını göndermiştir. Bu faaliyetiyle, sonraki yüzyıllarda hızla gelişecek olan evrensel davet çalışmalarını başlatmıştır.”<sup>6</sup>

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in müminler için canlı ve mükemmel bir fazilet örneği olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla onun hedefi

<sup>4</sup> Aydın, a.g.e., s. 27-28.

<sup>5</sup> Aydın, a.g.e., s. 59-60.

<sup>6</sup> İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, D.İ.B.Y., Ankara, 2004, s. 263.

insanlara hayatta pratik olarak uygulayaabilecekleri kuralları öğretmek ve bunları kendi yaşantısında göstermektir. Müminlere düşen de onu örnek almaktır. Bu hususla ilgili ayeti kerimenin meali şöyledir: *Andolsun ki Resulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*<sup>7</sup>

Peygamberlerin tebliğini anlatan ayetlere baktığımız zaman, çekilen bütün sıkıntı ve meşakkatlere rağmen Allah'ın elçileri rablerinin emirlerini tebliğ etmekten vazgeçmemişler, sabırla, azimle ve aşkla gayret göstermişlerdir. Nitekim Hz. Peygamberin, kısa bir sürede o toplumda büyük bir değişim meydana getirmesini de çok iyi tahlil etmemiz lazım. Elbetteki onların başarıları, takip ettikleri metoddan gizlidir. Bu metodu inceler, ayan beyan ortaya çıkarır, sonra da kendi meselelerimizin çözümünde takip edersek, onların o devirde elde ettiği başarıları bizler bu zamanda da elde edebiliriz. Fahri kâinat efendimiz ahir zaman peygamberidir. Her ne getirmiş, her ne tatbik etmiş ise, kıyamete kadar gelecek bütün asırlar ve nesiller için örnektir, metoddur, yoldur. Bize düşen peygamberlerin metodlarını zamanımız ve şartlarımız içinde doğru okumaktır. Çünkü peygamberleri, insan ve eşyayı yaratıp yönlendiren âlemlerin rabbi eğitmiştir.

“İnsan psikolojisini bilmek, tebliğin ve tebliğ ile ilgili faaliyetlerin sevk ve idaresinin vazgeçilmez bir esasıdır. Peygamberlerin tebliğ ile ilgili metod ve kurallarının incelenmesi, tebliğcilerin faaliyetlerinde başarılı olmalarına yardımcı olur. Çeşitli telkin ve ikna usulleriyle yapılan tebliğ metodları, temelde insan psikolojisine dayanırlar. Peygamberlerin başarıları da, insan psikolojisine ve fitratın kanunlarına uygun hareket etmekle mümkün olmuştur.<sup>8</sup> İlahi tebliğ ve terbiyenin yönü, insanların taşıdıkları özelliklere, istidat ve temayüllere göre belirlenmektedir. İnsan yapısı, kötüye ve iyiye yönelebilecek temayül ve zihni yeteneklerle donatılmıştır. Kur'an, insanı eğitirken, prensip, gaye ve metodlarını bu yapıya göre ayarlamakta ve temellendirmektedir.”<sup>9</sup> İnsanın fitratını, istek ve temayüllerini dikkate almadan Allah'ın mesajını anlatmak, suyu yokuş yukarıya akıtmak gibidir. Bu da faydasız bir uğraştan ileri gitmez.

“Kur'an'ın tebliğ ve eğitim-öğretim üslubunda göze çarpan en önemli nokta, toplum huzuru ve disiplinini sağlamak için koyduğu kurallarda insan psikolojisini ve biyolojik varlığını daima göz önünde bulundurduğu ve insana mutlaka alternatif sunduğu gerçeğidir.”<sup>10</sup> İnsanın kötülüğü bırakıp iyiliğe yönelmesi için, insanı en iyi

<sup>7</sup> Ahzâb, 33/21.

<sup>8</sup> Hayati Hökelekli, “Dinî Telkin ve Tebliğde Psikolojik Esaslar”, *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1983, IX. 27.

<sup>9</sup> Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul, 2004, s. 36; Ayrıca bkz.: Mehmet Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 1989, s. 128.

<sup>10</sup> Mehmet Emin Ay, *Din Eğitim ve Öğretiminde Mükâfât ve Ceza*, Bursa, 1993, s. 40; Konu ile ilgili âyetler için bkz.: Bakara, 2/178, 275; Nisâ, 4/92-93; Mâide, 5/87-90; İsrâ, 17/33; Nûr, 24/2-9, 28-29, 32; Müzemmil, 73/27.

tanıyan Rabbi'nın ve Rabbi'nın elçilerinin emir ve tavsiyelerde bulunma yöntemlerini çok iyi tahlil etmek gerekiyor.

“Kur'an insana gönderilen bir kitap olduğundan onda insanın birçok boyutu işlenmiştir. Kur'an ifadelerinin kapsayıcılığı ve evrenselliği göz önüne alındığında Kur'an ayetlerini psikoloji bağlamında değerlendirmek, insanı tanımak bağlamında büyük bir imkânı ortaya koymaktadır. Madem ki insanı tam olarak tanımak zorunluluğu her asırda en önemli bir konu olarak insanlığın önünde duruyorsa, bilim adamlarının dile getirdikleri gibi madem ki insanı tanıma noktasında yapılmış olan analizlerin tümü insan tarafında yaratılmış birer metodolojik kurgudan başka bir şey olmadığı itiraf ediliyor ve insan hakkındaki bilgilerde ilerleme kaydetmek için ihtiyaç duyulan sentezlerin bir beyin tarafından yapılması öneriliyorsa, müteahassıslar tarafından toplanmış verilerin, elde edilen nosyonların koordine edilememesinden ve insan bütünü ile ele alınamadığından dolayı kullanılamaz halde duruyorsa, insanı yaratan ve onu bütün yönleriyle tanıyan tanrının ifadelerinden insanı tanıma noktasında büyük bir görev yerine getirilebilir.”<sup>11</sup>

## I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada, Kur'an'da ismi geçen peygamberlerin, muhataplarını dine davet ederken kullandıkları metotlarda, muhataplarının durumlarını nasıl göz önüne aldıkları incelenecektir. Müfessirlerin bu psikolojik unsurlara getirdikleri yorumlar irdelenecektir.

Kur'an bütünselliği içinde davet metodunu ve Peygamberlerin davette kullandıkları üslubu irdelemek araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu temel amaç gerçekleştirildiğinde insanların gönüllerine hitap etmenin yolları ortaya konmuş olacaktır. Bu amaç gerçekleştirilirken Kur'an'ın indiriliş gayesi göz önünde bulundurulacaktır.

## II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Son asırlarda bilim ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte insanoğlu mutluluğu yakalamak için büyük çabalar harcamasına rağmen, maalesef manevi bakımdan doyuma ulaşamamıştır. Dolayısıyla insanlık psikolojik ve sosyolojik açıdan sıkıntı ve buhran yaşamaktadır. Mutlu ve huzurlu değildir. Bugün dine her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Günümüzde memleketimizde on binlerce din görevlisi tebliğde bulunmasına rağmen maalesef arzu edilen sonuç elde edilmemektedir. Bu da tebliğ metodundaki eksikliği göstermektedir. İnsanımızı mutlu etmek, onları manevi

---

<sup>11</sup> Aydın, *a.g.e.*, s. 24.

bakımdan doyuma ulaştırmak oldukça önemli bir konudur. Peygamberlerin tebliğ metotlarının ortaya konacağı bu araştırma ile tebliğ alanında görülen aksaklıklara bir nebze çözüm bulmaya ve bu alandaki eksikliklerin giderilmesine çalışılacaktır.

### **III. ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ**

Bu çalışmada ilk etapta araştırılan konun önemi, gayesi ve çalışma ile ilgili kavramlar incelenecek, sonra konu ile ilgili ayetler Kur'an-ı Kerim'de tespit edilip bu ayetlere müfessirlerin ve ağdaş düşünürlerin getirdiğ yorumlar psikoloji bağlamında ele alınacaktır.

Ayrıca Kur'an-ı Kerimdeki konu ile ilgili ayetler Kur'an bütünlüğü içerisinde tespit edilecektir. Klasik ve ağdaş tefsirlerdeki yorumlara bakılacaktır. Konu ile ilgili günümüzde yazılmış psikolojik ve sosyolojik eserlerden de yararlanılacaktır. Genel anlamda Peygamberlerin davet metotlarını incelemek kapsamlı bir çalışma gerektirdiğinden, bu çalışmada sadece peygamberlerin tebliğlerindeki psikolojik unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunu yaparken de söz konusu alanla ilgili bilgiler bir araya getirilecek, okumalar sonucu ortaya çıkan bilgi fişleri, projeye göre sınıflandırılacaktır. Araştırmada tme varım yönteminden yararlanılacaktır.

## 1. KUR'AN'DA TEBLİĞİN ÖNEMİ VE BU ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELELER

### 1.1. KUR'AN'DA TEBLİĞ

#### 1.1.1. TEBLİĞİN ÖNEMİ VE GAYESİ

Kur'an, *Allah'ın âlemlerin rabb'ı olduğu*<sup>12</sup> bildirisiyle başlar. “İlahî vahyin tebliğ esprisi ve dayanağı bu ayette gizlidir. Çünkü rab kelimesinin taşıdığı anlam, tebliğin, yani insanın ilahî kanaldan bilgilendirilmesinin gerekliliğini, hatta zorunluluğunu ortaya koyar.”<sup>13</sup> Nitekim “irşatta asıl gaye insan ruhunu ve aklını, terbiyeye elverişli bir hale getirmektir.”<sup>14</sup> İnsanı doğasına döndürebilmektir. İnsana ne olduğunu ve ne olmadığını hatırlatmaktır. Hedef ise, Allah'ı bilmek ve onun ilke ve buyruklarına bağlı olarak yaşamaktır. Çünkü kendini bilmek, toplumu bilmek ve evrendeki düzeni bilmek, bu düzeni yaratanı bilmeğe götüren birer araçtan başka bir şey değildir. Nitekim bunun “Nefsini/kendini bilen rabbini bilir” rivayetiyle formüle edildiğini görmekteyiz.<sup>15</sup> “Kur'an'ın başlıca amacı, Allah ve evrenle olan çok yönlü ilişkilerinin yüksek bilincini insanın ruhundan uyandırmaktır.”<sup>16</sup>

Allah'a davet, O'nun risaleti taşıması için seçtiği Peygamberlerinin yegâne vazifesidir. İşte bundan dolayı davet, en şerefli görevlerdendir. Çünkü peygamberler kâinatın en üstünleri ve noksan sıfatlardan münnezzeh olan Allah'ın sevgili kullarıdır. Ayrıca, Onların yolunun takipçisi davetçilerin de, üstlendikleri görev gereği metotları, ilimleri, davet üslupları da aynı şekilde nezih olmalıdır.

“Bugün İslam, Peygamberlerin davet metodunu bilen, İslam'ın yayılmasını tek gaye edinen, böylece hizmetin ruhunu kavrayıp Allah'a yaklaşmayı hedefleyen bilinçli davetçilere her zamankinden daha çok ihtiyaç duymaktadır.”<sup>17</sup>

<sup>12</sup> Fâtiha, 1/2.

<sup>13</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 30.

<sup>14</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 32.

<sup>15</sup> Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 234.

<sup>16</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 33.

<sup>17</sup> Muhammed Surur b. Naif Zeynelabidin, *Allah'a Davette Peygamberlerin Metodu*, (Ter.: Abdullah Abdurrahman), Guraba Yay., İstanbul, 1994, s. 10.

“Allah’ın uyarıcı, yönlendirici ve eğitici prensipler içeren ilahi mesajlar indirmesi, aynı zamanda O’nun rahmetinin delili ve tezahürüdür. Allah’ın rahmeti, peygamberler göndermesi, kitaplar indirmesi ve insanlara yol göstermesi ile mantiken en üst düzeye ulaşmaktadır.”<sup>18</sup>

Allah, elçilerini özellikle ahlaki kriz dönemlerinde göndermektedir. Çünkü insanın en kaygan dolayısıyla kontrolü en zor olan yönü, davranışlarının ahlaki yönüdür. Oysa hayatını sürdürebilmesinde ve başarılı olabilmesinde en önemli etken onun bu yönüdür.<sup>19</sup>

Kur’an’ın tebliğ amacı ile ilgili Allah şöyle buyuruyor: *Bu Kur’an, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mubarek bir kitaptır.*<sup>20</sup> *Bu Kur’an; kendisi ile uyarılsınlar, Allah’ın ancak tek ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.*<sup>21</sup> *Bu, sana, kendisi ile (insanları) uyarman için ve mü’minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.*<sup>22</sup> *Öğüt ver çünkü öğüt müminlere fayda verir.*<sup>23</sup>

Bu ayetlere göre tebliğin amacı, insanları uyarmak, yaşayışlarındaki yanlışlara dikkat çekmek, insanları düşündürerek öğüt almalarını sağlamak, Allah’tan başka ilah olmadığı bilincini yerleştirmek;<sup>24</sup> inanmayanların ahirette (hesap gününde) *biz bundan habersizdik,*<sup>25</sup> şeklindeki itirazlarına ve *Kendi elleri ile yaptıkları (günahları) yüzünden başlarına bir felaket geldiği zaman: Ey Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de âyetlerine uyup müminlerden olsaydık...*<sup>26</sup> mazeretine bir kapı ve gerekçe bırakmamak; *Huzurunda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarıcı göndermiştim!*<sup>27</sup> sözüne haklı bir dayanak oluşturmaktadır.

Dolayısıyla birinci hedef ve gaye, sadece ve sadece Allah ve Resulü’nün anlatılması, sevdirmesi ve davranışımızda Allah’ın rızası ve hoşnutluğunun aranmasıdır. Buna ihlas ve samimiyet de diyebiliriz. Allah rızası gözetilmeden yapılan irşad ve tebliğ, ruhsuz cesed gibidir. İç derinliğimiz, murakabemiz ve rabbimizle kavi bir münasebetimiz yoksa zaten müessir de olamayız.<sup>28</sup>

<sup>18</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 33.

<sup>19</sup> Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, (Trc.: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu yay., Ankara, 2003, s. 42.

<sup>20</sup> Sâd, 38/29.

<sup>21</sup> İbrahim, 14/52.

<sup>22</sup> A’râf, 2/7.

<sup>23</sup> Zâriyât, 51/55.

<sup>24</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 33-34.

<sup>25</sup> A’râf, 7/172.

<sup>26</sup> Kassas, 28/47.

<sup>27</sup> Kâf, 50/28.

<sup>28</sup> M.Fethullah Gülen, *İnancın Gölgesinde 2*, Nil Yay., Ankara, 1996, s. 198.

Tebliğin bir amacı da, insanların Allah’a karşı yapacakları muhtemel itirazları özellikle kıyamet gününde ileri sürecekleri mazeretlerin önünü kesmektir. “Gerçekten Yüce Allah kullarına, Peygamber gönderip tebliğ yapmadan azap etmez. O, onlara herkesten daha çok merhamet edicidir.”<sup>29</sup> Zaten Kur’an-ı Kerim de bu hususu açıklamaktadır. *Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz.*<sup>30</sup>

Dini hükümlerin tebliği ve ilahî emirlerin talimi demek olan irşad ve davet çok önemli ve pek kutsî bir görevdir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Âlimler peygamberlerin varisleridir.”<sup>31</sup> Eskiden din adamına ve İslam davetçilerine ulemâ-i İslam denirdi. Din adamı ilahi hükümlerin insanlara tebliğinde peygamberlerin varisi, vekili, naibi, temsilcisi ve halifesidir. Peygamberler gibi Allah’ın kulları arasında aracıdır. O sadece peygamberlerin değil aynı zamanda Allahın halifesi ve vekilidir.<sup>32</sup> “Vazifesi, Allah’ı kullara, kulları Allah’a sevdirmek, manevî ve ahlakî bir disiplin tesis etmek, insan hakkına saygı şuurunu vicdanlara nakşetmek, insanları ıslah ve terbiye etmek ve aralarındaki kardeşlik ve dostluk bağlarını güçlendirmektir.”<sup>33</sup> İlim deryası olan Hz. Ali irşadın önemini: “Bana bir harf öğretenin (40 yıl) kölesi olurum” sözüyle ifade ederken, 20. asrın büyük düşünürlerinden olan M. Akif Ersoy bu faaliyetleri yürütmenin yüceliğini şöyle dile getiriyor.

“Halıkın na mütenahi adı var başı Hak

Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak.”

İnsanların irşadsız ve öğütsüz bırakılması, onların doğru yoldan sapmalarına sebep olabilir. Çünkü insan, çevresindeki olumlu ve olumsuz her türlü telkine ve tesire açıktır; her an sapabilecek yaratılıştadır.<sup>34</sup> Bu konuda peygamber efendimiz: “Kalp, çöl ortasında bulunan bir kuş tüyüne benzer ki, rüzgârlar onu mütemadiyen çevirirler”<sup>35</sup> buyurarak bu gerçeğe dikkatimizi çekmiştir.

Nitekim tebliğ, uygulanan alan ve ulaşılmak istenen amaca göre değerlendirildiğinde yere, zamana ve şartlara göre değişkenlik gösterir. Bu değişkenliği, ya da gelişmeyi, vahyin geliş şekillerinin çeşitliliğinde de görmekteyiz. Dolayısıyla tebliğcinin tebliğinde buna da dikkat etmesi gerekir. Bu işi çok ciddi,

<sup>29</sup> Karaman, *a.g.e.*, s. 89.

<sup>30</sup> İsrâ, 17/15; Neml, 27/59.

<sup>31</sup> Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, (256-807), *Sahihü'l-Buhârî*, İlim, 10 (Trc.: Konyalı Vehbi Efendi), Hak Yay., İstanbul, 1997; Ebu Dâvud Süleyman b. Eş’as, *es-Sünen*, İlim, 1, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.

<sup>32</sup> Bakara, 2/30.

<sup>33</sup> Süleyman Uludağ, *İslam’da İrşâd*, Marifet yay., İstanbul, 1998, s. 39.

<sup>34</sup> Abdurrahman Çetin, *Hitâbet ve İrşâd*, Aksa yay., Bursa, 1998, s. 86.

<sup>35</sup> İbn Mace, Muhammed b. Yezîd el-Kazvini, *es-Sünen*, İhlâs, 10, Çağrı yay., İstanbul, 1981, II. 950.

planlı ve programlı yapmalıdır. Dinin ruhundan ayrılmadan, muhatabın ilgi ve istekleri de göz önünde bulundurularak muktezayı hale göre hareket etmelidir.

### 1.1.2.TEBLİĞDE METODUN ROLÜ

En basit işlerde, mesela ticarete, çiftçilikte bile bir hedef, bir gaye, bir fizibilite, bir plan ve proje aranır. Hal böyle iken, en büyük mesele olan imanın kurtulması, kalplerin huzura kavuşturulması, cennet yollarının açılması ve insanlığın saadet ve selamete ulaştırılması gibi ciddi hakikatlerde plan, proje ve ihtimamın olmaması düşünülebilir mi? Böyle önemli bir hususta, hesapsız ve tekniğe uyulmadan fayda ve muvaffakiyet adına bir şey beklemek abestir. Kâinatta belli bir denge, plan ve program vardır. Öyleyse mü'min, bu türlü vazifelerde basiretli olmalı, şuurlu ve sistemli hareket etmelidir.<sup>36</sup> Dolayısıyla, davette başarılı olmak için metod da çok önemlidir. Daveti planlı, programlı belirli metodlara uygun olarak yapanlar başarıyı daha kısa zamanda ve daha verimli bir şekilde sonuçlandırır.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, bir din, doktrin ya da sistem, ne kadar derin ve yüksek hakikatler içerirse içersin, gereği gibi tanıtılmadıkça etkili olamaz. “Bir şeyin kesin bir hakikat olması kadar, bu hakikatin duyurulması, tanıtılması ve neticede bunun insanların davranış ve tutumlarına etkide bulunmasının yol ve yöntemlerini bilmek de büyük önem arz eder. Çünkü öğretimde amaca kolay ve kısa yoldan ulaşmada anahtar rol oynayan yöntemin önemi büyüktür.”<sup>37</sup>

Hız. Peygamber Peygamberliğin ilk yıllarında tebliğ ve irşad vazifesini fiilen ve bizzat yapmıştır. Şahıslarla tek tek görüşerek, onlara toplu bir şekilde hitap ederek, çarşı-pazar, ma'bed ve meclisleri dolaşarak onları İslam'a davet etmiştir. Ancak Müslümanların sayısı çoğalıp, onlarla görüşme imkânı azalınca hem yeni müminleri hem de Müslüman olmayanları İslam'a davet için bir takım yardımcıları tayin etmeye başladı. Bu yardımcıların gelişi güzel kimseler olmayıp bir takım vasıf ve kabiliyetlere sahip şahıslar olmalarına bilhassa dikkat edilmekte idi.<sup>38</sup>

Çünkü, Kur'an, hiçbir düzen ve hiçbir hukuk tanımayan sorumsuz fertlerden, kıyamete kadar her dönemde insanlara örnek olabilecek, derin bir hukuk anlayışına sahip bir topluluğun meydana gelmesini sağlamıştır. Bunu da insanlık tarihi açısından yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirmiştir. Bu kadar kısa bir zaman içerisinde yapılan bu değişiklikte en büyük âmil, şüphesiz ki, Kur'an'ın muhtevası, eşsiz üslubu ve gönüllere nüfuz eden derin manasıdır.

<sup>36</sup> Bkz.: Gülen, *İnancın Gölgesinden* 2, s. 212.

<sup>37</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 29.

<sup>38</sup> Ayrıntılı Bilgi için bkz.: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* ( Trc.: Salih Tuğ) Yeni Şafak Yay., Ankara, 2003, II. 940-960.

Nitekim Kur'an'ın hizmet-tebliğ metodu insanı bütün olarak muhatap alıp onun akıl ve kalbine, ruhuna birlikte hitap etmesidir. Kur'an bizi hem Allah'ı zikretmeye, Kur'an okumaya, Allah'ı anmaya davet etmekte, hem de aklımızı kullanmamızı öğütlemektedir. Verdiği temsillerle hissiyatı harekete geçirmekte, bu da insanın fikir ve yaşayışına etki etmektedir. Çünkü fikirler kuvvetlerini hissiyatlardan ve tesirli hallerden alırlar.

Dolayısıyla tebliğ faaliyetinde bulunurken kullanılacak metodlar yere, zamana ve şartlara göre tespit etmekte fayda vardır. En güzel metod uygulanabilen ve kendisinden sonuç alma imkânı bulunan metottur. Farklı inanç kültür ve psikolojideki muhataplara yapılacak hitabın tarzı çok önemlidir.

### 1.1.3.TEBLİĞ ORTAMININ ÖZELLİKLERİ

“Cemaat ya da gurup halinde olan kişilere yönelmiş bir tebliğ ve telkin, kişi tek başına olduğu zaman, kendisine yapılan tebliğ ve telkinden daha etkili olmaktadır. Fakat üyeler arasında fikir farklılıkları varsa ve aralarında konuyu görüşme imkânı bulunursa, cemaat halinde dinleme, tebliğ ve telkinin etkilerini azaltabilmektedir.”<sup>39</sup>

Kur'an'da Hz. İbrahim ile ilgili olarak zikredilen bir olay bu açıdan dikkat çekicidir: Hz. İbrahim, babasının ve kavminin tapmakta olduğu putları kırarak en büyüğünü bırakmış, bu işi kimin yaptığı sorulunca da, onların fonksiyonel açıdan değerlendirilmesini sağlamak ve zihinleri yeniden sarsmak amacıyla büyük putun yapmış olabileceği telkininde bulunmuştur.<sup>40</sup>

*-Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim? dediler.*

*-Hayır, işte şu büyükleri yapmış, onlara sorun eğer konuşurlarsa!, dedi.*

*Kendi vicdanlarına başvurup (içlerinden):*

*- Hakikatten sizler haklısınız, dediler. Sonra yine eski kafalarına döndürüldüler:*

*- Sen de bilirsin ki, bunlar konuşmazlar, dediler.*<sup>41</sup> Hz. İbrahim'in bu sözü tarzilerdendir. Tarizleri kullanmak insanları yalan söylemekten kurtarır. Yani “Onlar konuşurlarsa kendilerinden sorun. Kesinlikle onlar doğru söyleyeceklerdir. Eğer onlar söylemiyor ve konuşmuyorsa o büyük put onları kırmış değildir” demiştir. Bu sözün içeriğinde Hz. İbrahim'in bu işi yaptığını ikrar ettiği hakikati de vardır. Ve sahih olan görüş de budur. Yani Hz. İbrahim bu sözü (haşa) yalan söylemek

<sup>39</sup> Hökelekli, *a.g.m.*, s. 38.

<sup>40</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 112.

<sup>41</sup> Enbiyâ, 21/62-65.

maksadıyla değil, onları mağlup etmek için söylemiştir.<sup>42</sup> Buna göre putların pasif, atıl ve her şeyden aciz taşlar olduğu ve bunların ilah olamayacağını belki de Hz. İbrahim'in telkiniyle ilk defa düşünen kavmi, bir an gerçeği yakalamaya doğru yönelmişse de, sonra yeniden, belki de birbirleriyle görüşme fırsatı bulup birbirlerinden etkilenmeleri sonucu eski kafalarına döndürülmüşler, geleneksel inançlarından vazgeçmemişler ve eski mantıksız inançlarına devam eder hale gelmişler.<sup>43</sup>

“Eğer cemaat ya da grup üyelerinin çoğu tebliğci ile aynı kanaatte ise, cemaat halinde dinleme daha etkili olmaktadır. Politikacıların, meydan konuşmalarında dinleyicilerin arasına ateşli taraftarlarını yerleştirmeleri ve fikirlerinin desteklendiği görüntüsünü vermeleri de bu esasa dayanmakta ve diğerlerinin etkilenmesi amacı güdülmektedir.”<sup>44</sup>

“Tebliğcinin, muhatap ile yüz yüze olması ve görüşlerini aracısız yapması, tebliğin etkisini artırmaktadır. Tebliğ, yayın ve iletişim araçlarıyla yapıldığında, tebliğci ile muhatap ayrı düşeceğinden tebliğin etkisi azalacaktır. Kişisel etkinin çok daha fazla olması, yüz yüze ikna etmenin çok daha esnek olmasından ileri gelmektedir.”<sup>45</sup>

Ayrıca doğrudan, yüz yüze ya da birebir yapılan görüşmeler, tebliğcinin muhatap tarafından daha yakından ve bizzat tanınmasını, onun hal ve tavırlarıyla gözlenmesini sağlayacaktır. Böyle bir durumda, tebliğcinin sözlü tebliğine, hal ile tebliğ faktörü de katkıda bulunacağından, tebliğin etkinliği artacaktır. Çünkü tebliğcinin sözü ile davranışları arasındaki uygunluk, muhatap açısından ayrı bir önem taşımaktadır.<sup>46</sup> Ayrıca yüz yüze tebliğ olduğunda, tebliğci yeri geldiğinde elindeki imkânları en güzel şekilde değerlendirecek ve o mekânda pozitif açıdan psikolojik bir ortam oluşturacaktır. Bu da ruhsal açıdan olumlu bir alışverişin oluşmasını sağlayacaktır. Ancak bu sözlerden, yayın ve iletişim araçlarıyla yapılan tebliğin gereksizliği anlaşılmamalıdır. Amacımız etkileme ve etkilenme arasındaki farka vurgu yapmaktır.

Tebliğci tebliğe başlamadan önce muhatabın artılarını ve eksilerini ne kadar biliyorsa başarıma ihtimali de o kadar fazladır. Yani tebliğde başarılı olmanın en önemli aşamalarından biri de muhatabın psikolojik ve sosyolojik alt yapısı hakkında tebliğden önce doğru bir bilgiye ulaşmaktır. Bir hakikati edebi bir dil ile çok güzel beyitler kullanarak anlatırsınız ancak halkın anlama ve algılama seviyesi düşük ise

<sup>42</sup> Ali Aslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Hicret yay., İstanbul, 1999, II. 384; Ayrıca bkz., İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, Damla Yay., İstanbul, 1995, V. 331.

<sup>43</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 113.

<sup>44</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

<sup>45</sup> Şanver, *a.e.*, a.y.

<sup>46</sup> Şanver, *a.e.*, s. 114.

başarılı olamazsınız. Yine temel bir meseleyi anlatırken kendinizce çok anlamlı kelimeler kullanırsınız ve halktan olumlu bir tepki beklersiniz. Ancak kullandığınız kelimeler o toplumda daha önce hep kötü izlenimlerin oluşmasına sebep olmuşsa umduğunuz başarıyı elde edemezsiniz. Kur'an'ın tebliğ modelini kavrayabilmek için bilinmesi ve üzerinde durulması gereken en önemli husus, muhatap alınan toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve inanç yapısıdır. Bu yapı irdelenmeden hitabın değeri anlaşılamaz. Dolayısıyla tebliğci, daveti yapacağı ortamın şartlarını ne kadar iyi bilirse başarılı olma ihtimali de o kadar artacaktır.

#### 1.1.4.TEBLİĞİN (MUHTEVANIN) ÖZELİKLERİ

Tebliğ ve telkinin etkinliği içerdiği fikirlerle çok yakından ilgilidir. Tebliğde öne sürülen fikrin benimsenmesinde, tebliğin, muhatap fikrinden ne kadar farklı olduğu önemlidir. Tebliğde sunulan görüş ile muhatapın inanç, tutum ve görüşü arasındaki fark ne kadar büyükse, ortaya çıkan tutarsızlık da o kadar büyük olacağından bu büyük değişikliği yapmak için tebliğcinin daha çok çalışması gerektiğini belirtmek gerekiyor. Tebliğde sunulan görüş ile muhatapın inanç, tutum ve görüşü arasındaki fark büyük ise burada tebliğcinin inanırlığı ve güvenilirliği önemli bir faktördür. Yani muhatapın görüşünden oldukça farklı görüşü savunan bir tebliğ, eğer inanılır bir kaynaktan geliyorsa, kişide inanç ve görüş değişimine yol açabilecektir. Buna karşılık, düşük inanırlığı olan bir tebliğcinin muhatapın görüşünden biraz farklı tebliği bile, muhatap tarafından kabul edilmeyebilecektir.<sup>47</sup>

Diğer taraftan “tebliğci, muhatapın çok yakından ilgi duyduğu bir konuya ait inanç ve tutumuna hücum ediyorsa, bu, o ferdin yani muhatapın kendi nefesine ait nüfuzunun bir parçası olan tutuma hücum ediyor demektir. Çünkü o, “kendisinin” tutumudur. Onun için istenen aşırı değişmeye karşı koyacaktır ve fert, kendi nefesine ait nüfuzunu korumak amacıyla tebliğ hedefini tebliğcinin istediği yerden daha uzaklara itebilir.”<sup>48</sup>

Tebliğci kendi görüşünü açıklarken muhatapın bilgisini göz önünde bulundurmalıdır. “kellimun nâse alâ kaderi ukûlihîm” *İnsanları akılları ölçüsünde konuşunuz*<sup>49</sup> rivayeti bu konuda bir düstura işaret etmektedir. Eğer muhatap belli bir bilgi birikimine sahipse tebliğci onun düşüncesindeki yanlışları da ortaya koyarak kendi düşüncesini aktarmalıdır. Ancak muhatapın eğitim ve zekâ düzeyi düşük ise tebliğci kafa karıştırmadan sadece kendi düşüncesini basit ve anlaşılır bir dil ile sunmalıdır. Tebliğci muhatapı çok iyi tahlil edecek ki, muhataba hitap ederken

<sup>47</sup> Şanver, a.g.e., s. 103.

<sup>48</sup> Şanver, a.e., a.y.

<sup>49</sup> Müslim, Birr, 12; Ebu Dâvud, Birr, 6.

duygusal mı yoksa akılcı mı yaklaşmasının faydalı olacağına karar versin. Ayrıca tebliğdeki korku ve sevginin dozajını da bu tahlil ve analiz belirleyecektir. Tebliğci bir meseleyi her ortamda aynı metod ve yöntemlerle anlatmamalıdır. Karşısındaki kitlenin hazır oluşluluk durumuna göre farklı yöntemlerle sunabilmelidir.

## 1.2. KUR'AN'DA TEBLİĞ ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELELER

Araştırmamızın bu bölümünde, tezimizin asıl konusuna geçmeden önce çalışmamızın temel kavramlarından biri olan tebliğ kavramı ve bununla yakın ilgisi olan, Kur'an'da geçen veya bu anlamda kullanılan bazı kavramları açıklamak faydalı olacaktır. Bu kavramlar: Tebliğ, davet, irşat, hidâyet, tavsiye, ta'lim, terbiye, nasihat, va'z, zikir, telkin, emri bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münker kavramlarıdır.

### 1.2.1.TEBLİĞ

Tebliğ, “b-ll-ğ” fiilinin masdarı olup,<sup>50</sup> bir şeyi veya işi ulaştırmak, iletmek, bildirmek, yetiştirmek, eriştirmek, nakletmek, götürmek, taşımak; bir bilgiyi ulaştırmak, bir şeyin bildirilmesini ihtiva eden kitap manalarına gelmektedir.<sup>51</sup> Buna göre tebliğ, bilgilendirme olarak da ifade edebiliriz. Kelimedeki fesahatle birlikte muktezayı hale göre konuşmak, güzel ve tesirli sözle beyanda bulunmaktır.<sup>52</sup>

Ayrıca, tebliğ, “başkasına bilgi ulaştırmak ve onunla iletişim kurmaktır”<sup>53</sup> şeklinde de tarif edilmiştir. Istılahta, “peygamberlerde bulunması gereken vacip sıfatlardan biri olup, peygamberlerin, vahiy yoluyla Allah'tan gelen ilahi hükümlerin, hiç birini gizlemeden, eksiltmeden ve herhangi bir ilavede bulunmadan aynen insanlara bildirmesine denir.”<sup>54</sup> Yüce Allah Hz. Peygambere: *Ey Rasul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır...*<sup>55</sup> buyurmuştur.

Belağ ve Tebliğ kelimeleri, Kur'an'da aynı anlamda kullanılmakta ve Ondandır fazla ayette geçmektedir. Bu ayetlerdeki anlam, vahyin mesajını insana iletmek ve insanı bilgilendirmektir.<sup>56</sup> Terim olarak tebliğ kısaca, ilahi vahyi yani “Allah'ın emirlerini insanlara duyurmaktan ibarettir.” Bir başka ifade ile Allah'ın resullerinin, Cebrail aracılığıyla Allah'tan aldıkları mesajları insanlara iletmelerine tebliğ

<sup>50</sup> Ahmet Muhtar Ömer ve bşk., *Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esasi*, Daru'l-Küttüp, Beyrut, 1988, s. 174.

<sup>51</sup> Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1990, IIX. 419; Mesud Cobran, *Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esasi*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, 1990, I, 337; Ferid Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Ankara, 1988, s. 1254; Bkz.: Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet el-Ezherî, *Mu'cemül Tehziybi el-Lugât*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, ty., I, 386.

<sup>52</sup> Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *el-Mu'cemu'l-Vasiyt*, Mektebetü'l-İslamiye, İstanbul, 1997, s. 70.

<sup>53</sup> Luisma'luf el Yesui, *el-Muncid fi Lugâti ve'l-e'lâm*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, ty., s. 312.

<sup>54</sup> Fikret, Karaman ve bşk., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B.Y., Ankara, 2006, s. 639.

<sup>55</sup> Mâide, 5/67.

<sup>56</sup> Şanver, a,g,e., s. 22.

denilmektedir. Peygamberlerin görevi tebliğdir, onlar mübelliğdirler.<sup>57</sup> Tebliğde bulunan kimseye tebliğci denir.

Burada tebliğde asıl amacın duyurma ve bilgilendirme olduğunu zorlama ve baskı kurma gibi bir anlam ve yükümlülük taşımadığını da belirtmek gerekiyor. Nitekim Kur'an'da da bu anlamda ayetler vardır.

Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

*Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki elçimize düşen sadece apaçık bir tebliğdir*<sup>58</sup>

*Onlar (Peygamberler) Allahu teâlânın insanlara gönderdiklerini tebliğ ederler. O'ndan korkarlar. Allah'tan başka kimseden korkmazlar*<sup>59</sup>

*De ki: Allah'a itaat edin; Peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki, ona yüklenen görevin sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.*<sup>60</sup>

*O halde öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin.*<sup>61</sup>

Bu durum, sadece Hz. Peygamber için değil, bütün peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinde geçerli olan bir özeldir. Kur'an daha önceki peygamberlere ait bir olayı naklederken<sup>62</sup> *Bizim görevimiz, açık bir şekilde Allah'ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir, dediler.*<sup>63</sup> ayetiyle bu noktaya temas etmektedir.

Yukarıdaki ayetleri göz önünde bulundurduğumuzda, insan için tebliğ, daha çok ve özellikle zihinsel muhteva oluşturmaya yönelik ve akli aksiyona ve iradeyi zorlamaya teşvik eden bir etkileme faaliyetidir. Bir başka ifade ile tebliğ, muhatabın zihninde, tefekküre uzanan kıpırdanışların oluşması ve yeni ufukların açılması için entellektüel düzeyde bilgisel bir teşebbüstür.<sup>64</sup>

Ayrıca Kur'an sadece tasvir edici değil aslında yönlendiricidir. Kur'an tebliğinin hem muhtevası, hem de tebliğin anlatıldığı şeklin ihbar gücü, insanı sadece “haberdar etmek” için değil, insan mizacını değiştirmek üzere düzenlenmiştir. Onun

<sup>57</sup> Bkz.: Nûr, 24/54.

<sup>58</sup> Teğâbun, 64/12.

<sup>59</sup> Ahzâb, 33/39.

<sup>60</sup> Nûr, 24/54, Bu konuda başka âyetler için: bkz.: Bakara, 2/256; Âl-i imrân, 3/20; Nisâ, 4/80; Mâide, 5/67, 92, 99; En'âm, 6/107; Yunus, 10/99; Hûd, 11/12; Ra'd, 13/40; Nahl, 16/35, 82; Kehf, 18/29; Şûrâ, 42/48, Kâf, 50/54; Cin, 72/23; (Bkz.: Şanver, a.g.e., 67, d.n., 89.)

<sup>61</sup> Gâşiye, 88/21-22.

<sup>62</sup> Şanver, a.g.e., s. 23.

<sup>63</sup> Yâsîn, 36/17.

<sup>64</sup> Ali Bulaç, “Din-dışının Seküler Sisteminden ‘ed-Din’in Sahici Dünyasına”, *Bilgi ve Hikme Dergisi*, VI. İstanbul, 1994, 3.

için ifadelerinin psikolojik etkisinin ve ahlaki yönlendirmesinin tebliğde öncelikli bir rolü vardır.<sup>65</sup> İşte peygamberlerin asıl vazifesi, insanın kalbi üzerindeki fitri şifreli yazıyı daha açık ve tatminkâr bir şekilde çözebilmesi için vicdanını uyandırmaktır. Onun için Kur'an mükemmel bir mantıkla Allah'ın özellikle peygamberlerden daha güçlü bir söz aldığını söyler: *Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nuh'tan, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa'dan da evet biz onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.*<sup>66</sup>

Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim; Hz. Nuh, Hz. Salih ve Hz. Şuayb başta olmak üzere geçmiş peygamberlerin tebliğlerini haber vermektedir. Böylece bütün peygamberler, Allah'ın kendilerine verdiği risaleti ve nübüvveti açık bir şekilde tebliğ etmişlerdir.

### 1.2.2. DAVET

Davet, “d-a-v” fiilinin masdarı olup, birlikte bulunma isteği ile çağırma, çağrı, celp etmek, çekme, sebebiyet vermek anlamlarına gelir.<sup>67</sup> Yardım isteme ve imdat çağrısı anlamında da kullanılmaktadır.<sup>68</sup> Kur'an'da insanları hak yola çağırmada daha çok bu kelime kullanılmaktadır. Davetçiye dâi, dilimizde de davetçi denilmektedir.<sup>69</sup> İslam'ın gerçeklerine halkı davet etmek, irşat fiilinin eşanlamlısıdır.<sup>70</sup> Bir başka ifadeyle, “İnsanları Allah'ın birliğine çağırarak ve İslam dinini insanlara anlatarak benimsetmeğe çalışmaktır. Bir şeye davet, onu elde etmeye teşvik<sup>71</sup> ve İslam'ı tanıtmak demektir. Davet kelimesi Kur'an'da çağırarak,<sup>72</sup> Allah'a yalvarmak, dua etmek, ibadet ve itaat etmek<sup>73</sup> manalarında kullanılmıştır.<sup>74</sup>

Kur'an'da davet kelimesi altı ayette geçmekte olup, aynı kökten değişik türevleri 205 defa kullanılmaktadır.<sup>75</sup> Resûlullah (s.a.v.), Allahü Teâlâ'dan kendisine gelen emirleri insanlara tebliğ ve açıklamakla emrolundu. Davetini üç yıl gizli yaptı.

<sup>65</sup> Fazlurrahman, *a.g.e.*, s. 58.

<sup>66</sup> Ahzâb, 33/7.

<sup>67</sup> Ebu Hüseyin Ahmet b. Faris b. Zekeriyâ er-Râzi, *Mu'cemu'l Mekayissel-Lugât*, Daru'l-İlmiye, Beyrut, ty., I, 189 ; Mecdüddin Muhammed İbn Ya'kup Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, III, 56; Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, s. 286-287; Luisma'luf el Yesui, *a.g.e.*, s. 216.

<sup>68</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 261, 262.

<sup>69</sup> Ebu Kasım Mahmut b. Ömer Zemahşerî, *Esasü'l-Belağa*, Daru'l-İlmiye, Beyrut, 1996, s. 189.

<sup>70</sup> Bkz.: Nahl, 16/125.

<sup>71</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, s. 452; Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, İstanbul, 1991, s. 28, 41.

<sup>72</sup> Bkz.: Bakara, 2/23; Meâric, 70/17; Yunus, 10/25.

<sup>73</sup> Bkz.: Bakara, 2/186; Ahkaf, 46/31; Yunus, 10/10.

<sup>74</sup> Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 115.

<sup>75</sup> Mustafa Çağrı, “*Da'vet*” md., IX. D.İ.A., İstanbul, 1994, 16.

Üç yıl sonra ilâhî emir üzerine, Allahü Teâlâ'nın emirlerini açıktan bildirmeye, kavmine İslâmiyet'i anlatmaya başladı.

Tebliğ ile davetin konusu aynı olmakla birlikte aralarından öncelik sonralık bakımından derece ve bazı metot farkları vardır. Tebliğ, tamamen ve sadece bir bilgilendirme, bilgiyi ve mesajı ulaştırma ve insanda bir bilinç uyandırma; davet ise, tebliğden sonraki bir aşama diyebileceğimiz, bilgilendirilen konuyu benimsemeye, kabule ve yaşamaya teşvik, çağrı ve yönlendirmeyi kapsamaktadır. Tebliğ ve davet, birbirini takip eden faaliyetlerdir. Ancak tebliğ, konuya ilk defa muhatap olanlar için söz konusu olurken, davet muhatap olunan/bilgilenilen konunun benimsetilmesi, kabulü ve uygulanmasına yönelik bir faaliyettir.<sup>76</sup> İbadetlerin en üstünü, seçkin ve salih kimselerin tek gayesi, Peygamberlerin (a.s.) vasıflarından birisi ve amellerin en şereflişi şüphesiz ki Allah'a davettir.

Davetçiler, yüksek seviye ve onurlu mertebelere sahip oldukları için sorumluluk ve mesuliyet bakımından da daha ağır bir yükümlülük içindedirler.<sup>77</sup> *İnsanları Alah'a davet edip Salih amel işleyen ve 'şüphesiz ben müslümanım' diyen kimseden daha güzel sözlü kimdir*<sup>78</sup> buyurmaktadır.

“Davalarında dürüst ve insanları ihya etmede gayretli olurlarsa davetçiler, bütün fiiliyatlarında bir ayrıcalık elde eder, seçkin kimseler olurlar.”<sup>79</sup>

Kısacası dua, adeta daveti arama çırpınışıdır. Bu çırpının ilk kıvılcımı ise, tebliğ vasıtasıyla atılmaktadır. Tebliğin amacı, insanı bu arayış, çırpınış ve düşünme psikolojisine yöneltmektir. Hemen devamında davet gelecek ve ona el uzatacaktır. Yani davet bir el uzatmadır. Dolayısıyla tebliğ, daha çok dinden ve ilahi vahiyden habersiz olanlar ve bu konudan hiç haberi olmayanlar için söz konusu iken, davet, tebliğe muhatap olmuş veya dinin içerisinde yer almış olanların davranışlarını hedef alan bir faaliyettir. Bununla birlikte, bu iki kavramı kesin çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça güçtür.<sup>80</sup> Bu bakımdan çalışmamızda iki kavramı da kullanacağız.

### 1.2.3. İRŞAT

İrşad, “e-r-ş-d” fiilinin masdarı olup, yol göstermek, delalet etmek, anlamlarına gelir. Ayrıca, azgınlığı ve delaleti azaltmak için yapılan çalışmalar anlamında da kullanılır.<sup>81</sup> Bu kelime reşîd, mürşîd, rüşd, reşed, reşâd ve râşîd

<sup>76</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 24-25.

<sup>77</sup> Surur, *a.g.e.*, s. 8.

<sup>78</sup> Fussilet, 41/33.

<sup>79</sup> Surur, *a.g.e.*, s. 8.

<sup>80</sup> Ayrıca bkz.: Şanver, *a.g.e.*, s. 25.

<sup>81</sup> Ebu Mansur, *a.g.e.*, II. 1411.

şeklinde Kur'an'da geçmektedir.<sup>82</sup> Rüşd, insanlara hak yolu göstermek<sup>83</sup> ve çıkarlarını anlatmaktır. Doğru iş ve doğru yola da rüşd adı verilir. Rüşdün zıddı dalalet (sapıklık) ve gayy (azgınlık)'dır. Fert ve beşeriyet bakımından faydalı ve hayırlı yola rüşd, bu yolu gösterenlere reşid, raşid ve mürşid adı verilir; rehber ve delil de aynı anlamda kullanılır.<sup>84</sup>

“Rüşd: yol gösterme, rehberlik etme, insanları, Allahu teâlânın emir ve yasaklarına ve Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine uymaya, her zaman Allahu teâlâyı anmaya, O'nu unutmamaya, kalpte O'ndan başkasının sevgisine yer vermemeye çağırmak, Allahu teâlânın razı olduğu yolu göstermektir.”<sup>85</sup>

Peygamberler, din alimleri ve Allah'ın sevdiği evliya insanları dinin emirlerini yerine getirmeye çağırır. Onların her zaman aralıksız Allah'ı zikirle meşgul olmalarını isterler. Böylece vücudu zikir kaplayıp, kalpte Allahu teâlâdan başka bir şey bulundurulmaz. Her şey öyle unutulur ki, insan kendini ne kadar zorlasa Allahü teâlâdan başka bir şey hatırlayamaz. İşte irşâd etmek bu iki daveti yapmaktır.<sup>86</sup>

Kur'an'da rüşd kelimesinin yer aldığı ayetlerden bazıları şunlardır: *Umulur ki irşad (doğru yolu bulmuş) olurlar.*<sup>87</sup> *Doğruluk sapıklıktan ayrılmıştır.*<sup>88</sup> *Andolsun biz, daha önceden İbrahim'e de doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik.*<sup>89</sup> *Onlar doğru yolu bulmuş olanlardır.*<sup>90</sup> *Firavunun buyruğu doğruya götürücü değildi.*<sup>91</sup>

Izutsu, “İman fiilinin, ilahi irşad fikri ile alene rabıtalı görüldüğünü söyler”<sup>92</sup> ve şu ayeti delil getirir: *Onlar Rablerine iman etmiş genç adamlardı, biz de onların irşadını artırdık.*<sup>93</sup> Çok bariz bir şekilde görülüyor ki, buradaki “İrşad” sözcüğünün yerini, cümlelerin genel anlamında esaslı herhangi bir değişme olmaksızın pekala “iman” kelimesi alabilirdi. R-ş-d kökü Kur'an'da çeşitli şekillerde gözükmemektedir: Fiil hali; reşede, yalın hali: reşed, rüşd, reşad, raşid. İrşadın geçtiği bazı ayetler

<sup>82</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, s. 524; Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, s. 346; Rağıb el-İsfehanî, *el-Müfredat fî Ğariybi'l-Kur'an*, (Trc: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu) Çıra yay., İstanbul, 2006, I. 494.

<sup>83</sup> Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 321; Çetin, *a.g.e.*, s. 85

<sup>84</sup> Ahmet Muhtar Ömer ve Bşk., *a.g.e.*, s. 174.

<sup>84</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, III. 175-176.

<sup>84</sup> Luis Ma'luf el Yesui, *a.g.e.*, s. 271; Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 232; Şanver, *a.g.e.*, s. 21; Uludağ, *a.g.e.*, s. 22.

<sup>85</sup> İlhan Apak, *Dinî Sözlük*, İhlâs yay., İstanbul, 2001, s. 337.

<sup>86</sup> Apak, *a.e.*, a.y.

<sup>87</sup> Bakara, 2/186.

<sup>88</sup> Bakara, 2/286.

<sup>89</sup> Enbiyâ, 21/51.

<sup>90</sup> Hucurât, 49/7.

<sup>91</sup> Hûd, 11/97.

<sup>92</sup> Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Trc.: Selahattin Ayaz) Pınar yay., İstanbul, 1997, s. 257.

<sup>93</sup> Kehf, 18/13.

“irşad” ile “doğru istikamet” arasındaki sıkı semantik alakayı son derece açık biçimde göz önüne getiriyor.”<sup>94</sup> *Doğru yola (rüşd) ileten hayranlık verici bir kıraat (Kur'an) dinledik.*<sup>95</sup>

*Dinde zorlama yoktur. Doğru yol (rüşd) eğri yoldan ayrılmıştır...*<sup>96</sup> ayetinde “rüşd iman ile özdeşleştirilmiştir.”<sup>97</sup> ...*Kim teslim olmuşsa işte onlar doğru yola (reşed) girmişlerdir*<sup>98</sup>. ayetinde “rüşd İslam ile özdeşleştirilmiştir.”<sup>99</sup>

İrşad, güneş gibi doğup insanlığı aydınlatma, Allah'ı tanıtmaya ve insanlığı saflaştırıp özlere erdirmeye mana ve hususiyetiyle nebiler için en yüce paye ve Allah indinde en nezih bir meslek ve vazifedir. Hz. Âdem'den beri bu davete icabetle aynı vazifeye sahip çıkan herkes, bu noktada nebilere iştirak etmiş ve onlarla aynı sofrada oturmuş olur.<sup>100</sup>

Kişi tebliğde bulunurken her zaman hilm (yumuşaklık), vakar (ağırbaşlılık), sabır, iyi huy ve güzel hareket etmeyi âdet ve prensip hâline getirmelidir. Bazı durumlarda sözü makbul olmasa yani kabul görmese bile, önem vermemeli, benim vazifem bildirmek, irşad etmektir, hidâyet ve tevfiğ Allah'tandır, demelidir. *Çünkü gerçek irşad edici Yüce Allah'tır*<sup>101</sup> Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Hz. Ali'ye “Senin aracılığınla tek bir kişinin Müslüman olması sana en değerli malların (kızıl develerin) verilmesinden daha hayırlıdır”<sup>102</sup> demesi İslam'da irşad faaliyetinin önemini ortaya koymaktadır. İrşad faaliyetinde bulunan kimsenin samimi ve iyi niyet sahibi olması, insanları Allah yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağırması yapılan irşadın etkili olması için zaruridir. Ayrıca irşad fiilinde fiili irşad dediğimiz yaşayarak gösterme çok önemlidir. Muhatap üzerinde etkili ve kalıcı olması için söz ve fiil uygunluğunun meydana getirdiği ihlâs çok önemlidir.

#### 1.2.4. HİDÂYET

Hidâyet kavramı, “h-d-y” fiilinin masdarı olup istenilene kendisi ile ulaşılan,<sup>103</sup> doğru yol, hak yol, Allah'ın yolu,<sup>104</sup> İslamiyet; doğru yolu, hak yolunu aramak, yol göstermek, doğru yola iletmek gibi anlamlara gelir.<sup>105</sup> Peygamberler ve

<sup>94</sup> İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 258.

<sup>95</sup> Cin, 72/1-2.

<sup>96</sup> Bakara, 2/256.

<sup>97</sup> İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 258.

<sup>98</sup> Cin, 72/14-15.

<sup>99</sup> İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 258.

<sup>100</sup> Gülen, *İnancın Gölgesinde* 2, s. 196.

<sup>101</sup> Kehf, 18/17.

<sup>102</sup> Buhârî, Cihad, 102.

<sup>103</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, II. 1556.

<sup>104</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV. 353-354 ; Luis Ma'luf el Yesui, *a.g.e.* s. 809-810.

<sup>105</sup> Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 698, Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, s. 978.

ilahî kitaplar hidâyet vasıtalarıdır. İslam'a davet edenler de hidâyet sebebi oldukları için Hadi (Hidâyetçi)'dirler.<sup>106</sup> Ayrıca güzel, yumuşak bir şekilde yol göstermektir.<sup>107</sup> Allahu teâlânın razı olduğu yolda bulunma da hidâyettir.<sup>108</sup> Bir diğer ifade ile hidayet, “insanın sergilediği iyi ameller sonucunda elde ettiği bir yoldur. Aynı kökte gelen ve “heda” kavramının ism-i faili olan “el-Hâdî” ise Allah’ın isimlerinden olup, kullarına kurtuluş yolunu gösteren ve açıklayan anlamına gelmektedir. Hidayet türevleri ile birlikte 316 ayette yer alır.”<sup>109</sup>

Allahu teâlâ Kur’ân-ı Kerîmde meâlen buyuruyor ki: *Hidâyeti vererek, dalâleti satın aldılar. Bu alışverişlerinde birşey kazanmadılar. Doğru yolu bulamadılar.*<sup>110</sup> *Hidâyet yolunu öğrendikten sonra, peygambere uymayıp mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fena olan Cehennem'e sokarız.*<sup>111</sup> Bu ayetlerde hidâyet kavramının, doğru yol, hak yol ve Allah’ın yolu anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz.

Hidâyete ayrıca şu mana da verilir: “Cenâb-ı Hakk’ın insanın kalbinden her sıkıntı ve darlığı çıkarıp, yerine rahatlık, genişlik verip, kendi emir ve yasaklarına uymada tam bir kolaylık ihsan etmesi ve kulun rızasını kendi kaza ve kaderine tâbi eylesidir.”<sup>112</sup>

Yüce Allah Kur’ân-ı Kerimde, kendilerine ilim ve hidâyet verilenlerin sorumluluğuna şu şekilde dikkat çekmektedir. *Kendilerine ilim ve hidâyet verdiğimiz kimseler, ilimlerini insanlardan saklarsa, Allah’ın ve lânet edenlerin lânetleri bunların üzerine olsun*<sup>113</sup>

Yüce Allah’ın insanlara hidâyet vermesi dört şekilde olur: 1.Akıl, zekâ, zarurî bilgilerle donatılmış her insanın yükümlü tutulduğu hidâyet. Bundan herkes kendi yeteneği, gücü, imkânı oranında istifade eder. Yüce Allah buyurur: *Musa: Bizim rabbimiz her şeye şeklini veren, sonra da yolunu gösterendir, dedi*<sup>114</sup>

2. Peygamberlerin dili, Kur’an ve benzeri kitapları göndermek suretiyle insanlara yaptığı çağrı şeklinde ortaya çıkan hidâyet. İşte Yüce Allah’ın şu ayette dile getirmek istediği de budur: *Onları buyruğumuz altında (insanlara) doğru yolu gösterecek önderler kıldık. Kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi*

<sup>106</sup> Ebu Mansur, *a.g.e.*, I. 386; Uludağ, *a.g.e.*, s. 23; Ayrıca bkz.: Ra’d, 13/7; Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 257.

<sup>107</sup> Rağîb el-İsfehanî, *a.g.e.*, II. 774.

<sup>108</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 92.

<sup>109</sup> Ahmet Çelik *Kur’an Semantiği Üzerine*, Ekev Yay., Erzurum, 2002, s. 104.

<sup>110</sup> Bakara, 2/16.

<sup>111</sup> Nisâ, 4/114; Ayrıca bkz.: Yunus, 10/35; Tâhâ, 20/10, 50; Fussilet, 41/17.

<sup>112</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 92.

<sup>113</sup> Nisâ, 4/106.

<sup>114</sup> Tâhâ, 20/50.

*vahiy ettik. Onlar bize kulluk eden kimselerdir.*<sup>115</sup> Ayet peygamberlerin kendi bilgi, zeka ve kabiliyetleri ile değil, Allah'tan aldıkları vahiy ile hidayet önderliği yaptıklarını ifade etmektedir.<sup>116</sup>

3. Sadece hidâyete erenlerin elde ettikleri tevfik (başarabilme imkânı sağlama). Yüce Allah'ın şu sözünden de kastedilen de budur: *Doğru yola girenlere gelince, Allah onların hidâyetlerini artırmış ve onlara kötülüklerden sakınma çarelerini ilham etmiştir.*<sup>117</sup> *Allah'ın izni olmayınca hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir.*<sup>118</sup> *Hiç şüphesiz iman edip Salih ameller işleyenleri, imanlarından dolayı Rableri hidâyete erdirir. Naim cennetlerinde altlarından ırmaklar akar durur.*<sup>119</sup> “Kur'an'a göre hidayet veya delaleti seçmek insanın elindedir. Dolayısıyla insan isterse hidayeti, isterse delaleti seçer. Bu fiil, ifal babına aktarılınca hediye vermek anlamına gelir. Buda şuna işaret edebilir: Hidayet; Allah'ın insanlara bir hediyesidir.”<sup>120</sup> Çünkü Allah, hidayeti, doğru yolu göstermeseydi hidayeti kim bulabilirdi.<sup>121</sup> Bu itibarla Kur'an'a göre tek hidayet kaynağı Allah'tır.<sup>122</sup> Allah bu hidayetini peygamberler vasıtasıyla gerçekleştirir.<sup>123</sup>

4. Ahirette cennetin yolunu gösterme. Bu da Yüce Allah'ın şu sözlerinden kastedilen hidâyettir. *Allah onları doğru yola iletecek ve durumlarını düzeltecektir.*<sup>124</sup> *Eğer Allah bizi doğru yola sevk etmeseydi biz doğru yola erişemezdik. Şüphesiz Rabbimizin peygamberleri bize gerçeği getirmişler. derler...*<sup>125</sup> Bu hidâyet türleri basamaklanmıştır. Birincisini elde edemeyen ikincisini elde edemez. Hatta ikincisiyle mükellef olması bile doğru olmaz. Henüz ikinci basamağa gelememiş olanın üçüncü ve dördüncü basamağı elde etmesi söz konusu olmaz. Dördüncüsünü elde eden ise, önceki her üçünü de elde etmiş demektir. Üçüncüsünü elde eden de bundan önceki ikisini de elde etmiş sayılır.<sup>126</sup>

Hidâyet ve talim-öğretim, öğretenin öğretmesi, öğrenenin de öğrenmesini gerektirmektedir: Hidâyet ve talim ancak bu ikisi olduğunda gerçekleştiğine göre, hidâyet veren ve öğretene elinden gelen tüm çabayı sarf eder, fakat alıcı konumunda kişi bunu kabul etmez, almaz, öğrenmezse bu durumda, hedef kişinin kendisine yönelik çalışmayı kabul etmediği temel alınarak, hidâyet etmemiş ve öğretmemiş,

<sup>115</sup> Enbiyâ, 21/73.

<sup>116</sup> Mustafa Çağrı ve bşk., Kur'an Yolu Türkçe Meali, D.İ.Ş.B. Yay., Ankara, 2006, III, 688.

<sup>117</sup> Muhammed, 47/17.

<sup>118</sup> Teğâbün, 64/11.

<sup>119</sup> Yunus, 10/9; Ayrıca bkz.: Bakara, 2/213; Meryem, 19/76; Ankebut, 29/69.

<sup>120</sup> Çelik a.g.e., s. 106-107.

<sup>121</sup> Bkz.: A'raf, 7/4.

<sup>122</sup> Bkz.: Bakara, 2/120.

<sup>123</sup> Bkz.: En'am, 6/84,91.

<sup>124</sup> Muhammed, 47/5.

<sup>125</sup> A'râf, 7/43.

<sup>126</sup> el-İsfehanî, a.g.e., II. 776.

denebilir. Bu yüzden hidâyet ve öğretimin gerçekleşmiş sayılabilmesi için şart olan alma, kabul etme, benimseme gerçekleşmediğinden, Yüce Allah da kâfirlere ve fasıklara hidâyet vermemiştir, denebilir. Aynı zamanda kendine düşeni yaptığından, onların hidâyete gelmeleri için yol göstermesi ve bununla ilgili bilgileri öğretmeye çalışmış olması yönünden, hidâyetin ana ilkesi gerçekleştiğinden Allah onlara hidâyet vermiş ve onlara yolu öğretmiştir de denilebilir.<sup>127</sup> Birinci ölçüye göre şu iki âyeti yorumlamak mümkündür: *Allah zalimler gurubunu hidâyete erdirmez.*<sup>128</sup> ...*Allah da kâfir olan bir kavmi doğru yola iletmez.*<sup>129</sup> İkinci ölçüye göre ise, şu ayet misal gösterilebilir: *Semud kavmine gelince, biz onlara doğru yolu gösterdik. Fakat onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Bunun üzerine kazandıkları kötülük yüzünden alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarpıverdi.*<sup>130</sup> Yani Allah onlara hidâyet vermiş fakat onlar hidâyete gelmemişler. Dolayısıyla insanların doğru yola gelmesi için gayret gösterenlerin de bu gerçeğin farkında olması lazımdır. Mümine düşen, kişi ile rabbi arasındaki engelleri kaldırıp Cenabı Hakk'ın mesajının insanlara ulaşılmasını sağlamaktır. Kabul edip etmemek tamamen şahısların kararına bağlıdır.

İnsan yaratılıştaki hidâyet ve dalâlet olmak üzere iki taraflıdır. Ona hidâyet, üstünlük tarafını tanıtabilmek ve bunu kuvvetlendirmeye çalışmasını sağlamak için bir yol göstericiye ihtiyacı vardır.

### 1.2.5. TAVSİYE

Tavsiye kelimesi “v-ss-y” fiilinin masdarıdır.<sup>131</sup> Yol gösterme,<sup>132</sup> doğruyu ve gerçeği telkin manasına gelir. Asr süresinde karşılıklı tavsiyenin lüzumuna işaret edilir.<sup>133</sup> *Ancak, iman edip de salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir)*<sup>134</sup>

Hakkı tavsiyede bulunanların bütün kararlılıkları ve gayretleri hakka yöneliktir. İmanları, amelleri, sözleri hep haktan yanadır. Dolayısıyla tavsiyede bulunan kişiler insanlara, riyakârlık, münafıklık yapmazlar. Başkalarına zarar vermez, insanlarla ilişkilerini kesmezler. Başkalarına yaltaklanmaz, dalkavukluk etmezler. Hep hakka davet eder, iyiliği emir, kötülükten nehiy vazifesini yerine getirirler. İnsanları hayra çağırır ve dinin nasihat olduğu gerçeğini bir an bile unutmazlar. İman edip gereğini yerine getirmek, salih ameller işlemek, hakkı tavsiye görevini yapmak hiç de kolay

<sup>127</sup> el-İsfehanî, *a.g.e.*, II. 782.

<sup>128</sup> Tevbe, 9/109.

<sup>129</sup> Tevbe, 9/37.

<sup>130</sup> Fussilet, 41/17.

<sup>131</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, II. 1047; Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, s. 1038.

<sup>132</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, XV, 394-395.

<sup>133</sup> Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 878; Ebu Mansur, *a.g.e.*, IV, 3902; Uludağ, *a.g.e.*, s. 23.

<sup>134</sup> Asr, 103/3.

değildir. Bunun için zamanın belalarına, nefislerin yönelişlerine, hayır yapmak, hak yolda gitmek için karşılaşılabilecek eziyetlere, zorluklara katlanmak gerekecektir. Bunlar ancak sabırla mümkündür.<sup>135</sup>

Davetçi tavsiyede bulunurken karşılaşılabilecek zorluklara karşı çok sabırlı olmalıdır. Çünkü sabır, sıkıntılara, acılara ve güçlüklerle göğüs gerebilme kuvvetidir. Bu kuvvete sahip olanlar genelde kazanmışlardır.

### 1.2.6. TA'LİM

Ta'lim, "a-ll-m" fiilinin masdarı olup öğretmek manasına gelir.<sup>136</sup> Kur'anda peygamberlerin vazifesine ta'lim kendilerine de muallim denilmiştir.<sup>137</sup> Bazılarına göre ise öğrenenin nefsinde etkisi oluşuncaya kadar defalarca tekrarlanan bilgi anlamındadır.<sup>138</sup> Ayrıca talim'e, manaları-kavramları tasavvur etmek için nefsi uyandırmak manası da verilir.<sup>139</sup>

Talim kelimesinin Kur'ân-ı Kerimde şu ayetlerde kullanıldığını görmekteyiz: *Rahman. Kur'an'ı öğretti.*<sup>140</sup> *O, insana kalemle yazmayı öğretti.*<sup>141</sup> *Sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler size öğretilmiştir.*<sup>142</sup> *Bize kuşdili öğretildi.*<sup>143</sup> *Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder.*<sup>144</sup>

Dolayısıyla bu kavram eğitim ve öğretimde çok kullanılan bir kelimedir. Ta'lim, insanların ufkunu açan ömür boyu süren bir öğretme sürecidir.

### 1.2.7. TERBİYE

Terbiye "r-bb-y" fiilinin masdarıdır. Sözlük anlamı olarak, terbiye etmek, eğitmek, idare etmek, düzene koymak ve şekil vermek manalarına gelir.<sup>145</sup> Ayrıca olgunlaştırmak ve yetiştirmek, anlamlarına da gelmektedir.<sup>146</sup> Asıl terbiye edici Allah'tır. O, her şeyin terbiye edicisidir. Bu kelime Elif lam takısıyla kullanıldığında Allah dışındakiler için geçerlidir. Fakat Elif lam takısı olmadan kullanıldığında

<sup>135</sup> İmam Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, (Trc.: Komisyon) Erkam yay., İstanbul, 2005, II. 43.

<sup>136</sup> Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 434; *a.g.e.*, s. 623.

<sup>137</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, s. 860; Uludağ, *a.g.e.*, s. 23; Ayrıca bkz.: Bakara, 2/151.

<sup>138</sup> Ebu Mansur, *a.g.e.*, III. 2004-2005.

<sup>139</sup> el-İsfahanî, *a.g.e.*, II. 237.

<sup>140</sup> Rahmân, 55/1-2.

<sup>141</sup> Alak, 96/4.

<sup>142</sup> En'âm, 6/91.

<sup>143</sup> Neml, 27/16.

<sup>144</sup> Bakara, 2/129.

<sup>145</sup> İbni Manzur, *a.g.e.*, I. 399-400.

<sup>146</sup> Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 214; Luis Ma'luf el Yesui, *a.g.e.* s. 243.

sadece Allah (c.c.) içindir.<sup>147</sup> Rab isminin manası da budur. Mürşid bir mürebbidir.<sup>148</sup> Kişiyi yavaş yavaş ruhen ve bedenen yetiştirmek, olgunlaştırmaktır.<sup>149</sup>

Allah Rab (efendi), insan da onun kölesi “abdi”dir. Allah anlamındaki “rab” kavramı cahiliye Araplarınca bilinmiyor değildi. Yalnız İslam’dan önceki zamanlarda Allah tek rab değildi. Onun yanında bir çok rablar ve rabbâblar vardı. İlk defa İslâm, O’nu bütün Kainatın mutlak hakimi tanıdı.<sup>150</sup>

Müslüman olan görev ve sorumluluğunun bilincinde olmalıdır. Rabbinin kendisine sunduğu nimetler çerçevesinde emrinin altında çalışanların hak ve hukukuna riayet etmeli, onları, Rabbinin birer emaneti olduğunu bilmeli ve en güzel şekilde terbiye etmenin gayreti içinde olmalıdır.

### 1.2.8. NASİHAT

Nasihât, “n-s-h” fiilinin masdarı olup, aldatma, hile ve dolandırmanın zıttıdır.<sup>151</sup> Nasihat ayrıca samimiyet anlamına da gelir. Buradan, nasihatte, samimiyetin de olması gerektiği gibi bir sonuca ulaşmak mümkün olur. Nasihatta güzel olana çağrı; kötü olana red vardır.<sup>152</sup> Ayrıca bu kelime tatlı söz ve öğüt manasına da gelir.<sup>153</sup> Bir hadiste: “Din nasihattan ibarettir.” buyrulmuştur.<sup>154</sup> Ayrıca doğru yola, iyiye, güzele sevk etmek için yapılan konuşma, öğüt ve yol gösterme, demektir.<sup>155</sup> Batıl ve bozgunculuk (fesad) dan alıkoymak (nehiy) ve barışa (sulh) çağırmak şeklinde de anlam verilmektedir.<sup>156</sup> Babanın çocuğuna ey oğlum şunları şunları yap veya yapma demesi nasihattir.<sup>157</sup> Nasihat ve tebliğ, gerek amaçları, gerekse konu ve metodları bakımından ortak özelliklere sahiptir. Bu yüzden Kur’an’da tebliğ ve nasihat(öğüt) kelimeleri aynı ayette birlikte kullanılmaktadır.

<sup>147</sup> Ebu Mansur, *a.g.e.*, II. 1336.

<sup>148</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, I. 497; Uludağ, *a.g.e.*, s. 23.

<sup>149</sup> Ayrıca bkz.: el-İsfahanî, *a.g.e.*, 2. 467.

<sup>150</sup> Tashihiko Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (Trc.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 251.

<sup>151</sup> İbni Manzur, *a.g.e.*, II. 615-616.

<sup>152</sup> Luis Ma’luf el Yesui, *a.g.e.*, s. 811.

<sup>153</sup> Uludağ, *a.g.e.*, s. 23; Ayrıca bkz.: A’râf, 7/62, 79.

<sup>154</sup> Buhârî, *İman*, 42; Ebu Dâvud, *Edeb*, 59. Abdulvehhâb eş-Şa’rânî’nin Hukuku Uhuvveti’l-İslâm

(İslâm Kardeşliğinin Esasları) isimli eserini bu eser üzerine bina etmiştir. Hadiste yer alan

nasihati detaylı bir şekilde açıklamıştır. *Hukuku Uhuvveti’l-İslâm (İslamda Kardeşlik Hukukunun*

*Esasları*), (Trc.: Hamit Eker), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1975.

<sup>155</sup> Doğan, *a.g.e.*, s. 833.

<sup>156</sup> Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, s. 925.

<sup>157</sup> Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 635.

*Artık Salih onlardan yüz çevirdi ve Andolsun, ben size rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatta bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz.’ dedi.<sup>158</sup> (Nuh) Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum.<sup>159</sup> (Şu’ayb) onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: Ey Kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. (tebliğ ettim) Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm<sup>160</sup> (Hud) Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.<sup>161</sup>*

Nasihat dinin ve aklın beğendiği şeyleri tavsiye ve öğüttür. Allahu teâlâ Kur’ân-ı Kerîmde mealen: *Muhakkak ki, Allahü teâlâdan korkan nasihat alacaktır.*<sup>162</sup> buyurmaktadır. Din nasihattir. Nasihat vermek dinimizin birinci vazifesidir. Nasihat vermek kolaydır. Nasihati kabul etmek güçtür. Çünkü nefislerine uyanlara, dünya zevklerinin peşinde koşanlara, nasihat acı; haramlar ise tatlı gelir. Nasihatın amacı, muhataba bilmediği bir şeyi öğretmek değildir. Genellikle muhatap tarafından esasen bilinen hususların duygulu, heyecanlı, samimi ve dokunaklı bir şekilde tekrar edilmesidir.<sup>163</sup> Bu anlamda Kur’an’da: *(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğüt(nasihatla) çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...*<sup>164</sup> *Sen yine de öğüt(nasihat) ver. Çünkü öğüt mü’minlere fayda verir.*<sup>165</sup> Hz. Muhammed (s.a.s.) bir hadisinde samimiyete ve nasihatın önemine vurgu yapmak için üç kere peş peşe “Din nasihattir...”<sup>166</sup> buyurmuştur. Ceza ve sevabı hatırlatarak kalbi yumuşatmak da nasihat etmektir.<sup>167</sup>

Dolayısıyla hataları düzeltmek, iyi ve güzel olana yönlendirmek amacıyla yapılan çalışmalar için en çok kullanılan kavramlardan biri de nasihattir. Gerçekten dinin direği ve dini ayakta tutan nasihattir. Mü’min olarak emrimizin altındakilerden, yakın ve uzak çevremizden gücümüz nispetinde sorumluyuz. O halde imkânlar ölçüsünde onlara nasihatte bulunmalıyız.

### 1.2.9. VA’Z

<sup>158</sup> A’râf, 7/79.

<sup>159</sup> A’râf, 7/62.

<sup>160</sup> A’râf, 7/93.

<sup>161</sup> A’râf, 7/68.

<sup>162</sup> A’lâ, 87/10.

<sup>163</sup> Şanver, a.g.e., s. 27.

<sup>164</sup> Nahl, 16/125.

<sup>165</sup> Zâriyyât, 51/55.

<sup>166</sup> Müslim, b. Haccâc, *el-Cami’u’s-Sahih*, İman, 95, Çağrı yay., İstanbul, 1981; Buhârî, *İman*, 42; Ebu Davud, *Edeb*, 59.

<sup>167</sup> İbni Manzûr, a.g.e., VII. 466.

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde tebliğle ilgili olarak sıkça kullanılan kavramlardan birisi de va'z'dır. Va'z, "v-a-z" fiilinin masdarı olup, ders ve öğüt manasına gelir.<sup>168</sup> Ayrıca bir şeyi hatırlatmak, iyiliğe teşvik, birine nasihat edip kalbini yumuşatacak ve Allah'ın cezalandırmasından korkutacak şeyleri hatırlatmak, öğüt vermek, tavsiye etmek<sup>169</sup> ve kalbi yumuşatacak konularda iyiliği hatırlatma demektir.<sup>170</sup> Ayrıca kişinin yapması ve yapmaması gerekeni bildirmektir.<sup>171</sup> Nitekim Kur'an'da Yüce Allah: *Ey Nuh! O asla senin ailenin değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. Ohalde hakkında hiç bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim.* dedi.<sup>172</sup> Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et.<sup>173</sup> Bir başka ayette: *Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. Ohalde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver.*<sup>174</sup>

Va'z ve nasihat, eski çağlardan beri bilinen terbiye yollarından birisidir. İnsan, bazen bir dostunun öğüt ve nasihatine ihtiyaç duyar, onu dinlemek ister. Va'z ve nasihatın en etkili olacağı an, bu andır. Nasihat, kişinin samimi olduğu bir dosttan gelirse, çok daha etkili olur. Ana, baba, ağabey gibi yakın akrabaların veya öğretmen ve saygı duyulan bir zatın öğüt ve tavsiyeleri çoğu zaman insan hayatının akışını değiştirebilir. Ancak va'z ve nasihatlerin etkili olmasında "Samimiyet" vazgeçilmez bir unsurdur. Kur'an'da da pek çok öğüt yer almaktadır. Hatta Kur'an birçok ayette kendisini bir öğüt olarak takdim eder.<sup>175</sup> Şu ayetler buna güzel örneklerdir: *Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir*<sup>176</sup> *Ey insanlar! İşte size rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifa ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet(olan Kur'an) geldi.*<sup>177</sup> Va'z edenlerin, din adamlarının, cemaatin anlayamayacakları şeyleri söylemeleri ve yazmaları fitne olur. Herkese anlayabileceği kadar söylenmelidir.

<sup>168</sup> Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 682; Uludağ, *a.g.e.*, s. 23; Ayrıca bkz.: Hûd, 11/46; Apak, *a.g.e.*, s. 432;

Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 674.

<sup>169</sup> Ebu Mansur, *a.g.e.*, IV. 3916; Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, II. 1043; Firuzabadi, *a.g.e.*, s. 903.

<sup>170</sup> Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 674.

<sup>171</sup> Luis Ma'luf el Yesui, *a.g.e.*, s. 907.

<sup>172</sup> Hûd, 11/46.

<sup>173</sup> Nahl, 16/25.

<sup>174</sup> Kâf, 50/45.

<sup>175</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 28.

<sup>176</sup> Nisâ, 4/58.

<sup>177</sup> Yunus, 10/57.

Va'z ve nasihatla bulunurken Allah'ın sevgisini kaybetme, Onun cemalini görememe korkusundan da bahsetmek bireyleri kazanmak için önemli bir yaklaşımdır.

### 1.2.10. ZİKİR

Zikir, “z-k-r” fiilinin masdarı olup bir şeyi ezberlemek, bir şeyi dil ile ifade etmek ve unutmanın zıttı olan hatırlama anlamlarında kullanılmaktadır.<sup>178</sup> Tarihi hadiseleri hatırlayıp ders almak manasında da kullanılır.<sup>179</sup> Anmak; gafleti gidermek için her işte Allahu teâlâyı anmak, hatırlamak ve yâd etmektir.<sup>180</sup>

Kur'an yorumcuları, zikir kavramının, sözlük anlamının dışında farklı anlamda kullanıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu kavramın Kur'an'daki anlamlarını şöyle sıralayabiliriz.

1- Tevhid: Mesela *Onlar(kâfirler) Rahmanın zikrini inkar ederler*<sup>181</sup>. Yani Allah'ın birliğini inkar ederler.

2- Vahiy: Mesela *Zikir aramızdan ona mı (Salih'e mi) verildi? Hayır o yalancı küstahın biridir. (dediler)*<sup>182</sup>

3- Kur'an: Mesela, *Bu O'na indirdiğimiz mübarek bir zikirdir.*<sup>183</sup>

4- Tevrat, İncil ve Diğer Kutsal Kitaplar: *Eğer yanınızda evvelkilerden (gelen kitaplardan) bir zikir olsaydı.*<sup>184</sup>

5- Dua etmek: Mesela; *Ey müminler bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Alla'ı çok zikredin taki kurtuluşa eresiniz.*<sup>185</sup>

6- Öğüt, Nasihat: Mesela; *O(Kuran ancak alemler için bir zikirdir.*<sup>186</sup>

7-Şeref: Mesela; *(Ey Peygamberim) O (doğru yol) senin ve kavmim için bir zikirdir...*<sup>187</sup>

8-İman ve İtaat, Sevap ve Nimet, Mağfiret ve Rahmet: *Mesela Beni zikr edin ben de sizi zikredeyim.*<sup>188</sup>

<sup>178</sup> İbn Manzur, a.g.e., VI. 3008.

<sup>179</sup> Uludağ, a.g.e., s. 23; Ayrıca bkz.: Tâhâ, 20/3; Gaşiye; 88/21.

<sup>180</sup> Apak, a.g.e., s. 422.

<sup>181</sup> Enbiya, 21/36.

<sup>182</sup> Kamer, 54/25.

<sup>183</sup> Enbiya, 21/50.

<sup>184</sup> Saffât, 37/168.

<sup>185</sup> Enfal, 8/45.

<sup>186</sup> Tekvir, 81/27.

<sup>187</sup> Zuhurf, 43/44.

<sup>188</sup> Bakara, 2/152

9- Beyan: Mesela; *Sâd beyan sahibi Kur'an'a yemin ederim.*<sup>189</sup>

Ayrıca zikir kelimesi Kur'anda farklı ayetlerde şu manalarda da kullanılmaktadır: Beş vakit namaz, İkinci Namazı, Cuma namazı, Ayıplamak ve eleştirmek, Allahı övmek, düşünmek, ikaz, uyarı hatırlatma, haber, korumak, Allah'tan korkmak, Nimet vereni bilmek, tanımak ve ona şükretmek.<sup>190</sup>

İrşad ve tebliğ sırf bir propaganda olmadığı gibi bir usul veya metod da değildir. İrşad, irşad ve tebliğ metodu ile varılan neticedir.<sup>191</sup> Kişinin kazanılması, gönlünün fethedilmesi veya daha mükemmel bir merhaleye ulaştırılması demektir. Kararan bir gönlü aydınlatmak, nefsinin peşine takılmış birisini uyandırmak, yaratılış gayesini unutmuş birini uyarmak, yolunu kaybetmiş birisine doğru yolu göstermek, Allahın verdiği nimetler içinde yüzüp te O'ndan habersiz olanı haberdar etmek bir irşattır.

Kur'an'da zikir, aynı kökten gelen kelimelerle birlikte, üç yüze yakın yerde geçmektedir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı Kerimde mealen: *İyi biliniz ki, kalbler, Allahü teâlânın zikri ile itminana, rahata kavuşur.*<sup>192</sup> (Kullarım!) *Siz beni (tâat ile beğendiğim işleri yapmak suretiyle) zikir ederseniz, ben de sizi (rahmet, mağfiret, ihsan ve tövbe kapılarını açmak suretiyle) anarım.*<sup>193</sup> Bu ayetlerde zikir, anmak, hatırlamak ve yâd etmek manalarında kullanılmıştır. Ayrıca *O (Kuran), ancak alemler için bir zikirdir.*<sup>194</sup> ayetinde geçen zikir kelimesi öğüt nasihat anlamındadır. Derecesi en yüksek olanlar, Allah'ı zikir edenlerdir. Allah'ı sevmenin alâmeti, O'nu zikir etmeği sevmektir.

Zikir, yalnız, Kelime-i tevhidi söylemek ve tekrar tekrar "Allah" demek değildir. Zikir, dil, kalp ve amel ile olur. Her ne şekilde olursa olsun, kendini gafletten kurtarmak zikir olur.<sup>195</sup> Buna göre, dinin emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak hep zikirdir. Dinin emrettiği şekilde alış-veriş yapmak zikirdir. Dine uygun olarak yapılan her iş zikirdir. Çünkü bunları yaparken, bu emir ve yasakların sahibi hep hatırlanmakta ve gaflete yer verilmemektedir. Ancak Allahü teâlânın ismi şerifleri ve sıfatları ile yapılan zikir çabuk te'sirini gösterir ve Allahü teâlânın sevgisini hâsıl eder. Hz. Peygamber; "Bir şeyi çok anan, onu çok sever" <sup>196</sup>buyurur. Dolayısıyla seven sevdiğini çok anar. Allahı çok anan, O'nu sever; Allahı sevince

<sup>189</sup> Sâd, 38/1.

<sup>190</sup> İsmail Karagöz, *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*, D.İ.B.Y., Ankara, 2002, s. 16-17-18-19-20.

<sup>191</sup> Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 715.

<sup>192</sup> Ra'd, 13/30.

<sup>193</sup> Bakara, 2/152; Ayrıca bkz., A'râf, 7/1; Enbiyâ, 21/7, 24, 48; Hac, 22/32, 48; Ankebut, 29/51; Kamer, 54/17; Abese, 80/12.

<sup>194</sup> İsmail Karagöz, *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*, s. 16.

<sup>195</sup> Ebu Mansur, *a.g.e.*, II. 1286; Bkz.: Luis Ma'luf el Yesui, *a.g.e* s. 236.

<sup>196</sup> Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarabat, VII. 165.

kalbe iman yerleşip siner, böylece emir ve yasaklara uymak kolaylaşır. Allahı ve Resulünü tam sevmedikçe, emirlerine uymak çok güç olur. Her vakit Allahı zikr etmek lâzımdır. Kalpte başka hiçbir şeye yer vermemelidir. Yerken, içerken, uyurken, gelirken, giderken hep zikr yapmalıdır. Hep o düşünce ile hareket edilmelidir. Her işimize besmele ile başlamamızın bir nedeni de budur. Allah'ı unutmamak ve işimize O'nun yardımıyla başlamak ve devam etmektir.

### 1.2.11. TELKİN

Telkin, “l-kk-n” fiilinin masdarı olup, sözlükte, anlatmak-anlamak,<sup>197</sup> öğretmek-öğrenmek, vermek-almak gibi anlamlara gelir.<sup>198</sup> Burada öğrenmenin veya anlamamanın hızlı gerçekleşmesi de vardır.<sup>199</sup> Bir kimsenin başkaları üzerinde yaptığı etki ya da başkalarının iradelerinin ve davranış biçimlerinin etkisi altına alınmasıdır.<sup>200</sup> Bir iletişim şekli olması itibariyle tebliğ kavramı içerisinde değerlendirilebilecek olan telkin, dar anlamıyla “Bir inanç ve tutumu, bir fikir ya da duyguyu başkasına veya kendine kabul ettirmektir. Bu şekilde anlaşılan telkin, iradeli ve şuurlu bir etki vasıtasıdır.”<sup>201</sup> İnançların, değerlerin ve kültürlerin aktarılmasında telkinin rolü büyüktür. Günümüzde yapılan reklâm ve propaganda faaliyetleri de bir telkin şeklidir.

Yukarıda ayrı ayrı açıkladığımız bütün kavramlar, konuları, amaçları ve metodları bakımından ortak özelliklere sahiptir. Ancak bunlar, üslup ve derece farklılıklarıyla birbirinden ayrılabilirler. Rivayete göre, Allah, Hz. Musa'ya: “Nefsine va'z u nasihatta bulun! Eğer nefsin va'zı kabul ederse o zaman halka va'zet. Aksi takdirde benden utan.”<sup>202</sup> şeklinde vahyederken, tebliğ ve davetin ortak yönünü teşkil eden önce kendi nefsinden başlayarak çevreye yönelme yöntemini bildirmiştir.

Dolayısıyla kendi zaaflarını ortandan kaldıramamış, düşünce ve davranışlarını doğru yola kanalize edememiş birisinin başkalarına yapacağı telkinin sağlıklı meyveler vermesi zordur.

### 1.2.12. EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

<sup>197</sup> İbn Manzur, *a.g.e.*, XIV. 186.

<sup>198</sup> Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 649.

<sup>199</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, II. 1294.

<sup>200</sup> Ruşen Alaylıoğlu - A. Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İstanbul, 1976, s. 305.

<sup>201</sup> Hökelekli, *a.g.e.*, IX, 1.

<sup>202</sup> Gazali, Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed *İhya-u Ulumi'd-Din*, (Trc.: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, ty., II. 312.

“Kur’an-ı Kerim’de a-r-f ve n-k-r kelimeleri çeşitli kalıplarda 108 defa geçmektedir. A-r-f 71 ayette n-k-r ise 37 ayette geçer. A-r-f kökünden gelen kelimelerin ekserisi isim olarak yer almakta olup sayıları 44’tür. 27 ayette çeşitli kalıplarda fiil şeklinde geçmektedir. İsim şekli daha ziyade ma’ruf veya emr-i bi’l-ma’ruf biçimindedir. Kur’an’da 37 ayette geçen n-k-r kökündeki kelimelerin sadece dördü fiil şekli ile geçmekte ve bunlardan da üçünde inkar etmek anlamına gelmektedir.”<sup>203</sup>

Maruf kelimesinin geçtiği ayetlerden bazılarında “kavlun marufun”<sup>204</sup> ifadei yer alır. Aynı şekilde münker kelimesi de kavl<sup>205</sup> kelimesi ile bir terkip halinde görülür. Bazı ayetlerde ise maruf ve münker değişik kelimelerle zikredilmektedir.<sup>206</sup>

#### 1.2.12.1.Emr-i bi’l-Ma’rûf

Ma’ruf kelimesi “a-r-f” fiilinin ism-i mef’ul’üdür. Hayır, ihsan, rızık, güzel olan bir şey demektir.<sup>207</sup> Hak dinin ve selim aklın güzel gördüğüdür.<sup>208</sup> Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de: *Ey insanlar!. Hakikat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi (sırf) birbirinizle tanışmanız için (lite’ârefû) büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık.*<sup>209</sup> buyrulmuştur. Bu ayette geçen lite’ârefû, tanışmak, kalben birbirine ısınmak, bilişmek gibi manalara gelir.<sup>210</sup>

*Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder; öğüt almanız için size böylece öğüt verir.*<sup>211</sup> ayetinde ise, O’nun iyiliği emrettiği, kötülüğü ise, yasakladığı anlatılır. Bunun belirlenmesi ise, kısmen bize verdiği akılla belirlenir, bir diğer kısmı ise, şeriat tarafından belirlenir.<sup>212</sup>

Beydavi tefsirinde ma’ruf sözcüğünü “İlahi yasaca tanınan ve onaylanan”<sup>213</sup> diye tarif eder. Fakat bu tanım konusunda İzutsu şu yorumu yapıyor: “Bu tanım pek tabii klasik İslam çağına has hal ve şeraitin bir yansımasından başka bir şey değildir. Kelimenin hakiki doğasını açığa vurmaktan ziyade gizlemektedir. Ma’ruf ve zıddı olan münker kelimesinin Kur’an’da iyi ve kötü karşılığı kullanılışı, Kur’an’ın , kavme has ahlak terminolojisini benimseyip, yeni ahlak sisteminin vazgeçilmez bir parçası kıldığını gösterir. Ma’ruf kelime anlamı olarak “bilinen”, yani tanınan, aşına

<sup>203</sup> Ömer Dumlu, *Kur’an’da Bazı Kavramlara Bakış*, Anadolu Yay., İzmir, 1999, s. 179.

<sup>204</sup> Bkz.: Bakara, 2/235, 263; Nisa, 4/5,8; Muhammed, 47/41.

<sup>205</sup> Bkz.: Mücadele, 58/2

<sup>206</sup> Âl-i İmran, 3/104; Nisa, 4/114; Tevbe, 9/112; Nahl, 16/90; Ankebût, 29/45.

<sup>207</sup> Luis Ma’luf el Yesui, *a.g.e.*, s. 500.

<sup>208</sup> Mesud Cobran, *a.g.e.*, II. 834.

<sup>209</sup> Hucurât, 49/13.

<sup>210</sup> Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler ve Kavramlar*, Çağrı Yay., İstanbul, 2001, s. 372.

<sup>211</sup> Nahl: 16/90

<sup>212</sup> el-İsfahanî, *a.g.e.*, I. 494.

<sup>213</sup> Beydavi, Nasiruddîn Abdullah b. Ömer, *Envâu’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil*, Mısır, tr., II, 232.

olunan ve bu yüzden de sosyal olarak da onaylanan demektir. Karşıtı münker, tanınmadığı ve yabancı olduğu için tasvip de edilmeyen manasındadır.”<sup>214</sup>

Emr-i ma'rûf iki suretle yapılır. Birincisi, söz, yazı ve her nevi yayın vasıtası ile. Bunu yaparken bilgi az ise ve şahsa, âdetlere, kânunlara dikkat ve riayet edilmezse, fitneye sebep olabilir. İkinci yol, hâl ile İslâm'ın güzel ahlâkına uyarak, numune olmaktır. Herkese tatlı dil, güler yüz göstermek, kimseyi incitmemek, kimsenin malına, ırzına göz dikmemek, en tesirli, en faydalı emr-i ma'rûf yapmak olur. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapanın niyetinin halis olması ve işi anlayıp, Allahü teâlânın buradaki emrini iyi bilmesi ve sabırlı olup münakaşa ve kavgaya etmemesi, yumuşak şekilde tatlı dil ve yazı ile yapması lâzımdır.<sup>215</sup>

### 1.2.12.2. Nehy-i Anî'l-Münker

Münker kelimesi, ma'rufun zıddıdır. “e-n-k-r” fiilinin ism-i mef'ul'üdür. Lugatta; inkâr edilen, kabullenilmeyen, tanınmayan; makbul olmayan, kabul edilemez, kötü işler manalarında kullanılır. Dini bir kavram olarak, Allah'ın razı olmadığı, İslâm'ın çirkin, kötü, kabahat, günah ve haram olarak bildirdiği davranışlardır.<sup>216</sup> Kur'ân-ı Kerim'de bu manada kullanılmıştır: *Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler. (Yusuf) Onları tanıdı (e'arefehûm). Onlar ise kendisini tanıtmıyorlardı (münkirûn).* ayetinde, ma'ruf ve münker birbirinin zıddı olarak kullanılmıştır. Türkçe'de; bile bile inkâr eden ve tanınamazlıktan gelen kimseye münkir denir. Herhangi bir şeyi; efradına cami, ağyarına mâni olacak şekilde tanıtmaya ta'rif denilmiştir. Günlük hayatımızda tarif kelimesini bol bol kullanırız. Tarifin zıddı "tenkir"dir. Bunun manası ise; birşeyi tanınamaz hale getirmek veya bunu gerçekleştirmek için iyice karıştırmaktır.<sup>217</sup>

Dolayısıyla münker kelimesi, günahlardan ve kötülüklerden sakındırmak, alıkoymaktır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerimde İyiliği tavsiye etmede ve kötülükten nehy etmede yardımlaşan Müslümanları bağışlayacağını müjdelemektedir. *Erkek ve kadın bütün mü'minler, birbirlerinin yardımcılarıdır: Emr-i bil maruf nehy-i anil münker yaparlar, namazı gereği üzre kırlarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte bunları muhakkak surette Allah rahmetiyle bağışlayacaktır...*<sup>218</sup>

<sup>214</sup> İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 281.

<sup>215</sup> Apak, *a.g.e.*, s. 379.

<sup>216</sup> Luis Ma'luf el Yesui, *a.g.e.*, s. 835; İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 284; Karaman ve bşk., *a.g.e.*, s. 497.

<sup>217</sup> Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 373.

<sup>218</sup> Tevbe, 9/71.

Mü'min kardeşine nehy-i anil münker yapan kimse; yumuşak, tatlı ve güzel bir ifade ile anlatarak söylemeli, sert, ağır sözlerde bulunmamalıdır.<sup>219</sup>

İslâm uleması: "Allahû Teâla (cc)'nın kitabında ve Peygamber'in sünnetinde güzel görülen, selim (ve sahih) akıl sahiplerinin indinde sevimli bulunan (müstahsen olan) her şeyin ma'ruf olduğunda" ittifak halindedir. Münker ise; şer'an ve aklen kabul edilmesi mümkün olmayan her türlü kötülüğün ortak ismidir. Dolayısıyla İslâmî istılahta (tıpkı kelime manalarında olduğu gibi) ma'ruf ve münker birbirinin zıddıdır.

Kur'an'da bazı ayetlerde<sup>220</sup> münker kelimesi "çirkeflik yada yakışık almazlık ile semantik bakımından ortak çok yanı vardır."<sup>221</sup>

Şurası muhakkaktır ki, insanları hayra çağırmak iyiliği emretmek (emr-i bi'l-ma'ruf ve onları kötülük (münker)den vazgeçirmeye çalışmak, ilim ve ihlâs isteyen sâlih bir ameldir. Her insanın emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i anil münker hizmetini eda etmesi mümkün değildir. İslâm uleması, bu hizmeti eda edecek kimselerde, zarurî olarak bulunması gereken vasıflar üzerinde durmuşlardır. İttifak ettikleri vasıflar tezimiz açısından da önemli olduğundan burada zikr etmenin faydalı olacağı kanısındayız.

**1- İlim:** İnsanları hayra çağırmak, iyilikleri emretmek ve kötülüklerden vazgeçirebilmek için ilim şarttır. Zira bilgisi olmayan kimselerin emr-i bil-ma'ruf yapması caiz olmaz.

**2- Sabırlı ve halim-selim olmak:** İbn-i Abidin (1836): "İyiliği emreden kimse, karşısındakinin sözden anlamayacağını, kötülüklerinden sözle, fiil ile vazgeçmeyeceğini, hatta onu men etmeye kudreti olan hükümete, kocasına ve babasına bildirmekle dahi yola gelmeyeceğini bilirse, bu vazifeyi yapmak yine de kendisine lâzım gelir. Ancak terk ettiğinden dolayı günaha da girmez. Fakat iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak yine de efdaldır. Veleve ki, dövüleceğine veya öldürüleceğine kalbi kanaat getirsin!.. Çünkü şehid olur. Allahû Teâla (cc): *Namazı dosdoğru kıl!.. İyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış!.. Sana (bu emir ve nehiy sebebiyle) isabet eden her şeye sabret. Çünkü bunlar kat'i surette farzedilen umurdandır.*<sup>222</sup> Yani, iyiliği emrettiğin vakit, sana bir hareket ve tecavüz vâki olursa sabret!.. Şüphesiz bu, umurun azim olanlarındandır. Yani hak olan işlerdendir. Bazıları bunu "farz olan işlerdendir" diye tefsir etmişlerdir. Bahsin tamamı "fusûl" dendir diyerek, bir inceliğe işaret etmiştir. Sabırsız ve katı yürekli olan kimselerin; emr-i bi'l-ma'ruf yapmaları, husumetlere sebep olabilir.

<sup>219</sup> Apak, a.g.e., s. 380; Ayrıca bkz.: Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 17.

<sup>220</sup> Bkz.: Maide, 5/78-79; Mücadele, 58/2.

<sup>221</sup> İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 286

<sup>222</sup> Lokman, 31/17.

**3) Emr-i bi'l ma'rufu, sadece Allahu Teala (cc)'nın rızası ve ilây-ı kelimetullah niyetiyle yapmak şarttır.** Bu olgunluğa erişemeyen kimse, öncelikle nefsinin tezkiyesine ağırlık vermelidir.

**4) Mükellefin; iyiliği emrettiği ve kötülükten vazgeçirmeye çalıştığı kimseye karşı, şefkatli ve mülâyim olması şarttır.**

**5) Kişinin, emrettiği ma'rufu, önce kendi nefsinde yaşaması esastır.**

Allahû Teâla (cc)'nın *Ey iman edenler!.. Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınızı söylemeniz, şiddetli bir buğzu davet etme noktasında, Allah indinde büyüdü*<sup>223</sup> ihtarını dikkate almak şarttır. Mükellefin nehyettiği kötülük için durum farklıdır. Aynı kötülüğü kendisi yapsa bile, yine de muhatabını nehyetmesi gerekir. Çünkü esas olan kötülüğü hem kendisinin terketmesi, hem de muhatabını ondan vazgeçirmesidir. Birinin terki, diğerinin edasını düşürmez.. İzah ettiğimiz bu beş vasıf, İbn Abidin'in Fetâva-i Hindiye adlı eserinde zikredilmiştir. . Ayetin nüzul sebebine baktığımız zaman şu açıklamaların yapıldığını görmekteyiz. “Müslümanlar “Şayet Allah'ın en çok sevdiği ameli bilsek o hususta mallarımızı ve canlarımızı feda ederdik” dediler.

Ama cihadı emr eden ayetler gelince, cihaddan çekindiler. Böylece ahde vefayı terk etmeleri sebebiyle onları ayıplamak için bu ayet nazil oldu. Hazin “Lübabü't- Tenzil” adlı meşhur tefsirinde şöyle der: “Bu ayet Allah'a itaat olan herhangi bir ameli yapacağına dair kendisini yükümlü tutmuş herkese, sözünde durmayı vacip kılmıştır. Çünkü bir kimse bir şeyi yapacağına dair kendisini yükümlü tutarsa, yapması şer'an gerekli olur.”<sup>224</sup> İmam Ahmed (855) ve Ebu Davud (889), Abdullah ibni Amir İbn Rabia'dan naklettiler ki o şöyle demiş: “Resulullah (s.a.s.) bizim evimize geldi. Ben o sırada küçük çıktım. Çıkıp oynamak için gittim. Anam bana dedi ki: Ey Abdullah gel, sana bir şey vereceğim. Resulullah(s.a.s.) buyurdu ki: Sen ona bir şey vermek istemiş değildin değil mi? Sen ona ne vermek istedin? Dedi. O da “hurma” dedi. Resulullah(s.a.s.) buyurdu ki: Eğer sen, bunu vermemiş olsaydın senin üzerine bir yalan yazılırdı.”<sup>225</sup>

..... o peygamber, onlara marufu emreder ve kötülüğü yasaklar. Buradaki iyiliğin emredilmesi ile, Allah'a iman etmek, O'na emrettiği ve yasakladığı işlerde itaatin; kötülüğün yasaklanması ile de, Allah'a şirk koşmanın ve yasakladıklarından vazgeçmenin gerekli olduğu belirtilir.

<sup>223</sup> Saf, 61/2-3.

<sup>224</sup> İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e., IX. 42.

<sup>225</sup> İbn. Kesir, Ebu'fida İsmail el-Kureyşî ed-Dimeşkî, *Tefsiri'l-Kur'ani'l-'Azim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, IV. 1402.

Kur'an'da emr-i bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker ifadesinin geçtiği ayetlerin sayısı az, ama ihtiva ettiği ve kuşattığı anlam bakımından hayli kapsamlıdır. Hatta diyebiliriz ki, çocuktan başlamak şartı ile toplumu oluşturan tüm fertleri ve dolayısıyla toplumu ve devleti ilgilendiren boyutu da vardır.<sup>226</sup>

İnsanları hayra çağırmak, iyilikleri emretmek ve kötülüklerden vazgeçirmeye çalışmak; hem ferdî, hem ictimai bir görevdir. Allahû Teâla (cc); bu sâlih amel için gayret sarfeden, bir cemaatin (ümmetin) bulunmasını emretmiş ve o cemaati müjdelemiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) hisbe teşkilatını kurarak; hayra çağırmak, iyiliği emretmeyi ve kötülükten vazgeçirmeye çalışma hizmetini müesseseleştirmiştir. Aslında Allah'a inanan insanların ortak noktalarından birisi "iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamaktır.

Sonuç olarak, Tebliğ, Davet, İrşad, Nasihat, Hidâyet, Va'z, Zikir, Terbiye, Talim, Tavsiye, Telkin, Emri bi'l-Ma'ruf ve Nehyi ani'l-Münker kavramları ile alakalı yaptığımız çalışma neticesinde Kur'an-ı Kerim ve Hadisi şeriflerde bu kelimelerin farklı birçok manada kullanıldıklarını gördük. Fakat insanlığı hakikate çağırma, öğüt verme, uyarma, bildirmek, yetiştirmek, eriştirmek, nakletmek, kötülükten uzaklaştırmak gibi ortak anlamlarda da kullanılmıştır. Ancak çalışmamızda yanlış anlaşılmalara neden olmamak için bu kavramların her birini yerli yerinde kullanmaya azami ölçüde gayret edeceğiz.

---

<sup>226</sup> Dumlu, *a.g.e.*, s. 181.

## 2. KUR'AN'DA PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ METOTLARININ PSİKOLOJİK BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

### 2.1. KİŞİLİK AÇISINDAN

#### 2.1.1. SAĞLAM BİR İNANCA SAHİP OLMASI

Davetçi sağlam bir akide ile dine ve Allah'a bağlı olmalı, Cenab-ı Hak'la devamlı irtibat halinde bulunmalı, O'nun rızasını talep ederek, ecrini yalnızca O'ndan isteyerek, O'nun yardımına güvenerek ve O'na mütevekkil olarak ihlâs ve samimiyet içerisinde tebliğ mükellefiyetini yerine getirmeye çalışmalıdır.<sup>227</sup>

“Kur'an'ın tebliğ sürecine baktığımız zaman da, akide yani inanç konusuna öncelik verdiğini görüyoruz.”<sup>228</sup> Zira bir insana iman aşılamanın, onun kuvvetini ve direncini kat kat artıracak ifade edilmektedir. İnançlar, davranışların açıklanması bakımından olduğu kadar, tutumların oluşması ve istikrarlı bir kişiliğin oluşması bakımından da önem taşırlar.<sup>229</sup>

“Kişinin herhangi bir konudaki zihinsel içerikleri, yani bilgi, inanç ve kanaatleri, o konuya karşı olan duygu ve hareket eğilimlerini etkilemektedir. Dolayısıyla onun zihinsel içeriklerinde bir değişme olduğu takdirde bu değişme, kişiyi, o konu ile ilgili duygu ve davranış eğilimlerinde de bir değişiklik yapmağa sevk eder.”<sup>230</sup> Peygamberliğin yenilenmesinde başlıca sebebi teşkil eden ahlaki ve sosyal krizlerin tamir ve ıslahı amacına yönelik olan vahiy, önceki dönemlerde olduğu gibi, Kur'an periyodunda da inanç faktörüne öncelik vermiş, bununla işe başlamıştır.<sup>231</sup>

İnanç, insanın yaşama isteğine devamlılık ve aktive katan bir faktördür. İnançlar olmadan bir insanın psikolojik varlığını düşünmek mümkün değildir. Çünkü bu, devamlılığı olmayan bir varlık demek olur. İnançların insan kişiliğinde

<sup>227</sup> Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslama Davet Metodu*, Kitap Dünyası yay., Konya, 2006, s. 358.

<sup>228</sup> Saka, *Kur'an-ı Kerimde Da'vet Metodu*, s. 167.

<sup>229</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 144.

<sup>230</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

<sup>231</sup> Fazlurrahman, *a.g.e.*, s. 51; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz.: Şanver, *a.g.e.*, s. 144-145.

oynadıkları önemli rollerden birisi, insanın psikolojik dünyasında devamlılık sağlamaları ve yapılanmaya imkân vermeleridir.<sup>232</sup>

Kur'an, geldiği topluma ilk önce Tevhid esasını bildirmek ve sadece O'na kulluk edileceği inancını yerleştirmekle işe başlamıştır.<sup>233</sup> İmanın güzel davranışlara yol açması gerektiği üzerinde durulmuştur. Böylece iman davranış bütünlüğü bağı sağlamlaştırılarak iman bağı ile kötü alışkanlıklardan, kötülüklerden (şerrden) uzak durmaya yol açmalıdır İçki yasağı ayeti geldiğinde müslümanların, evlerinde bulunan bütün içkileri sokaklara dökmelerinin<sup>234</sup> ve ayete teslim olmalarının sırrı, bu metodla sağlanan, insanların zihinlerine hâkim olma başarısıdır.<sup>235</sup> Diğer bütün peygamberler de, aynı yolu izlemiş ve öncelikle Allah'ın birliği, O'ndan başka ilah olmadığı ve sadece O'na kulluk edilmesi ve putlara tapmaktan sakınılması konuları üzerinde durmuşlardır.<sup>236</sup>

Dolayısıyla Kur'an insanları ıslah etme hedefine, direkt olarak başlamamıştır. Sağlam bir inanç olmadan, o inancın gerektirdiği davranışların sergilenmesi muhaldir. İşte bu bağlamda Kur'an'ın nüzul sürecinin Mekke döneminde müşrik ve putperest bir toplumu bu yanlış itikattan vazgeçirip, tek bir Allah'a inanmaya çağırdığı dikkatleri çekmektedir. Mekke'de inen ilk surelerde de bu açıkça görülmektedir. Nitekim tebliğci sağlam bir inanca sahip olmazsa daveti sağlıklı yapamaz. Çünkü şeytanın dürtüsü, nefsinin arzuları ve dünyanın geçici zevkleri onun önünde birer engeldir. Bu engelleri geçmede veya bunlara karşı sabırlı olmada, sağlam bir inanca sahip olmak, en büyük desteklerden biridir.

### 2.1.2. ALLAH'A SİĞİNMASI

Peygamberler dini sadece Allah'a halis kılmak ve ibadeti yalnız O'na yapmak üzere tebliğde bulunmuşlardır. Bu, her asırda ve her yerde bütün peygamberlerin davetlerinde dikkate aldıkları yüce bir hedeftir.<sup>237</sup> Onlar iyi günlerinde de kötü günlerinde de hep Cenabı Hakka sığınmışlardır. O'ndan yardım istemişlerdir.

Allah'a sığınmada duanın etkisi büyüktür. Çünkü dua, ruhu kötü hayaller ve ihtiraslardan, boş emel ve arzulardan tasfiye ederek dini inanış ve düşüncüyü takviye

<sup>232</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

<sup>233</sup> En'âm, A'râf, Yunus, Ra'd, İbrahim, Hicr, Nahl, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiyâ vs. sûreler, tek Allah fikrini ve inancını zihinlere ve gönüllere yerleştirmek için, bütünüyle iman esasları üzerinde durmuşlardır. Mesela bkz.: En'âm, 6/56; Yunus, 10/104; Ra'd, 13/36; Neml, 27/91; Zümer, 39/11, 14, 64; Mü'min, 40/66; Hûd, 11/2, 26; Yusuf, 12/40; İsrâ, 17/23; Yâsîn, 36/60-61, (Saka, *Kur'an-ı Kerim'de Davet Metodu*, d.n., 32, s. 101)

<sup>234</sup> Bkz.: Mâide, 5/90-91.

<sup>235</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 148.

<sup>236</sup> Bkz.: A'râf, 7/59, 65, 73, 85; Hûd, 11/26, 50, 61, 84; Nahl, 16/36; Ankebut, 29/16-17.

<sup>237</sup> Karaman, *a.g.e.*, s. 36; bkz.: Enbiyâ, 21/25; Beyyine, 98/5.

eder; hayatın her anında Allah'ın kendisi ile beraber olduğu, kendisini koruduğu inancını vererek Allah'a güvenip O'na dayanmayı, cesaret ve güven içinde olmayı sağlar, müminin enerjisini artırır; ümitsizlik ve maneviyat çöküntüsünden kurtarır, ruha sükûnet ve ferahlık verir.

Bilindiği gibi dua, hem fiili hem de söz ile olur. Söz ile yapılan duaların kabulü için, gerekiyorsa önce tevekkülün “fiili duanın” vecibeleri yerine getirilmelidir. İşte Resulullah (s.a.s.) nübüvvet ve risaletinin gereği olarak Allah'ın emirlerini tebliğ için ziyaret, davet, hicret, konuşma ve her türlü tedbirleri yerine getirdikten sonra ayrıca sözlü dua ile ümmetinin hidâyeti için Allah'a yalvarmışlardır.<sup>238</sup>

Tebliğ insanının dua yanı da diğer vasıflardan geri değildir. O, sözlerinin nafiz ve tesirli olmasını ancak Cenab-ı Hakk'tan bekler. Mülk sahibi O'dur. Kalpler O'nun kudret elinde tesbih taneleri gibi evrilip çevrilmektedir. *Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var?*<sup>239</sup> İlahi fermanı, onun ruhunda hep bir kıble gibi onu yakarış mihrabına çevirir.<sup>240</sup>

“Mü'min, hayatının her safhasında yaratıcısı ile irtibat halinde olacağı, muvaffakiyeti, ihlâsı ve rızasına muvafık kılması için O'na iltica ve niyazda bulunacağına göre amellerin en hayırlısı davet ve tebliğ vazifesinde, davet öncesi ve sonrasında rabbine yalvarmalı, O'ndan tevfik ve nüsret talep etmeli, kendisi vesilelerle tevessül ettikten sonra hidâyeti O'ndan beklemelidir.”<sup>241</sup>

Hz. Peygamber davette duanın önemini vurgulamak için bir seferinde şöyle buyurur: Allah katında duadan daha üstün bir şey yoktur.<sup>242</sup> Nitekim Hz. Peygamberin davetinin ilk günlerinde Müslümanlar inançları sebebiyle eziyet ve baskılara maruz kalırken O, Kureyş'in iki kuvvetli şahsiyetinden biri, Ömer b. el-Hattap veya Amr b. Hişam (Ebu Cehil) ile İslam'ı kuvvet ve izzetlendirmesi için Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunuyor ve bunlardan Allah'a daha sevimlisi Hz. Ömer hakkında O'nun duası kabul edilerek bu vesile ile Hz. Ömer Müslüman oluyordu.<sup>243</sup>

Evet, en belîğ ve büyüleyici ifadelerin dahi tesir etmediği nice insanlar vardır ki; onlar yürekten ve candan yapılan dualarla hidâyete ermişlerdir. “Dua müminin silahı olduğu gibi, tebliğ adamının da ilk ve son sığınağıdır. O, evvela duaya başvurur, sonra da söyleyeceklerini söyler. Böyle yapması, hiçbir zaman onun akıl ve

<sup>238</sup> Karaman, *a.g.e.*, s. 234, 235.

<sup>239</sup> Furkan, 25/77.

<sup>240</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, Feza Yay., İstanbul, 1998, s. 217.

<sup>241</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 392, 393.

<sup>242</sup> Tirmizi, Muhammed bin İsa, *Sünen*, Deavat, 1, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

<sup>243</sup> Tirmizi, *a.g.e.*, *Menakıb*, 17.

mantık zemininden ayrılması anlamına gelmez. Aksine her ikisinin de yerini çok daha iyi anlama ve kavrama manasına gelir.”<sup>244</sup>

“Davette de, hayatta da şüphesiz hidâyet ve tevfik veren, nüsret ve mağfiret sahibi yalnız ve yalnız O’dur. İltica O’nadır; niyaz O’nadır. O, duaları kabul eder ve neticeyi halk eder; kalplere nüfuz eder, gönülleri fetheder. Yalnızca O dur, O..”<sup>245</sup>

Hiz. Peygamberin takip ettiği usulün neticeleri malumdur: Manevi ve ruhi noktai nazardan Hiz. Muhammed (s.a.s.) kendi cemaatine bir din ve hayatın bütün sahalarında kaideleri vaaz eden bir şariat getirmiştir; maddi noktai nazardan ise, kendine tabi olanları müstakil bir camia halinde teşkilatlandırmış ve onlara bir devlet bahşetmiştir. Henüz hayattayken gerçekleşen ihtidaların muazzam sayısını ve bu devletin başlangıçta Medine şehrinin takriben yarısı iken tedricen bütün Arap Yarım adasını ve Filistin ile Mezopotamya’nın güney kısımlarını da içine alacak şekilde, bütünüyle sadece on yılda meydana getirilmiştir.<sup>246</sup> Dolayısıyla tebliğcinin Allah’a sığınması ve Allah’tan istemesi kendisine iyi ve kötü anlarında hep güç ve kuvvet verecektir. Allah’ın yardımının kendisiyle beraber olduğunu hissetmesi onu daha da güçlü ve istekli kılacaktır.

### 2.1.3. BİLGİLİ OLMASI

Davetçi, İslam’ı tebliğ edebilmek için her şeyden evvel tebliğ edeceği esasları, İslam’ın emir ve prensiplerini, Kur’an ve sünnet’i çok iyi bilecektir. Sonra muhatabının sosyal ve fiziki çevresi ile kültürel yapısı hakkında malumat sahibi olarak gerekli şekle uygun bir biçimde tebliğini sunabilmek üzere bütün sınıflarıyla müsbet ilimlere vakıf bulunacak, belâgat ve fesahatiyle, kaide ve özellikleri ile mahalli ve yabancı lisanlara ait bilgilere sahip olacaktır. İlim, onun davetinde vazgeçilemez bir unsurdur.

“Tebliğci, sahasındaki bilgisi, tutum ve davranışlarındaki samimiyet ölçüsünde muhatabından ya da çevresinden hürmet ve saygı görecektir. Bilgi, tebliğin muhtevasıyla olduğu kadar, tebliğde vasıta olacak ve kolaylık sağlayacak her türlü konuyla da ilgilidir.”<sup>247</sup> *De ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahy olunuyor. Artık O’na yönelin, O’ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!*<sup>248</sup> *Hud da: Bilgi ancak Allah’ın katındandır. Ben size, ancak bana gönderilen şeyi duyuruyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu*

<sup>244</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 217.

<sup>245</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 396.

<sup>246</sup> Hamidullah, *a.g.e.*, II. 1030.

<sup>247</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 167; Şanver, *a.g.e.*, s. 84.

<sup>248</sup> Fussilet, 41/6.

*görüyorum, dedi.*<sup>249</sup> ayetleri, peygamberlerin Allah'tan kaynaklanan bir bilgi sahibi olduklarını ve bunun dışında kendilerinden esasen bir farkları bulunmadığını toplumlarına açık kalplilikle ifade ettiklerini beyan etmektedir. Bir peygambere ait olan *Ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan (gelen bir vahy ile) biliyorum.*<sup>250</sup> ifadesi, peygamberlerin bilgi yönünden ilahi kaynağa dayalı bir uzmanlığa ve üstünlüğe sahip olduklarını beyan etmektedir.<sup>251</sup>

Günümüz tebliğcisi, İslam'ın ana kaynaklarını inerek alanında derin bir bilgiye sahip olup uzmanlaştıktan sonra tebliğ faaliyetine başlamalıdır. Ayrıca tebliğci iyi bir dini bilginin yanında halkın kültürünü, gelenek ve göreneklerini de bilmelidir. Aynı zamanda dönemin araç ve gereçlerini kullanma bilgisine de sahip olmalıdır.

#### 2.1.4. GÜZEL HİTABET SAHİBİ OLMASI

Tebliğ ve hitabetlerde kullanılan dilin, muhatabın dili ile aynı olması tercih edilir. Aksi halde, başta iletişim kopukluğu olmak üzere, pek çok problem ortaya çıkabilir. “Nitekim bütün peygamberler, kendi toplumların dilleriyle hitap etmişlerdir. Ancak tebliğci veya hatibin, muhatabına istenen etkiyi yapmasında, kullanılan dilin aynı olması tek başına yeterli değildir. Bunda, sözlerin güzel ve hoş, ifadelerin açık ve çekici olmasının da etkisi vardır.”<sup>252</sup> Nitekim güzel söz söylemek bir sanattır. Bu seviyeye gelmek için bilgi, kabiliyet, tecrübe, samimiyet, cesaret ve sesi iyi kullanmak gibi hususların yerine getirilmesi gerekiyor. “Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.” diye bir atasözü vardır. Gerçekten hitabet ve irşada sonuç alabilecek en önemli metod, muhataba sühuletle, yumuşak bir tarzda hitap etmektir. Yumuşak söz en asi insana bile tesir eder; hiç olmazsa onu zararsız hale getirir.<sup>253</sup>

“Muhatabın seviyesine inerek konuşma İlâhî bir ahlâktır. Efendimiz (s.a.s) ise bizleri Allah ahlâkıyla ahlâklanmaya çağırır. Kur’ân, baştan sona kadar beşer aklına tenezzül etmiş, İlâhî bir kelâmdır. Eğer Kur’ân beşerin akıl, istidat ve kapasitesine uygun inmemiş olsaydı, bizim hâlimiz nice olurdu?”<sup>254</sup> Düşünün ki, Allah Resülü (s.a.s)'nün devrinde yaşayan bedevî bir Arap gelip Kur’ân'ı dinliyor ve hem kalbiyle hem de aklıyla Kur’ân'dan istifade edebiliyordu. Aynı devirde yaşayan ve şiirleri Kâbe'ye asılan büyük şairler de aynı şekilde Kur’ân'dan istifade edebiliyordu.

<sup>249</sup> Ahkaf, 46/23.

<sup>250</sup> A'râf, 7/62; Yusuf, 12/86.

<sup>251</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 84; Ayrıca bkz.: Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Darul Nefais, Lübnan, Beyrut, 1996, II. 86.

<sup>252</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 92.

<sup>253</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 105-106; Karaman, *a.g.e.*, s. 29.

<sup>254</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 150.

Dolayısıyla, Kur'ân, her sahada beşerin düşünce seviyesini nazara almış ve onların anlayışına göre hitap etmiştir. Kur'ân'ın bu yönü o kadar renklidir ki, onu yürekten dinleyen herkes, kendini onun biricik muhatabı sanır.<sup>255</sup>

Kur'an da, tebliğ açısından bu konunun önemine işaret ederek, Hz. Musa'nın bir sıkıntısı olduğunu, bunun da dilinde, konuşmasını zorlaştıran bir özürden kaynaklandığını belirtmektedir.<sup>256</sup> Söz konusu ayetler şöyledir: *(Musa) dedi ki: Rabbim, göğsüme genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz ki sözümü anlasınlar*<sup>257</sup> Bu ayetlerden anlaşılmaktadır ki, Hz. Musa'nın sıkıntısı, dilindeki tutukluğun, konuşmasını ve ifade güzelliğini engelleyen özrünün,<sup>258</sup> tebliğinde olumsuz bir etki yapacağı endişesinden kaynaklanmaktadır.<sup>259</sup> Nitekim başka bir ayette Hz. Musa, bunu açıkça ifade ederek, daha güzel konuşma özelliğine sahip olan kardeşi Harun'un kendisine yardımcı kılınmasını istemektedir. *(Rabbim), Kardeşim Harun, dil bakımından benden daha güzel konuşur. O'nu da benimle beraber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Zira ben, beni yalanlayacaklarından korkuyorum.*<sup>260</sup> Seyit Kutup bu ayeti açıklarken insan psikolojisine de dikkat çekmektedir: Sözle tepki gösteremeyen insanın canı sıkılır. Heyecan artıkça tutukluk da artar. Buna bağlı olarak insanın içi de daha fazla daralır. Böyle sürüp gider. Bu bilinen bir haldir. Hz. Musa buradan kalkarak, peygamberlik görevi gereği Firavun gibi zalim ve zorba ile yüz yüze konuşur iken dilinin tutulmasından korkmuştur.<sup>261</sup> Toplum içerisinde bulunan, doğuştan konuşma yetisi olmayan veya daha sonra çeşitli hastalık veya kazalar sonucunda bu özelliğini kaybeden insanları gözlemlediğimiz zaman, diğer insanlara göre daha sinirli ve saldırgan olduklarına şahit oluyoruz.

Mutlaka ağırbaşlı görünmek için, müphem, muğlâk ve felsefe yüklü konuşmayı âdet hâline getirenler, büyük bir yanılgı içindedirler. Çünkü irşâdda mühim olan, verilen mesajın muhataplarca en güzel şekilde alınmasıdır. Bu da mesajın mümkün olduğu kadar açık, net ve pürüzsüz olarak verilmesine bağlıdır.<sup>262</sup> Dolayısıyla tebliğciler, ya güzel konuşanlar arasından seçilmeli ya da güzel konuşma ve hitap etme eğitiminden geçirilmelidirler. Her mü'min, bir tebliğci adayı olduğuna göre, mümkün olduğunca bu özelliği kazanma gayreti içerisinde olması gereklidir. Çünkü eğitim ve alıştırma yoluyla güzel konuşma özelliğinin kazanılması mümkün

<sup>255</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 152.

<sup>256</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 92.

<sup>257</sup> Tâhâ, 20/25-28.

<sup>258</sup> Seyid Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, (Trc.: Komisyon), Hikmet Yay., İstanbul, 1970, IV. 2333; İbn. Kesir, *a.g.e.*, III. 154-155; Neseî, *a.g.e.*, III. 82.

<sup>259</sup> Bkz.: Şuarâ, 26/12-13.

<sup>260</sup> Kassas, 28/34.

<sup>261</sup> Kutup, *a.g.e.*, VII. 204-205.

<sup>262</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 154.

olabilir.<sup>263</sup> Konuşmada hikmet, yani özlü, isabetli, ihtiyaca yönelik, ikna ve tatmin edici, etkileyici bir biçimde konuşmak, büyük bir sanattır. Allah, Kuran'da sevdiği kullarına özel bir hikmet verdiğini bildirir. Örneğin Hz. Davud için *onun mülkünü güçlendirmiştik, ona hikmet ve anlatım çarpıcılığını vermiştik*<sup>264</sup> denir. Davud (a.s.)'da anlaşmazlıkları bitiren ve dinleyenin daha fazla açıklama yapılmasına ihtiyaç duymayacağı derecede beklenen anlamı içerecek şekilde konuşma yeteneği vardı.<sup>265</sup> Tebliğci de başarılı olmak istiyorsa bu yeteneği kazanmak için ilgili kurs ve seminerlere katılarak kendisini geliştirmelidir.

### 2.1.5. ÖRNEK BİR YAŞAYIŞ VE AHLAK SAHİBİ OLMASI

İslam davetçisi, İslam'ın emrettiği ve nehyettiği prensiplere büyük bir titizlikle riayet edecek, şüpheli şeylerden devamlı kaçınacak, farzları ve nafileleri ile ibadatlara gereken itinaı gösterecektir. O, her türlü iyi ahlaka sahip, her türlü çirkin davranış ve mezmun huylardan uzaktır; sabırlı ve azimlidir. Allah'a bağlıdır, O'ndan ümitlidir. Şefkat ve merhamet sahibidir. Kerem ve müsamaha ile muamelede bulunur, mütevazıdır. Bütün bu hususlarıyla o, cemiyet için uyulmaya layık bir örnektir. Sözlerinden çok, yaşayışı davet eder ve etkili olur.<sup>266</sup> Harp esnasında düşmana karşı hile, aldatma tatbik edilmesi müstesna, onun tefrik etmeden herkes karşısında tatbik ettiği umde, adalet ve ahlakilik idi. İma ve zımnın de olsa veya şifahen de olsa verilen sözün tutulması onun bütün hayatı boyunca tatbik ettiği bir gerçek olmuştur.<sup>267</sup>

Hiz. Peygamberin, Kur'an'ın ve tarihi kaynakların hakkında bilgi verdiği Peygamberlerin hayatına baktığımız zaman bazı güzel davranışların bazı peygamberlerde daha ön plana çıktığını görüyoruz. Çünkü erdemlik özellikleri ve şeref sıfatları peygamberler arasında dağıtılmıştı. Mesela Hiz. Davut ve Hiz. Süleyman'ın başlıca özellikleri nimetlere karşı şükretmeleriydi. Hiz. Eyyüb, musibetlere karşı sabretmekle meşhurdu. Hiz. Yusuf hem şükreden hem de sabredendi. Hiz. Musa fevkalade mucizeleri göstermekle ün salmıştı. Hiz. Zekeriya, Hiz. Yahya, Hiz. İsa ve Hiz. İlyas zühd sahibi kimselerdi. Hiz. İsmail doğruluk ve teslimiyetle tanınmıştı... Görüldüğü gibi her peygamber belirli bir veya birkaç özellikle meşhur olmuş ve tanınmıştı. Ancak Yüce Allah, tüm güzel sıfatları sevgili peygamberi Hiz. Muhammed (s.a.s.) de toplamıştı. Çünkü Ona *sen de onların yoluna uy*<sup>268</sup> buyuruyordu. Bu yüzden Hiz. Peygamber kendisinden önceki bütün peygamberlerin güzelliklerini eksiksiz

<sup>263</sup> Şanver, a.g.e., s. 93.

<sup>264</sup> Sad, 38/20.

<sup>265</sup> Çağrı ve Bşk., a.g.e., IV. 575.

<sup>266</sup> Önköl, a.g.e., s. 358.

<sup>267</sup> Muhammed Hamidullah, a.g.e., II. 1032.

<sup>268</sup> En'am, 6/90.

uygulamak durumundaydı.<sup>269</sup> Tebliğ adamı, doğruyu gösteren sabit bir tabela gibidir. Onun hayat ve yaşayışını gören herkes rahatlıkla onun simasında doğrunun ve doğruluğun şekillenmiş halini de görür ve bulur. Daha doğrusu görmeli ve bulmalıdır.<sup>270</sup> Neticede “sevgi bağıyla oluşturulacak bir iman, kişide başka yolla mümkün olmayan bir bağlılık sağlar ve bu bağlılığı devamlı ve zevkli bir hale getirir.”<sup>271</sup>

Dolayısıyla tebliğcinin örnek hayatı ve güzel ahlakıyla kendini kabul ettirmesi, muhataplarının onu taklide, ona güvenmeye<sup>272</sup> ve onunla özdeşleşmeye götürür. Böylece o’nun tutumlarını, zevklerini, davranış ve giyinme biçimlerini benimseme eğilimleri nedeniyle insanlarda görüş ve tutum değişikliğine yol açabilir.

### 2.1. 6. ŞAHSİ MENFAAT YA DA KARŞILIK BEKLEMESİ

“Her şeyden evvel davetçi, davet mükellefiyetini yüklenebilecek sıhhatli bir vücuda sahip olmalı, basit sebep ve hiçten bahanelerle yıpranıp çöküvermemelidir. Sonra o, hiç kimsenin yardım ve maunetine muhtaç olmadan, hiç kimseye yük teşkil etmeden geçimini sağlayabilmeli, bunun için de ailesini geçindirecek kadar geliri, işi ve sanatı bulunmalıdır. Nihayet davetin gerektiği maddî ve malî ihtiyaçlara cevap verecek kaynaklara sahip bulunmalı, onun gücü, kuvveti, hâkimiyeti, otoritesi olmalıdır.”<sup>273</sup>

Tebliğcinin güvenilirliğini belirleyici en önemli faktör ise, onun tebliğ ve telkinlerinden herhangi bir şahsi menfaat ya da karşılık bekleyip beklemediği noktasıdır. Şahsi bir menfaat beklentisi içerisinde olan bir tebliğci, muhatap nazarında güvenilir ve inanılır olamayacağı gibi, tebliğinde de arzulanan etkiyi gerçekleştiremeyecektir. Başka bir ifade ile “menfaat beklentisi, muhatapı kuşkuyla düşürecek ve ikna olmasını zorlaştıracak, hatta engelleyecektir. Çünkü tebliğci, sunduğu görüşü savunmaktan veya söylediği güzel sözlerden dolayı şahsi çıkar gözeten birisi olarak algılanırsa, bu durum muhatap tarafından kendisinin, tebliğcinin çıkarları uğruna kullanıldığı ve tebliğcinin dürüst olmadığı şeklinde değerlendirilecektir. Yapılan araştırmalar da, insanların böyle bir tebliğciye güvenmediklerini, tebliğ ve telkinlerinden etkilenmediklerini göstermektedir.”<sup>274</sup> Dolayısıyla tebliğ, telkin ve davet faaliyetlerinde kişisel çıkar ve menfaat gözetilmemeli, talep edilmemelidir.<sup>275</sup> Bu çıkar, ister maddî, ister manevî ve ruhî

<sup>269</sup> İsmail Hakki Bursevî, *a.g.e.*, III. 52-53; bkz.: İbn. Kesir, *a.g.e.*, VI. 2728.

<sup>270</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 126.

<sup>271</sup> Hökelekli, *Din Psikolojisi*, T.d.v. yay., Ankara, 2001, s. 116.

<sup>272</sup> Hökelekli, *a.g.m.*, s. 36.

<sup>273</sup> Önkall, *a.g.e.*, s. 359.

<sup>274</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 85.

<sup>275</sup> Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam İbn-i Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviye*, Beyrut 1990, II. s. 236.

olsun, mutlak surette ihlâs ve samimiyete gölge düşürür. İhlâs ve samimiyete gölge düştüğü zaman da o işin tesiri kırılır. Hatta değil maddî ücret karşılığında tebliğ yapılması, yapılmakta olan tebliğden manevî bir haz ve lezzet alınmasının dahi, tebliği samimi olmaktan çıkarır.<sup>276</sup> Dolayısıyla böyle yapılmamalıdır. Tam tersine muhatap olunan insanların yararı gözetilmeli ve bu onlara anlatılmalıdır. Tebliğ ve telkinin sırf insanları etkilemiş olmak için değil, onların menfaatine uygun olduğu için yapıldığı konusunda samimi tavır içinde olunmalıdır. Halk, yapılan işin kendi yararına olduğunu anlarsa, işe daha çok yakınlık duyar ve kolayca katılır.<sup>277</sup> (Nuh) dedi ki: *Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.*<sup>278</sup> ayeti, bir peygamberin toplumuna ya da muhatabına karşı ne kadar yakın ve samimi olduğunu, onların muhtemel kötü akıbetleri konusunda endişe duyduğunu ve dolayısıyla bütün gayretinin onların menfaatine olduğunu vurgulayarak tebliğciye yol göstermektedir. Kendisini ön plana çıkarmak ve kişisel çıkar sağlamak isteyenlere karşı halk, katı bir direnme gösterir ve tebliğciden uzaklaşır.<sup>279</sup> Unutmayalım ki, insanların ellerindeki tamah etmemenin, kıymetli ve şerefli olarak anılmaya sebep olacağını, ancak insanların ellerindeki göz dikmenin ve menfaat beklentisi içerisinde olmanın, onların nefret ve düşmanlığına, o kişiyi hafife almalarına sebep olacaktır.<sup>280</sup>

Bu konunun öneminden ve yapacağı etkiden dolayı Kur'an, birçok ayette peygamberlerin tebliğ ve davetlerine karşılık bir ücret istemediklerini<sup>281</sup> ve istenilmemesi gerektiğini<sup>282</sup> ifade etmektedir. Çünkü Kur'an'a göre de tebliğ ve davete karşılık bir ücret veya karşılık istemek, muhatabın yüz çevirmesine ve uzaklaşmasına sebep olabilmektedir.<sup>283</sup> Kur'an, ücret istemenin güvensizlik telkin etmesinin dışında, başka bir boyutuna daha dikkat çekerek, bunun insanlara ağır gelebileceğini ve neticede tebliğe karşı psikolojik bir soğumaya ve nefrete yol açabileceğini belirtmektedir.<sup>284</sup> Dolayısıyla tebliğden dolayı ücret istemek, insanları hem tebliğciden, hem de tebliğin muhtevassından uzaklaştırmaktadır. Aslında bu konuda en güzel örneği ortaya koyan İslam Peygamberi'ne, tebliğini menfaat ve çıkar amacıyla yaptığı zannedilerek, istediği kadar mal-mülk, makam ve mevki teklif edilmiştir. Fakat O, bunları reddetmiş ve görevinden dönmemiştir.<sup>285</sup>

<sup>276</sup> Gülen, İrşâd Ekseni, s. 124.

<sup>277</sup> Eşref Kılıç, *Halk Eğitimi Kuram ve Uygulama*, y.y., Ankara, 1981, s. 31.

<sup>278</sup> A'râf, 7/59.

<sup>279</sup> Kılıç, *a.g.e.*, s. 54.

<sup>280</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 86.

<sup>281</sup> Bkz.: Yunus, 10/72; Hûd, 11/29, 51; Yusuf, 12/104; Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180; Yâsîn, 36/21.

<sup>282</sup> Bkz.: Yusuf, 12/104; Furkan, 25/57; Sebe', 34/47; Sâd, 38/86; En'âm, 60/90.

<sup>283</sup> Bkz.: Yunus, 10/72.

<sup>284</sup> Bkz.: Tûr, 52/40; Kalem, 68/46.

<sup>285</sup> İbni Hişam, *a.g.e.*, I. 236; Ayrıca bkz.: Şanver, *a.g.e.*, s. 115.

O halde Resulullah'ın ümmetinden olduğunu söyleyip O'nun getirdiği mesajı insanlara tebliğ eden günümüz davetçileri kendilerine resmi yollarla verilen ücrete kanaat edip, kişiliğini bozacak yollarla ücret talep etmemelidir. Aslında tebliğin, hedefine ulaşmasını isteyen kişi veya kurumlar da tebliğciye, kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde sağlayacak imkânları sunmaları gerekiyor. Yetenekli insanların bu kutsal görevi üstlenmeleri için teşvik amacıyla da olsa bu insanlara bu imkânlar sunulmalıdır. Ama bütün bunlar yapılmasa bile tebliğci, kişiliğinden ödün verecek davranışlardan uzak durmalıdır. Aza kanaat etmesini bilmelidir.

### 2.1.7. TEBLİĞCİNİN İMAJ SAHİBİ OLMASI

İslam, mana ve muhtevaya verdiği önem kadar, şekle ve dış görünüşe de değer verir. Hadd-i zatında insanın içindeki inanış, düşünce ve tefekkür onun dış görünüşünü şekillendirir.<sup>286</sup> Ayette belirtildiği gibi secde, iman edenlerin yüzüne bir nur, bir manevi beyazlık vermekte, alamet ve nişan teşekkül ettirmektedir. Meselenin aksi de söz konusu: kişinin ruhundaki kasvet ve huşunet, yüz hatlarına vuracak, hareket ve davranışlarında kendini gösterecektir.

Alexis Carrel, bu konuda şunları söyler: "Şekil, vücut ve şuurun keyfiyet ve kudretini ifade eder. Şeklimiz, fizyolojik itiyatlarımızı, hatta her zamanki düşüncelerimizi belirler. Yüzün, ağzın, yanakların, göz kapaklarının ve çehrenin, diğer bütün çizgilerin şekillerini ise, derinin altındaki yağlar içinde hareket eden düz kaslar verir ve bu kasların vaziyeti, düşüncelerimizden tahassül eder. Bu yönüyle bütün bir beden hülâsası olan çehrede, müşahade etmesini bilen için o insanın beden ve ruhunun tarifi vardır."<sup>287</sup>

İnsanın kazanacağı imajda etkili olan ve Kur'an'ın da belirttiği bir başka faktör, kılık kıyafet ve elbiselerin temizliğidir. *Elbiseni temiz tut*<sup>288</sup> ayeti bunu vurgulamaktadır. Temiz olmanın yanında kılık kıyafetin düzenli ve hoş olması da muhataba etki ve saygı telkin etmede rol oynayan bir unsurdur. Dağınık ve düzensiz kıyafetteki bir tebliğcinin ya da hatibin istenen etkiyi yapması mümkün değildir.<sup>289</sup> Çünkü insanlar, göze hoş görünen ve bakmaktan rahatsız olmadıkları kimselerle beraber olmaktan ve onlara yakın bulunmaktan hoşlanırlar. "Temiz, düzenli ve hoş görünümlü olanlar, insanların taklid duygusunu harekete geçirerek kendilerinin örnek

<sup>286</sup> Bkz.: Feth, 48/29.

<sup>287</sup> Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, (Trc.: Ömer Durmaz), Hayat yay., İstanbul, 2003, s. 68-70.

<sup>288</sup> Müddesir, 74/4.

<sup>289</sup> Kılıç, a.g.e., s. 56; Şanver, a.g.e., s. 100.

alınmalarına yol açarlar. Görünüşleriyle çevresini rahatsız eden kimseler, itici ve sevimsiz özellik taşırlar. İnsanları kendilerinden uzaklaştırırlar.”<sup>290</sup>

Hız. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğı zaman O'nu ilk kez gören Yahudi bir alim Abdullah b. Selam, intibamı ve İslam'a girmesine vesile olan hususu şöyle dile getirir: "Onun yüzünü gördüğüm zaman bir yalancı yüzü olmadığını derhal anlamıştım."<sup>291</sup> Hız. Peygamber'i öldürmek niyetiyle gelen bir bedevi de O'nun yüzünü görüverdiği anda "Aklının gittiğı, nefsinin zayıflandığı" itirafında bulunur.<sup>292</sup> Bir gün Hız. Peygamberin huzuruna saç-başı, sakalı birbirine karışmış birisi girmişti. Hız. Peygamber, sanki saçını, sakalını düzeltmesini emredercesine eliyle ona işarette bulundu. Adam bunu yapıp gelince dedi ki: "Böylesi, birinizin şeytan kılığında saç-başı dağınık gelmesinden daha iyi değil mi?!"<sup>293</sup> Çünkü, Kur'an, hiçbir düzen ve hiçbir hukuk tanımayan sorumsuz fertlerden, kıyamete kadar her dönemde insanlara örnek olabilecek, derin bir hukuk anlayışına sahip bir topluluğun meydana gelmesini sağlamıştır. Bunu da insanlık tarihi açısından yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirmiştir. Bu kadar kısa bir zaman içerisinde yapılan bu değişiklikte en büyük âmil, şüphesiz ki, Kur'an'ın muhtevası, eşsiz üslubu ve gönüllere nüfuz eden derin manasıdır.

O halde fizyonomik yapının bu tesiri sebebiyle davetçi, güzel görünüşlü, mütevazı ve sağlam vücutlu, düzgün, temiz ve sade giyinişli, kılık ve kıyafetine dikkatli, şekle gereken itınayı gösteren bir ruha sahip olmalıdır. Cenab-ı Hak, peygamberlerini hep bu sıfatları haiz olanlardan seçmiştir. Hız. Yusuf'u gören kadınların, onun güzelliğı karşısında dona kalarak ellerindeki bıçaklarla farkına bile varmaksızın, parmaklarını doğradıklarını ve bunun bir insan değil, ancak kerim bir melek olabileceğini söylediklerini biliyoruz. Şemail kitapları, Resulullah'ın eşsiz yaratılış özelliklerini ve vücut güzelliklerini tavsif ederler.<sup>294</sup> Kendisi güzel ve temiz giyindiğı gibi, bütün işlerini tam bir düzen ve nizam içinde yapardı. Namaz ve ibadet vakitleri, uyku ve istirahat için ayırdığı saatler, misafir ve ziyaretçilerini kabul edeceği vakitler hep belliydi. Vaktini boş geçirmez, her anını faydalı bir işle değerlendirirdi.<sup>295</sup> Arkadaşlarında da bu güzellikleri görmek isterdi. Çünkü onların her biri bu davanın yaşanılabilirliğinin en güzel örnekleriydiler.

Ayrıca insanlarda güce, zenginliğe ve ihtişama karşı hayranlık besleme eğilimi vardır. Güzel ahlaklı, samimi, ancak maddi yönden güçlü olmayan müslümanlardan uzak durup, sırf zengin oldukları için basit ve ahlaksız insanlara rağbet etmelerinin, onlara özenip onlar gibi olmaya çalışmalarının nedeni budur.

<sup>290</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 100.

<sup>291</sup> Tirmizi, *Kıyamet*, 42.

<sup>292</sup> İbni Hişam, *a.g.e.*, II. 126.

<sup>293</sup> İmam Malik bin Enes, *Muvatta*, Şa'r, 7, y.y., Mısır, 1951; Ayrıca bkz.: Önkal, *a.g.e.*, s. 390.

<sup>294</sup> Bkz.: Yusuf, 12/31.

<sup>295</sup> İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, D.İ.B.Y., Ankara, 1982, s. 227.

Ancak müminlerin inkar edenlerden de büyük bir zenginlik ve ihtişam içinde görünmeleri, inkarcıların elindeki bu "psikolojik" avantajı müminlerin lehine döndürecektir.

Kuran'da Hz. Süleyman'ın güç ve ihtişamını ve bunları tebliğde kullanımının özellikle vurgulanmasının nedenlerinden biri de budur. Ayette Hz. Süleyman'ın mülkünden etkilenen Sebe Melikesi'nin teslim oluşu şöyle anlatılır:

*Ona: "Köşke gir" denildi. Kraliçe salonu görünce, onu oraya toplanmış su sandı ve eteğini topladı. Süleyman: "Bu, billurdan (saydam camdan) yapılmış şeffaf bir köşk-zemindir." diye uyardı. Kraliçe: "Rabbim, ben gerçekten kendime zulmetmişim! Artık Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum." dedi.*<sup>296</sup> Sarayın tabanının su şekline sokulması, tahtın tanınmasının güç hale getirilmesi melikeyi sarsmak, kendine ve ihtişamına güvenini zayıflatmak, onu büyük bir manevi değişime hazırlamak için olmalıdır.<sup>297</sup>

"Hz. Süleyman'ın yaptığı gibi, Allah'ın verdiği nimetlerin, Allah'ın dinini tanıtmada bir etki aracı olarak kullanılması da bir ibadettir. Hz. Süleyman yaptırdığı birçok sanat eserini bu amaç için kullanmıştır. Diğer müminler de, sahip oldukları güç ve ihtişamı, dinin tanıtılması yolunda önemli bir etki aracı olarak kullanabilirler."<sup>298</sup> Ancak burada şu hatırlatmayı da yapmakta fayda vardır. Müminler sahip oldukları ihtişamı Yüce Allah'ın koyduğu sınırlar çerçevesinde uygun bir şekilde kullanmalıdır. Bu sınırlara dikkat edilmezse farkında olunmadan mal, mülk, servet ve ihtişam tebliğcileri irşada muhtaç bir hale düşürebilir. Müminin elindeki ihtişam dünya ve ahireti için bir araç olmalıdır. Araç amaca dönüşmemelidir.

### 2.1.8. KARARLI OLMASI

Yapılan tebliğin, yani sunulan bilgilerin muhatabı etkilemesinde rol oynayan ve tebliğ sahibinin vasıfları içerisinde değerlendirilebilecek bir başka özellik, tebliğcinin kararlılığı ve kendine olan güvenidir. "Tebliğcinin ortaya koyduğu kararlılık, takip ettiği yol konusunda kendinden emin tavır ve tutumlarındaki tutarlılık, muhatabın durumu ciddiye almasına, yeniden düşünmesine ve tebliğden etkilenmesine yol açacaktır."<sup>299</sup>

Bu husus, peygamberlere atfen tebliğcide bulunması gerektiğine işaret ederek, Kur'an'ın üzerinde durduğu noktalardan birisidir. Hz. Peygamber'e *De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O, bizim mevlamızdır.*

<sup>296</sup> Neml, 27/44.

<sup>297</sup> Çağrı ve Bşk., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, IV. 195.

<sup>298</sup> Harun Yahya, *Kur'anda Tebliğ ve Tartışma*, Okur yay., İstanbul, 1998, s. 29.

<sup>299</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 100-101.

*Onun için mü'minler, yalnız Allah'a güvenip dayanmalıdır*<sup>300</sup> buyrularak, başına geleceklerin Allah'ın takdiri olup onlara razı olduğunu ve hiç çekinmediğini; Çünkü Allah'ın kendisine dost ve yardımcı olduğunu, haksızlık yapmayacağını ifade etmesini istemektedir. *De ki: Siz, bizim için ancak iki iyilikten*<sup>301</sup> *birisini gözetiyorsunuz. Hâlbuki biz, Allah'ın size ya kendi katından veya bizim elimizle bir azap vermesini bekliyoruz. Haydi, gözetin, biz de sizinle beraber gözetlemekteyiz*<sup>302</sup> ayeti, Peygamber'den, durumun bilincinde ve kendinden emin olduğunu, karşılaşacağı olaylara karşı hazırlıklı olduğunu, muhatabının yapısını ve konumunu da iyi tanıdığını beyan etmesini istemektedir.

Peygamber'in o kadar gayret ve iyi niyetine rağmen, tebliğden yüz çevrilmesi halinde, *Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O, yüce arşın sahibidir*<sup>303</sup> diyerek, tavrını göstermesi istenmektedir. Bir başka âyette ise, *Onlar seni yalanlarsa de ki; Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım*<sup>304</sup> buyrularak, hem Peygamber'in tebliğ görevinin sınırı belirlenmekte, hem de gerektiğinde kararlı bir tavrın net olarak konulması ve takip edilen çizgiden en ufak bir sapma yapılmaması telkin edilmektedir.<sup>305</sup> Ayrıca bu ayetle herkes dinden dönse, bana sırt çevirse, hiç kimse yanımda olmasa da rabbim bana yeter. Yani şeksiz bir teslimiyet esastır.<sup>306</sup>

İnsanların, özellikle inanmayanların gösterdikleri tavır ve tutumların tebliğciyi etkilememesi ve onlara karşı nasıl bir tutum ve davranış içinde bulunulmasının gerektiği konusuna başka ayetlerde de değinilmektedir.<sup>307</sup> Ayrıca benzer tavrın diğer peygamberler tarafında da gösterildiği Nuh kavmi ile ilgili kıssada Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: *Nuh'un haberini onlara oku. Hani o bir vakit kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah'ın âyetleri ile öğüt vermem size ağır geliyorsa, (biliniz ki) ben sadece Allah'a dayanıp güvenmişim. Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki işiniz size dert olmasın! Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın; bana mühlet de vermeyin!*<sup>308</sup>

<sup>300</sup> Tevbe, 9/51.

<sup>301</sup> İkışeyden kasıd Zafer ve Şehitliktir. (Beyzavi, a.g.e., I. 418)

<sup>302</sup> Tevbe, 9/52.

<sup>303</sup> Tevbe, 9/129.

<sup>304</sup> Yunus, 10/41; Ayrıca bkz.: En'âm, 6/19.

<sup>305</sup> Şanver, a.g.e., s. 101.

<sup>306</sup> Alusi Şihabüddin Mahmut, *Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim Ve Seb'i'l-i-Mesanî*, Daru'l-Fikr Yay., Lübnan, Beyrut, 1997, XI. 53; Ayrıca bkz.: Savî Şeyh Ahmet Maliki, *Celaleyn Hâşiyesi Savî Tefsiri*, Mektebetü'l-İslamiye, t.y., III, 177.

<sup>307</sup> Mesela bkz.: Yunus, 10/104; Yusuf, 12/108; Ra'd, 13/30; Duhan, 44/21; Kâfirûn, 109/1-6.

<sup>308</sup> Yunus, 10/71.

Nuh (a.s.)'ın kavmi Nuh (a.s.)'a karşı edep sınırlarını aşp ona ve ona inananlara her türlü zulüm ve haksızlığı yapınca yine de Nuh (a.s.) yumuşak davranmaya devam etti. Onların zulümlerine zulüm ile karşılık vermedi.<sup>309</sup>

Kavmi Nuh (a.s.)'ı delilikle itham edip, çevresini daraltarak Allah dışındaki batıl ilahlarının intikamını almak için onu sıkıntıya düşürmeye çalıştı. Onu taşlamakla tehdit etti. Yine de O, davasından vazgeçmedi.<sup>310</sup>

Bütün bu ayetlerle birlikte, peygamberlerin uygulamaları ve tebliğlerinde sağladıkları başarılar, tebliğcinin, tebliği doğrultusunda kararlı, istikrarlı ve kendinden emin bir kişilik sergilemesinin gereğine işaret etmektedir.<sup>311</sup> Dolayısıyla tebliğci, ne zaman, nerede, nasıl konuşacağını ve hareket edeceğini çok iyi bilmeli ve kendisine yönelecek tenkit ve ayıplamalara da aldırmadan, her hangi bir endişe taşımadan yoluna kararlılıkla devam etmelidir.

### 2.1.9. VAZİFEŞİNAS OLMASI

Tebliğci kutsal bir görevi yaptığının farkında olmalıdır. Bu görevin manevi ağırlığını omuzlarında hissetmelidir. Her zaman bu görevi en iyi bir şekilde nasıl ifa ederimin hesabını yapmalıdır. Peygamberler bu görevin büyüklüğünün ve kutsallığının farkındaydılar. Nitekim onlar bu görevi eksiksiz ve tastamam yerine getirirler. Kur'an-ı Kerim bu hususu şöylece tescil eder: *Sözünü yerine getiren İbrahim*.<sup>312</sup> Said İbnu Cübeyr ve Süfyan es-Sevrî, burada Allah'ın kendisine emrettiği her vazifeyi, Hz. İbrahim'in en mükemmel şekilde yerine getirdiğinin ifade edildiğini anlarlar. Ayette Cenabı Hak, Hz. İbrahim'in sadece ateşe atılmayı göze alacak derece tebliğ işindeki ciddiyetini kast etmiyor, onun hayatı pek çok imtihanlarla, vazifelerle doludur ve hepsini de aynı ciddiyetle yerine getirerek bu tavsife hak kazanmıştır. Nitekim alimler, *Rabbi, İbrahim'i bir kısım kelimelerle imtihan etmişti de O, bunları tastamam yerine getirmişti*.<sup>313</sup> diye başlayıp, Hz. İbrahim'in imam (önder) kılınması, Ka'be'nin inşası ve temiz tutulması gibi işleri sayan âyeti kerimede ifade edilen hizmetlerin kastedildiğine de dikkat çekmişlerdir.<sup>314</sup> Ferdin kendisinde tatbik görmeyen düşünce ve fikirler, ne kadar cazip ve hayat için ne kadar lüzumlu da olsalar, yine de istenen seviyede hüsn-ü

<sup>309</sup> Abdulvehab Abdulatıy, *Menahicu Ulu'l-azm Minerrusul fi Tebliği'd-da'vet*, Daru't-Tebaati'l-

Muhammediye, Kahire, 1991, s. 36; bkz.: A'râf, 7/59-62.

<sup>310</sup> Abdulvehab Abdulatıy, a.g.e., s. 36-37; Şuarâ, 26/116-118

<sup>311</sup> Şanver, a.g.e., s. 102.

<sup>312</sup> Necm, 53/37.

<sup>313</sup> Bakara, 2/124.

<sup>314</sup> Canan, *Hız. İbrahim'den Mesajlar*, Işık Yay., İstanbul, 2004, s. 70.

kabul görmezler. Çünkü söylenen sözler, bizzat söyleyenin vicdanında mâkes bulmuş değildir. Ferdin vicdanına oturmayan bir düşüncenin, umumun vicdanında makes bulmasını arzu etmek, imkânsız bir şeyi arzu etmek gibidir.<sup>315</sup> Allah (c.c) bir mürşit olarak insanlara gönderdiği Hz. İsa (a.s)'ya şöyle buyurur: *Ey Meryem oğlu! Önce kendi nefisine nasihat et, o ibret aldıktan sonra başkalarına nasihat et. Eğer böyle yapmazsan benden utan!*<sup>316</sup>

Tebliğ adamı, tebliğ işini bir aşk ve iştihak zemzemesi içinde yerine getirmeli ve tebliğ onun için karşı konulmaz bir tutku olmalıdır. Bu özellik, tebliğ adamında uyarılması gereken en lüzumlu duygudur. Ancak görünen o ki, bu duygunun uyanması hem çok zor, hem de çok geç gerçekleşmektedir. Eğer Efendimiz (s.a.s.), kendi cemaati içinde evvela bu duyguyu uyarmasaydı, yani onları hak ve hakikati anlatma âşıkları haline getirmeseydi, sebepler açısından ümmetinin bu büyük misyonu gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktı.<sup>317</sup>

Dolayısıyla başarıyı olumlu etkileyen etkenlerin başında, o işin sevilerek yapılması gelir. İnsanlar genelde severek yaptıkları işlerde başarılı olurlar. Tebliğci de ne kadar önemli bir vazife gördüğünün farkında olup, Allah rızasını, Hz. Peygamberin şefaatinin, insanların hayır dualarını ve cennetin güzelliklerini kazanacağı umudunu taşırsa, zamanla bu umut onda aşka dönüşür ve tebliğ görevinde daha da başarılı olur.

### 2.1.10. ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMASI

İnsan tabiatı, kendinden çok bahseden, kendini çok öven, "Ben bilirim, ben yaparım, ben derim..." iddiasıyla burnu havalarda olan ve karşısındakileri küçümseyen, önem vermeyen kimselerden, kibirli ve gururlulardan hoşlanmaz. İnsan tabiatının en fazla sempati gösterdiği tavır, şüphesiz ki üstün vasıflarını ikide bir ortaya atmayan, sınıf ve gurup farkı gözetmeden herkesle konuşup ilgilenen, anlaşmasını bilen, mütevazı kimsenin tavrıdır.<sup>318</sup>

"Ancak tevazu, hafife vardiırılmamalı, dengeli olmalıdır. Çünkü tevazu, bir tarafında kibir, diğer tarafında zillet ve hafiflik olan orta yoldur ve her iki tarafa da kayması mümkündür. Bu dengeyi korumak için de tebliğci aynı zamanda vakarlı, ağırbaşlı olmalıdır."<sup>319</sup>

<sup>315</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 158.

<sup>316</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 160-161; Ayrıca bkz.: Gazali, *a.g.e.*, I. 78; Bakara, 2/78.

<sup>317</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 229.

<sup>318</sup> Önkol, *a.g.e.*, s. 378; Ayrıca bkz.: Şanver, *a.g.e.*, s. 94-95.

<sup>319</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

“Deniz, tevazu içinde alt seviyede durarak vakarını hep koruduğu için yalçın kayalar arasından kaynaklanan hırçın ve coşkun nehirler, ırmaklar bir müddet sonra eğilerek ona koşar, onda fena bulur, sükûnete kavuşurlar. Aynen bu şekilde davetçi ve Müslüman, vakar ve sükuneti muhafaza ederek mütevazî davranırsa er-geç kibirli ve gururlular boyun eğerek ona koşacak, aradıkları iç huzuru ve saadetini, itmi’nan ve ferahı onda, onun takdim ettiği davada bulacaklardır.”<sup>320</sup> Hz. Peygamber’i davet görevine atayan, bu davetin nasıl yapılacağı konusunda, ara ara onu uyarmayı ihmal etmiyordu.<sup>321</sup> *Rabbînin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır; ve onlarla en güzel, en inandırıcı yöntemlerle tartış, kuşkusuz kendi yolundan kimin saptığını en iyi bilen senin rabbindir; elbette doğru yolda olanları en iyi O bilir!*<sup>322</sup> Hikmet ve güzel öğütle davet etmek için öncelikle davetçi sabır ve takva sahibi olmalıdır. İhsan, ameli hakkıyla yerine getirmek olduğundan tebliği en iyi muhsinler yapar. Dolayısıyla davetçi karşı tarafın yaptığı çirkinlikleri önemsememelidir. Çünkü Allah tebliğcinin yanındadır. Tebliğciye düşen de bu görevi samimi, içtenlikle ve cana yakın bir tarzda yapmasıdır.<sup>323</sup>

Dolayısıyla tevazu Müslüman için, hususıyla davetçi için farz, kibir ve gurur da haramdır. Cenab-ı Hak buyurur: *Yeryüzünde kibr-u azametle yürüme. Çünkü ne kadar bassan arzı cidden yaramazsın; Boyca da olsa dağlara eremezsin!...*<sup>324</sup> *Sana uyan mü’minlere (şefkat, tevazu) kanadını indir.*<sup>325</sup> Halîm, ayartıcı arzu ve tutkularını yenen ve öfke karşısında kendine hâkim olup itidalini muhafaza edebilen, sakın kalabilen insandır. Yapılan açıklamalar, hilm’in pasif bir özellik olduğu şeklinde yanlış bir fikre götürebilir, kuzunun sakın durması gibi bir huy hatıra getirilebilir. Hâlbuki mesele hiç böyle değildir. “Tersine hilm, ruhun öyle aktif ve olumlu bir gücüdür ki insan onunla, kendisini şaşkına çevirecek olan ihtiras ve öfkesine gem vurup onu dindirir. Hilm, üstün bir akıl gücünün işaretidir. Gücün olmadığı yerde hilm de yoktur. Hilm başkalarını idare edenlerin vasfıdır, başkaları tarafından yönetilenlerin vasfı değildir. Yaratılış bakımından zayıf ve güçsüz olan kişiye, kızdırıldığı zaman ne kadar sakın durursa dursun halim denmez; o sadece zayıftır. Halîm o kimsedir ki istediği zaman her şeyi yapabilecek kuvveti olduğu halde onu dizginler, ona hâkim olur. Kendisini zorbalıktan alacak güce de sahiptir.”<sup>326</sup> Nitekim Hilm Kur’an’da Allah’ın sıfatı olarak zikredilir. *Muhakkak ki Allah affedici ve halîmdir.*<sup>327</sup>

<sup>320</sup> Önkâl, a.g.e., s. 380.

<sup>321</sup> İslamoğlu, a.g.e., s. 254.

<sup>322</sup> Nahl, 16/125.

<sup>323</sup> Alusî, a.g.e., XIV. 259-260; Savî, a.g.e., III. 334.

<sup>324</sup> İsrâ, 17/37.

<sup>325</sup> Şuarâ, 26/215.

<sup>326</sup> İzutsu, Kur’an’da Allah ve İnsan, s. 261-262.

<sup>327</sup> Âl-i İmran, 3/155.

“Hilm, akıl ve zekanın temelidir. Hilm, aklın sakin bir durumudur. Akıllı doğru çalışmaya ve isabetli karar vermeye muktedir kılan halidir. Ama pratikte ikisi de aynı manaya gelir.”<sup>328</sup>

*De ki ben de sizin gibi bir insanım...*<sup>329</sup> ayetinin tefsirinde Kurtubi, “Yani Allah’ın bana öğrettiğinden başka bir şey bilmiyorum. Melek de değilim, âdemoğluyum.” yorumunu yaparak, bu ayette Allah’ın Hz. Peygambere tevazu öğrettiğini belirtmektedir.<sup>330</sup>

Hz. Peygamber de, “Allah, bana, mütevazı olmanızı ve hiç kimsenin diğerine karşı kibirlenmemesini emretti.”<sup>331</sup> hadisiyle konuya temas etmiştir. Hz. Peygamber’in hayatı da, toplumun her kesimiyle girdiği münasebetlerde tevazu örnekleriyle doludur. O, hem hastaları ziyaret eder, hem cenazelere katılır, hem de kölelerin davetine icabet ederdi.<sup>332</sup> Bu durum, onun başarısında önemli bir yer tutmaktadır. Onun aksine yorumlanabilecek en ufak hata veya davranışları derhal vahyin ikazına muhatap olmuş ve düzeltilmesi ya da tekrarlanmaması sağlanmıştır. Mesela Abese süresinin ilk on ayeti böyle bir konu ile ilgilidir. Bu ayetlere göre, Hz. Peygamber, Kureyş’in ileri gelenlerine İslam’ı anlatıp onları ikna etmeye çalışırken gözleri görmeyen bir Müslüman olan Abdullah b. Ümmi Mektum’un gelerek<sup>333</sup> “Allah’ın sana öğrettiğinden bana da öğret ya resulallah” demesi ve bunda da ısrarlı olması üzerine, Hz. Peygamber’in ilgisiz kalması, hatta ona soğuk davranıp ileri gelenlere iltifat etmesine karşı O’nun Allah tarafından sert bir şekilde uyarılmasına sebep olmuş.<sup>334</sup>

*(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden dolayı yüzünü ekşitti ve geri döndü. (Resulum onun durumunu) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin*<sup>335</sup> ayetleri, güçlülere imtiyaz yerine, güçsüzlere karşı daha mütevazı olmanın gereğine işaret etmektedir.

Dolayısıyla tebliğci tevazuyla hareket ederse insanların gönlüne girmesi daha da kolaylaşır, önündeki engeller bir bir kalkar nihayetinde bütün yollar, kapılar ona

<sup>328</sup> Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 273

<sup>329</sup> Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

<sup>330</sup> Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmet el-Ensârî, *el-Cami’ü-lî-Ahkâmî-l-Kur’an*, Daru’l-Kitabi’l-İlmi, Beyrut, 1988, XVII. 340.

<sup>331</sup> Müslim, *Cennet*, 64.

<sup>332</sup> İbn Mâce, *Zühed*, 16,

<sup>333</sup> İbn Hişam, *a.g.e.*, I. 286, Ayrıca bkz.: Şanver, *a.g.e.*, s. 95-96.

<sup>334</sup> Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami’u’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’an*, Beyrut, 1972, XXX. 32-34; Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal Tefsir*, İşaret yay., İstanbul, 1999, III. 1236.

<sup>335</sup> Abese, 80/1-10.

açılır. Çünkü sert bakış, haşın tavır bir düşünceyi neticeye götürmez. Fakat yumuşak söz, tatlı bakış, güler yüz her kalbi fethedebilir.

### 2.1.11. SAMİMİ OLMASI

Bir bilginin, öğrenilmiş olması için, ilgili yönleri davranışlara ve ruhsal hayata yansımalıdır. Dolayısıyla bilginin davranışlara yansımaları, bilgili olmanın da bir gereği ve sonucu olmaktadır. Davranışlara yansımaya bilgi ve prensipler, sözden ibarettir.<sup>336</sup>

Tebliğ adamı, aynı zamanda iç derinliğine sahip bir gönül eridir. Zira müşşidin sözleri, ancak kendi iç derinliği nisbetinde makes bulur. O, Allah’a yaklaştıkça, Cenab-ı Hak da onu kendine yakın kılar ve bir yerde onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli ve bütün hareketlerinin temel kaynağı olur. Yani artık, o müşşidin her hareketi, Allah’ın teyidi altında cereyan etmeye başlar; o bildiği ile amel ettikçe, Allah (c.c.) da ona bilmediğini öğretir ve onu hep doğruya ulaştırır. Hatta böyle biri en girift ve en mudil meseleleri dahi çok rahatlıkla çözebilir. Devamlı böyle olunca da cemiyet içinde temayüz eder ve hak yolunun bir temsilcisi haline gelir. Seviyesi böyle olan birisine, sürekli Cenab-ı Hakk’tan, akdes ve mukaddes feyizler akıp gelmeye başlar. O, bu feyizlerle hasıl olan manyetik alanda bütün cazibe ve çekiciliği ile irşadlarını sürdürdükçe, onun çevresi binlerin, yüz binlerin koştığı bir ilahi gölgelik halini alır.<sup>337</sup>

“Davet için gerekli ve geçerli bütün usul ve çarelere başvurularak yapılan bir tebliğ, şayet muhatabtan istenen hususlar, davetçi tarafından yerine getirilmiyorsa müessir olmaktan çok uzaktır. Hüküm vermek için geçerli ölçü, amel, fiil ve yaşayıştır. Bu bakımdan davetçinin yaşayışı, sözlerini aksetmeyecek, kavilleri ile fiilleri arasında mutabakat bulunacak, dili ile yaptığı davetten ziyade o, hayatı ile davetçi olacaktır.”<sup>338</sup>

Söz ve davranışın, başka bir deyişle bilgi ile onu uygulamanın ayrı, birbirinden bağımsız şeyler olduğu ve uyuşması gerektiği, her dereceden otoriteler tarafından belirtilmektedir. Yüce Allah, bununla ilgili olarak, *Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur*<sup>339</sup> *İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz?*<sup>340</sup> buyurarak bu noktaya dikkat çekerken yapmadığı şeyleri söyleyenleri

<sup>336</sup> H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul, 1994, s. 74.

<sup>337</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 225; Ayrıca bkz.: Karaman, *a.g.e.*, s. 247.

<sup>338</sup> Önkol, *a.g.e.*, s. 382.

<sup>339</sup> Saf, 61/2-3.

<sup>340</sup> Bakara, 2/44.

de kınamaktadır.<sup>341</sup> Allah’a itaat olan herhangi bir ameli yapacağına dair kendisini yükümlü tutarsa, yapması şeran gerekli olur.<sup>342</sup> Hz. Peygamberin ve diğer peygamberlerin de buna muhalif yaşayış ve uygulamalarına rastlanmamaktadır.<sup>343</sup> Şuayb (a.s.)’ın da kavmine, *Size yasakladığım şeylerin aksini yaparak aykırı davranmak istemiyorum*<sup>344</sup> dediğini Kur’an haber vermektedir. Şura süresi 15. âyet de, davet ile mesajın ruhuna uygun bir yaşayışın bir arada bulunması gerektiğine dikkat çekmektedir. *İşte bunun içindir ki, sen davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru yürü*<sup>345</sup>

Söylenen sözlerin davranışlarla teyid edilmesi, yani söz-davranış uyuşması, kişinin şahsiyet ve karakterinin sağlamlığı, bütünlüğü ve istikrarı açısından olduğu kadar, o kişinin inandırıcılığı, tebliğ ve telkinlerinin muhatabına tesiri açısından da önemlidir. Çünkü soyut sözlerin ve kuru ideal kavramların insanlarda kalıcı etki yapması mümkün değildir. Öğrenmede ve öğretmede söz dili gevşektir. İş dili ile de konuşmak, göstermek, yapmak gerekir. Zira bir insanın, davranışlarıyla öğretmesi, lisanı ile öğretmesinden daha etkilidir. Başka bir ifadeyle, bir sözün içinde söylenenler, önce söz sahibinde bulunmalıdır. İdealler, fiil ve uygulama haline geçmez, böylece sahibinin benliğiyle münasebet kurma imkânı bulamazsa, muhatabını karar verme noktasında, müsbet yönde etkileyemez ve insanları peşlerinden sürükleyemezler. Yarım doktorun insanı canından ettiği gibi, “laf kahramanı ve fazilet şarlatanı”<sup>346</sup> olarak değerlendirilebilecek olan bu durumdaki tebliğci de, insanları inancından ve ideallerinden uzaklaştırabilir. İslam’a davet edilen gayr-ı müslimlerden birçok defa şu cevabın alındığı nakledilmektedir: “Bizim İslam’a girişimizi engelleyen şey, İslam’a bağlıların yaşayışlarında gördüğümüz yaşama tarzıdır.”<sup>347</sup> “Esasen sözleri ile fiilleri arasında uygunluk görülmeyen tebliğci ve davetçilerden insanlar her zaman şikâyetçi olmuşlardır. Çünkü bu durum, Vahyin bereketinin kesilmesine sebeptir. Vahyin bereketi kesildiğinde de düşünceler tutarsız, muhakemeler yetersiz, sözler kuru ve yavan hale gelir ki, tebliğ edenin bu sıfatlara haiz olduğu bir vasatta ne ferdi, ne de ictimai kabullenmelerin olması mümkün değildir. Zira bu Allah’ın kanunlarına terstir.”<sup>348</sup>

Peygamber efendimizin nübüvvet öncesi ve sonrası hali ve yaşayışı, Mekkelilerce gayet güzel biliniyor, peygamberliğinde O’nun temel fikrine karşı koyarak tevhidi kabul etmemek, mesajın yayılmasını engellemek için türlü yollara

<sup>341</sup> Bkz.: Şuarâ, 26/226.

<sup>342</sup> İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, IX. 42; bkz.; İbn Kesir, *a.g.e.*, IXIV. 7859.

<sup>343</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 87; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kazancı, *a.g.e.*, s. 94-96.

<sup>344</sup> Hûd, 11/88.

<sup>345</sup> Şûrâ, 42/15.

<sup>346</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 87-88.

<sup>347</sup> Nihat Hatipoğlu, *Davetin İlkeleri*, Ankara, 1991, s. 60.

<sup>348</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 7.

başvuruyorlar, fakat şahsi yaşayışı hakkında en küçük bir ithamda dahi bulunamıyor, O'nun "el-emin"liğini ikrar mecburiyetinde kalıyorlardı. O, insanlara teklif ettiği hususları herkesten önce kendi nefsinde, herkesin yapabileceğinden fazlasıyla tatbik ediyordu. Şüphesiz bu, davet olunanlara tesir eden önemli bir faktör olacaktı. Umman meliki Culedi'ye Resulullah'ın İslam'a davet mektubu ulaştığı zaman Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgiler edinen melikin sözleri, şöyle oluyordu: "Allah beni bu ümmi peygambere delalet etmiştir. O Peygamber, hiçbir iyiliği kendisi ilk tatbik eden olmaksızın emretmiyor; Hiçbir kötülüğü de kendisi ilk terk eden olmaksızın nehyetmiyor. O, mutlaka galip gelecektir, engellenmeyecektir; mutlaka üstün çıkacak, darda bırakılmayacaktır. O, ahde vefa gösterir, va'di yerine getirir. Ben kesinlikle kabul ediyorum ki o, bir peygamberdir."<sup>349</sup> Hz. Peygamberin ev içindeki hayatı da davetçi için örnek alınacak bir yaşayıştı. Hişam b. Urve, babasından şöyle rivayet etmiştir: Bir adam Hz. Aişe (r.a.) ya sordu: "Resulullah (s.a.) efendimiz evinde iş yapar mıydı?" Hz. Aişe (r.a.) şu cevabı verdi: "Evet yapardı. Ayakkabılarını tamir eder, elbise söküklerini diker, sizin evlerinizde iş yaptığımız gibi o da evinde iş yapardı."<sup>350</sup> Hz. Peygamber vahyi aldığı zaman önce kendi hayatına tatbik eder sonra arkadaşlarına tebliğ ederdi. Son derece mütevazı ve alçakgönüllü idi. Kendisi için ayağa kalkılmasını istemez, nereyi boş bulursa oraya otururdu. Arkadaşları arasında otururken ayaklarını uzatmazdı.<sup>351</sup>

H. Hüseyin'den rivayet edildiğine göre Hz. Ali, Hz. Peygamberin yaşayışı hakkında şunları nakleder: "Evine geldiği zaman vaktini üçe bölerdi: Bir kısmını ailesine, bir kısmını kendi şahsi işlerine, bir kısmını da diğer insanlara tahsis ederdi. Zamanını onlardan esirgemezdi. Fazilet ehlinin eğitimini öne alırdı ve dindeki fazilet miktarlarına göre onlara vakit ayırırdı. Onlardan bazılarının bir ihtiyacı, bazılarının iki ihtiyacı, bazılarının daha çok ihtiyacı olurdu. Onlarla hem meşgul olur, hem de onları kendi meselelerinde ve ümmetin meselelerinde görevlendirip meşgul ederdi. Onlara şöyle derdi: "sizden burada bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsinler. İhtiyaçlarını bana arz edemeyenlerin ihtiyaçlarını siz bildiriniz. Çünkü derdini anlatamayanların derdini kim sultana haber verirse, Allah da onun ayaklarını kıyamet günü sabit eder. (sırattan kaydırmaz)" Peygamber'imizin huzuruna girenler, kavmin menfaatine bir ilim ve hüküm öğrenmek için girerler ve oradan nasibini almış olarak ve hayra yol gösteren bir rehber olarak çıkarlardı."<sup>352</sup> Kısacası O, yaşantısıyla bir şefkat ve merhamet pınarı olduğunu göstermiştir. Bilinen ömrü, onun "âlemlere rahmet" olma niteliğini kişiliğinde içselleştirdiğinin sayısız örnekleri ile doludur. Müşrikler tarafından hayatına kastedildiği bir sırada, "Ey Allah'ın resulü, müşriklere

<sup>349</sup> Önkal, *a.g.e.*, s. 383-384; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, II. 1053.

<sup>350</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI. 256.

<sup>351</sup> Yücel, *a.g.e.*, s. 227.

<sup>352</sup> Gadban, *a.g.e.*, II. 314,

beddua etseniz!" denilmişti de, cevabı âlemlere nasıl rahmet olunacağını öğretir cinsten olmuştı: "Unutmayın ki ben lanetçi olarak değil, rahmet olarak gönderildim."<sup>353</sup> Yine bir savaş sırasında "Sakifin okçuları bizim canımızı çok yaktı, şunlara bir beddua edersen ey Allah'ın Resulü!" diyen etrafındaki insanlara cevap olarak ellerini kaldırıp "Allah'ım Sakifi doğru yola ilet."<sup>354</sup> diye dua ediyordu.<sup>355</sup>

Gerek sosyal hayattaki tecrübeler, gerekse yapılan araştırmalar, inanılır kişilerden gelen tebliğ ve telkinlerin muhatap olanlarda daha etkili olduğunu, inanç ve tutumların değişmesi yönünde olumlu rol oynadığını göstermektedir. Tebliğciyi inanılır kılan faktörler ise, onun muhatap nazarındaki saygınlığı ve güvenilirliğidir.<sup>356</sup> Nitekim her bakımından Hz. Peygamber'e herkes güvenirdi. Verdiği sözü mutlaka zamanında yerine getirirdi. Dürüstlükten ayrıldığı, şaka bile olsa yalan söylediği hiç görülmemiştir. Bu yüzden ona henüz peygamber olmadan "Muhammed'ül-Emin" denilmiştir. Nitekim peygamberliğini ilan ettiği zaman, iman etmeyenler bile ona "Yalancı, yalan söylüyor" diyememiştir.<sup>357</sup>

Kısacası Hz. Muhammed (s.a.s.) hayatı boyunca özü ile sözü, içi ile dışı, söylediği ile yaptığı aynı olmuştur.<sup>358</sup> Bunu gören inanan ve inanmayan herkes ona hayran kalmıştır. Dolayısıyla bir tebliğci olan Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin şahsında görülen bu güzellikler bütün tebliğci ve mü'minlerin söz ve fiillerine de yansımalıdır. Bu yüzden Hasan-ı Basri: "Sen âlimlerin ilmini, filozofların hikmetli sözlerini toplayan ve davranışlarında ise, sefihlerin yolunu takip eden kimselerden olma"<sup>359</sup> tavsiyesinde bulunmuştur. Ayrıca hal ve davranışların sözsüz iletişim olarak değerlendirildiği dikkate alınırsa, bunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü başarılı bir tebliğci, sözle konuşmasa bile, davranışları ile hakk'a ulaştıran kişidir. İmam Gazali'nin ifadesiyle, "Lisan-ı hal ile söylemek, sözle söylemekten daha fasihtir (açık ve açıklayıcıdır). İnsanın tabiatı, sözlerle uymaktan ziyade davranışlarda görmeye daha meyillidir."<sup>360</sup> "Yani, Söyleyeceğimizi yaşayacak, yaşadığımızı söyleyeceğiz. Her şeyden önce, Cenabı Hakkın emirlerini nefsimizde en yüksek seviyede temsile çalışmamız şarttır. Hayatımızda ıslıl ıslıl Kur'an parlamalı ve anlatacaklarımız da, yaşadıklarımıza tercüman olmalıdır. Nurani olmalıyız; olmalıyız ki, başkasını da aydınatabilelim."<sup>361</sup>

<sup>353</sup> Müslim, *Kıyam*, 1.

<sup>354</sup> Tirmizi, *Menakıb*, 50.

<sup>355</sup> Mustafa İslamoğlu, *Üç Muhammed*, Denge yay., İstanbul, ty., s. 224.

<sup>356</sup> Bkz.: Feth, 48/29.

<sup>357</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 84.

<sup>358</sup> Yücel, *a.g.e.*, s. 226; Ayrıca bkz.: İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 224.

<sup>359</sup> İsmail Karagöz, *İnsan, Din ve Peygamber*, Diyanet İlmî Dergi, 2001, c. 37, sayı: 3, s. 32; Ayrıntılı bilgi için Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, II. 1023.

<sup>360</sup> Gazali, *a.g.e.*, I. 49.

<sup>361</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 88. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gazali, *a.g.e.*, I. 50.

<sup>362</sup> Gülen, *İnancın Gölgesinde* 2, s. 198.

Tebliğcinin amacı yalnızca Allah rızasına kavuşmak olmalıdır. Bu önemli noktadan dolayı Hazret-i Peygamberin dikkati Yüce Allah tarafında Müslümanlara örnek olsun diye çekilmiştir. *Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin rabbi olan Allah’a aittir*<sup>362</sup> ...Allah dileseydi bütün insanları doğru yola erıştirirdi...<sup>363</sup> Yani hidâyeti veren Allah’tır. *Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erıştirir. O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.*<sup>364</sup> Peygamber bile olsa hiç kimse istediği, sevdiği kimseleri hidâyete erdirmeye gücüne sahip değildir. Bunun için Kur’an’da Hazret-i Peygamberin yalnızca bir tebliğci olduğu nazarlara sunulmaktadır.<sup>365</sup> Bu perspektiften hareket ederek, tebliğde gün, sene, sayı hesabı yapıp hemen sonuç almayı düşünmek, hatta böyle bir beklenti içine girmek bile yanlıştır. Önemli olan tebliğcinin samimi ve doğru bir şekilde Allah rızası için bu alanda gayret göstermesidir.

#### 2.1.12. SABIR VE AZİM GÖSTERMESİ

İrşad görevi zor bir iştir; bu yol engellerle, dikenlerle, sıkıntılarla doludur. Peygamberlerin hayatı göz önüne alınırsa, bunun kaçınılmaz bir gerçek olduğu anlaşılır. Fakat bu zorluğu oranında da şerefli ve ecirli bir iştir. İnsan; büyümesi, gelişmesi ve eğitimi açısından en uzun zamana ihtiyaç duyulan bir varlıktır. Bilindiği gibi, diğer canlıların birçoğu, dünyaya gelir gelmez ayağa kalkar, beslenmeye başlar, birkaç gün veya birkaç hafta sonra annesine bağımlılığı iyice azalır ve biter. Ama insanoğlunun bu safhaya gelebilmesi için yıllar gerekir. İnsanın fiziki yapısında olduğu gibi, ruhi yapısının imarında da bazen çok uzun süre gerekebilir. Bu bakımdan mürşid, sabırlı olmasını bilmeli, elinden gelen gayreti göstermeli ve ötesini Allah’a havale etmelidir.<sup>366</sup>

“Kur’an tebliğinde muhatap, öncelikle yetişkinler; hedef ise, onların düşünce, inanç ve tutumlarıdır. Genellikle hayatın erken yıllarında sosyalleşme yoluyla kişiler, yüksek düzeyde bağlandıkları tutumlara ve inanışlara sahip olmaktadır. Yüksek düzeyde bağlanılmış tutum ve inançların değiştirilmesi ise, oldukça güçtür. Esasen tebliğcilerin ve peygamberlerin karşılaştıkları sıkıntı ve zorlukların temelinde de bu güçlüğü yattığı söylenebilir.”<sup>367</sup>

<sup>362</sup> Şu’arâ, 26/109.

<sup>363</sup> Ra’d, 13/31.

<sup>364</sup> Kasas, 28/56.

<sup>365</sup> Bkz.: Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92.

<sup>366</sup> Çetin, a.g.e., s. 175.

<sup>367</sup> Şanver, a.g.e., s. 96.

Hız. Adem'den beri tebliğ görevini yerine getiren bütün peygamberler, karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklara sabır ve azimleri ile katlanmak zorunda kalmışlardır. *(Ey Habibim!) senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, bizim yardımımız kendilerine ulaşınca kadar gördükleri eziyetlere ve yalanlanmalarına karşı sabretmişlerdi.*<sup>368</sup> *O halde sen de, peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sabret*<sup>369</sup> ayetleri, hemen hemen bütün peygamber ve tebliğcilerin aynı durumla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedir.<sup>370</sup>

İslami davet vazifesini icra, sabır ve azim isteyen meşakkatli ve çileli bir mükellefiyettir. İslam'ın koyduğu esasları, getirdiği hayat nizamı ve uyguladığı prensipler karşısında, düzen ve kanunlara, din ve inançlara menfaatları açısından bağlanan, mevki ve makam hırsları yönünden değer veren insanların, sınıf ve nesep farkı gözetmeden Allah indinde bütün kullara eşitlik getiren, zümre menfaatlarına dayalı sulta ve hâkimiyetleri kabul etmeyen İslam'a karşı düşmanca bir tavır takınacakları, O'nu engellemek için inananlara ve davetçilerine her türlü hücum, tasallut ve taarruzlarını yöneltecekleri, tarihi ve mantıklı bir gerçektir. Bu, ta Hız. Adem'den beri böyle olagelmiş bütün peygamberler ve Hak yolun yolcuları eziyetlere maruz kalmışlardır.<sup>371</sup> Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *(Ey Habibim) senden evvelki peygamberler de yalanlanmışlardı da onlar bizim nusratımız kendilerine erişinceye kadar gördükleri eziyetlere ve yalanlanmalarına karşı sabretmişlerdi.*<sup>372</sup> *O halde (Habibim) peygamberlerden azim sahiplerini sabrettikleri gibi sende sabret.*<sup>373</sup>

Rivâyete göre hac mevsimi yaklaştığı zaman, gelen kabilelerden İslam davetini engellemek üzere Kureyş ileri gelenleri toplanmışlar, çare ve tedbirler aramışlar, neticede Muhammed'i "Sihirbaz" ilan etmeye karar vermişlerdi. Hız. Peygamber, bu hadiseyi ve alınan kararı öğrendiği zaman son derece müteessir ve mahzun, bir noktada bütün şevki kırılmış bir vaziyette evine dönmüş, elbiselerine bürünüp uzanmıştı. Fakat hayır, O, böyle yapmamalıydı; nazil olan âyet, O'na "kıyam"ı ve "inzar"ı emrediyordu<sup>374</sup> *Ey bürünüp sarınan, kalk ve inzar et!*<sup>375</sup> Bu emir üzerine Taif'e gitmesi ve Taif'te kendisine yapılan zulüm üzerine Allah'ın O'na bunu kendisine yapanların helak edileceği ile ilgili emri melek aracılığı ile göndermesi üzerine, Hız. Peygamberin meleğe: "Cahil insanlar için Allah'tan hidâyet dilediğini" söylemesi, O'nun sabır ve tahammülünü, yılmayan davet aşkını ve

<sup>368</sup> En'âm, 6/34.

<sup>369</sup> Ahkaf, 46/35.

<sup>370</sup> Şanver, a.g.e., s. 97.

<sup>371</sup> Önkaf, a.g.e., s. 360.

<sup>372</sup> En'âm, 6/34.

<sup>373</sup> Ahkâf, 46/35.

<sup>374</sup> Razi, a.g.e., XXX. 189-190.

<sup>375</sup> Müddesir, 74/1-2

kırılmayan azim ve şevkini göstermeye en güzel delildir. Hz Peygamber insanları dünya ve ahiret saadetine götürecek olan Allah'ın buyruklarının toplum tarafından benimsenmesi için çalışıyor, hakaret ve işkencelere de tahammül ediyordu. Mekkeliler ona, putperestlik aleyhinde konuşmasını kesmek şartıyla, hükümranlılık, para, en güzel kadınlar ve arzu edeceği her şeyi teklif ettiler; onun bunlara verdiği nihai ve kat'i cevap hatırlardadır: "Şayet siz benim sağ elime güneşi, sol elime de kameri yerleştirdiyseniz başlamış olduğum tebliğ vazifesini durdurmayacağım".<sup>376</sup>

Kur'an'a sarılan, sünnet'e bağlanan davetçi, elbette onlardan aldığı kat'i emirler ve eşsiz numunelerle davetinde kaçınılmaz bir metod olarak sabırdan ayrılmayacak, yılmayan bir azim ve irade ile gayret ve samimiyetle davetine devam edecektir.<sup>377</sup> Sabrın en güzel olanlarından biri de öfke anında öfkesine yenik düşmeyip sabredebilmektir. Nitekim Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyuruyor: "Gerçek pehlivan, insanları güreşte yenen değil, öfkelenildiği zaman nefisine hâkim olabilen insandır."<sup>378</sup> Ayrıca öfke halinin geçmesi için şu tavsiyelerde de bulunmuş: "Abdest alınız, namaz kılınız, ayakta iseniz oturunuz veya uzanınız."<sup>379</sup> Gerçekten bu davranışlar insanı psikolojik açıdan rahatlatacak türdendir.

Gerek Hz. Peygamberin hayatında gerekse diğer peygamberlerin hayatlarında, nefislerine, şeytanın dürtülerine ve İslam'ı kabul etmeyenlerin yaptıklarına karşı verdikleri mücadelede, sabrın önemi büyüktür. Onları başarıya götüren temel nedenlerden biri de sabırdır. Bunun örnekleri çoktur. Dolayısıyla ilahi mesajın insanlara duyurulması, onunla uyarılması göreviyle mükellef olan tebliğcilerin karşılaşacakları her türlü ihtimale karşı sabır ve azimle kuşatılmış olmaları, görevin ifası ve sonuca ulaşması bakımından son derece önemlidir. Bu önemden dolayı tebliğ ve davet için Kur'an'da sabırdan bahseden yüzden fazla âyet vardır ve yetmişden fazla âyette sabır övülmüştür.<sup>380</sup>

Esasen sabır, sadece çevreden gelen sıkıntı ve eziyetlere karşı değil, hem inanma ve inandığı gibi yaşamaya mani olan sübjektif yani kişinin nefisinden kaynaklanan engellere ve bu konuda dıştan gelen zorluklara, hem de mesajı başkalarına iletmeğe yani tebliğe engel olan güçlük ve eziyetlere karşı sabırdır.<sup>381</sup> Nitekim *Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et...*<sup>382</sup> *Sen onların söylediklerine sabret...*<sup>383</sup> *Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden*

<sup>376</sup> Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, II. 1031.

<sup>377</sup> Önkal, *a.g.e.*, s. 364.

<sup>378</sup> Buhârî, *Sabır*, 8; Müslim, *Sabır*, 4.

<sup>379</sup> Karagöz, *a.g.m.*, s. 33; Ebû Dâvud, *Edeb*, 4.

<sup>380</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 97.

<sup>381</sup> Bkz.: Saka, *Kur'an-ı Kerim'de Davet Metodu*, s. 70.

<sup>382</sup> Tâhâ, 20/132.

<sup>383</sup> Tâhâ, 20/130.

*sabırlı yirmi kişi olursa, kafır olanlardan ikiyüz kişiye galip gelir....*<sup>384</sup> ayetleri bu noktalara işaret etmekte ve bir başka yerde de sabır, ihlâslı olmanın gerek ve şartları arasında zikredilmektedir. Yani her türlü olumsuzluklara karşı, yılmadan, bıkmadan sabır ve azimle göreve devam etmektir. Ayrıca tebliğci, muhatabın sorularına sabırla karşılık vermeli ve onun kusur ve hatalarına da katlanmalıdır.<sup>385</sup>

*Doğrusu Yunus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o dolu bir gemiye binip kaçmıştı. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu. Yunus kendisini kınayıp dururken onu bir balık yuttu. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik. Onu yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.*<sup>386</sup> Allah bu âyetlerde Yunus (as)'ın hayatından kesitler sunarken sabr edememesinin olumsuz sonucunu bizlere sunmaktadır.

Hz. Peygamber'in şahsında onu izleyen tebliğci durumundaki diğer kimseler için de zor durumlarda teselli ve sabır vardır. *Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz.*<sup>387</sup> *O halde (Resulüm), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme...*<sup>388</sup>

Hz. İbrahim (A.S.)'in en mümtaz vasıflarından biri sabırdır. Ayet-i kerimede başarıyla anlattığı haber verilen imtihanların çoğu sabır, metanet, ciddiyet, tavizsizlik, Allah'a tam teslimiyet isteyen imtihanlardır: Hapis, ateşe atılma, memleketinden kovulma (hicret), ailesini çöle bırakma, oğlunu kurban etme vs. O, bunların hepsinde kemal mertebesinde sabırlı olmuştur. Onun sabrı, Allah'a olan inancının ve teslimiyetinin tabii sonucu idi.<sup>389</sup>

Tebliğci, İbrahim (a.s.), İsmail (a.s.), Eyüp (a.s.), Yunus (a.s.), Yakup (a.s.) ve diğer peygamberlerdeki bu sabır örneklerini kendi hayatına ne kadar taşıya bilirse başarılı olma ihtimali o kadar yükselir. Sabredip akli selim ile hareket etmeden muhatabın gönlüne girmek çok zordur.

### 2.1.13. ÜMİT VAR OLMASI

İnsanların yapı ve yaratılışlarındaki farklılıklar, tebliğ faaliyetinin sürekliliğinde önemli bir faktördür. Çünkü bazı insanlar tebliği duyar duymaz,

<sup>384</sup> Enfâl, 8/65.

<sup>385</sup> Şanver, a.g.e., s. 97.

<sup>386</sup> Sâffât, 37/139-148.

<sup>387</sup> Hûd, 11/120.

<sup>388</sup> Ahkaf, 46/35.

<sup>389</sup> Canan, Hz. İbrahim'den Mesajlar, s. 65-66.

bazıları belirli bir düşünme ve ikna süreci sonucunda, bazıları da uzun araştırmalar ve incelemeler sonucunda kabul ederken, bir kısım insanlar da, hiçbir olumlu eğilim göstermeden hayatlarını yaşar giderler. Dolayısıyla kimin tebliğe ne zaman inanacağı ve nasıl tepki göstereceği ya da tebliği kabul edip etmeyeceği, insan tarafından kesin şekliyle bilinen bir husus değildir.<sup>390</sup> İşte böyle bir durumda Kur'an, insana dinamizm katan ve insan hayatını aktif kılan, insanın geleceğe bağlanmasında önemli rol oynayan ümit unsurunu kullanmaktadır.<sup>391</sup>

*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz.*<sup>392</sup> Nüzul sebebi; Müslüman olması için Vahşi'ye gönderilen elçinin daveti karşısında Vahşi'nin umutsuzluğu üzerinedir.<sup>393</sup> Ayeti Kerime, açık bir şekilde ümitsizliği yasaklamaktadır.<sup>394</sup> Böylece tebliğde devamlılığa sevk eden şey, ümitsizliğe düşmenin yasaklılığı ve muhatapın tebliği kabul etmesi ihtimalidir. Tebliğci, kabul edilmeyeceği zannına kapılıp tebliğinden vazgeçemez. O, kabul edileceği ümidi içerisinde tebliğine devam etmek zorundadır. Ancak tebliğci, tebliğin muhatap tarafından mutlaka kabul edileceği inancı ve düşüncesi içerisinde de olmamalıdır. Daha doğru bir ifadeyle, tebliğci, tebliğini kabul ettirmek için kendisini harap etmemelidir.<sup>395</sup> Çünkü onun görevi, zorla benimsetmek ve kabul ettirmek değil,<sup>396</sup> Sadece tebliğ etmek, duyurmaktır.<sup>397</sup> İnsanların tebliğe inanmaları, tebliğcinin isteğine değil, Allah'ın iradesine bağlıdır.<sup>398</sup>

Dolayısıyla tebliğciye düşen, bütün insanlar için genel ve toptan bir hidâyet ümidi ve hırsı değil, kısmi hidâyet için sürekli bir gayret sarf etmektir. Tebliğci ne kadar istese de, yine de insanların çoğu inanacak değildir.<sup>399</sup> *Biz onlara melekleri indirseydik, ölümler onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe onlar yine inanmazlardı.*<sup>400</sup>

Davetçi her zaman ve her durumda ümitvar olacak ve çevresindekilerinin de umutlarını kaybetmemeleri için ümit bahşedecek. Onlara ebedi bir hayatı ve o hayattaki cismani ve ruhani güzellikleri dile getirecektir. Nitekim Cennette verilecek olan ruhani ve cismani nimetleri anlatan ayetler, insanı kendine çekecek, hayallerini süsleyecek bir nitelik ve üslupta dile getirilmektedir. Mekkeli müşrikler dahi bu cezp edici güzelliğin farkına varmışlar ve gizliden dinliyorlardı. Hatta müşriklerin ileri

<sup>390</sup> Bkz.: Kasas, 28/56.

<sup>391</sup> Şanver, a.g.e., s. 132.

<sup>392</sup> Zümer, 39/53.

<sup>393</sup> Savi, a.g.e., III. 376.

<sup>394</sup> Alusi, a.g.e., IVXX. 13.

<sup>395</sup> Bkz.: Şuarâ, 26/3; Lokman, 31/23; Fâtır, 35/8.

<sup>396</sup> Bkz.: Yunus, 10/99; Zuhuruf, 43/40; Câşiye, 88/22.

<sup>397</sup> Bkz.: Mâide, 5/92, 99; Ra'd, 13/40; Nahl, 16/35, 82; Ankebut, 29/18; Yâsîn, 36/17; Şûrâ, 42/48.

<sup>398</sup> Bkz.: Bakara, 2/272; En'âm, 6/35; Yunus, 10/99-100; Nahl, 16/37; Fâtır, 35/8; Ayrıca bkz.:

Şanver, a.g.e., s. 132.

<sup>399</sup> Öztürk, a.g.e., s. 629.

<sup>400</sup> En'âm, 6/111.

gelenleri yandaşlarının bu güzelliğe kendisini kaptırıp Müslüman olmasını engellemek için, birbirlerine, Kur'an okunduğu zaman uğultu yapmalarını tavsiye ediyorlardı. *İnanıp da güzel işler yapan ve rablerine gönülden boyun eğenlere gelince, işte onlar cennet ehlidir. Onlar orada ebedi kalırlar.*<sup>401</sup> *Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler. Ve onlar orada ebedi kalacaklardır.*<sup>402</sup>

Davetçi hiçbir an ümidini kaybetmeden, hidâyetin Allah'tan olduğunu bilerek faaliyetine devam edecektir. Ümitsizlik içerisine düşme, zaten başta yenilgiyi kabul etme demektir. Bir koşucu düşünelim; müsabaka başlamadan evvel veya daha yarışın başında kazanma ümidini tamamen yetirmiştir. Koşu müddetince bunun gayreti, tamamen sönük olacaktır. Ama yarışı kazanmaya ümitli ve azimli birisi, var gücüyle gayret gösterecek, rakipleriyle yılmadan mücadele verecektir. Davetçi de aynen bu şekilde durmadan yorulmadan tebliğine ısrarla ve ihlâsla devam edecek, defalarca reddedilmiş olması, tamamıyla gayr-i İslami bir muhit çevrede bulunması, O'nun ümidine tesir etmeyecektir.<sup>403</sup>

Hz. Peygamber, kabileler arasında İslam'ı yaymak için yılmadan faaliyet gösterirken çoğu kez onlardan aldığı cevap şöyle oluyordu: *Ey Peygamber! Artık senin bizden ümidini kesme vaktin gelmedi mi?!*<sup>404</sup> Fakat, hayır!.. O, ümidini katiyetle kesmeyecek ve davetine devam edecektir.<sup>405</sup> Ayrıca, Hz. Peygamber davette ümitvar olmanın önemine vurgu yapmak için şöyle buyurmuştur: "İbadetlerin en üstünü, Allah'a beslenen kurtuluş umududur."<sup>406</sup> O, özellikle muhataplarının farklı tepkilerine karşı daima azim ve ümitle davetine devam etmiştir. Özellikle Mekke döneminde daveti kabul etmeyen kabilelerden kimisi kaba, kimisi kibar, kimisi de kaçamak bir şekilde olumsuz cevap vermiştir. Fakat O, sebatla, ümitsizliğe kapılmadan, azimle gayret göstermiş, her fırsatta davetini tekrar etmiştir.<sup>407</sup>

Davetçinin bizzat kendisinin ümitvar olması yanında, daveti etrafında toplanan insanlara, çevresindekilere de ümit bahşederek onlardaki istikbale ait endişe ve tereddütleri kesinlikle izale edip sabır ve sebatla, azim ve irade ile ümit ve iştiaqla davaya bağlanmalarını sağlama zarureti vardır. Ümitlerin tükendiği yerde başarı beklemek mümkün değildir. Zor zamanlarda hep ümitlerini kaybetmeyenler ayakta kalabilmiştir.

<sup>401</sup> Hûd, 11/23.

<sup>402</sup> Yûnus, 10/26.

<sup>403</sup> Zümer, 39/53.

<sup>404</sup> Said Havva, a.g.e., I. 107.

<sup>405</sup> Önkâl, a.g.e., s. 366.

<sup>406</sup> Tirmizi, *Davet*, 15.

<sup>407</sup> Sarıçam, a.g.e., s. 264.

### 2.1.14. İNSANLARIN HİDÂYETİNE GAYRET GÖSTERMESİ

Kur'an, sunduğu mesajı benimsetme, sevdirmeye, kabul ettirme ve insanları teşvik etme amacıyla müjde, mükâfat, cennet ve nimetlerin hatırlatılması gibi, insanların gönlünü alıcı, sempati ve sevgilerini çekici, onların hoşlarına giden ve sonuçta Allah'ın yüceliğini hatırlatıcı ve böylece onları tebliğin mesajına yaklaştıracı yolları kullanmakta, bunlara yönelik unsurlara başvurmaktadır. Bir metod olarak sevgi ve teşvik etmenin önemi büyüktür.<sup>408</sup> ve bu yönde pek çok ayet mevcuttur. Ehli kitap olanların sahih inançlarını, iyi amel ve davranışlarını tasvip edici, övücü ayetler,<sup>409</sup> muhatap olanlarla tarihi ve itikadi bağları olan geçmiş peygamberler ve onlara bağlı insanlardan övgü ve hayırla bahseden ayetler,<sup>410</sup> tevbe edip inanan ve tebliği kabul edenlere, imanının gerektirdiği davranışlarda bulunanlara af, çeşitli müjde ve mükâfatlar vadeden<sup>411</sup> ve bunları öven<sup>412</sup> ayetler, Kur'an'ın mesajına tabi olanları ve onların tutum ve tavırlarını, yaşayışlarını örnek gösteren, böylece nasıl olması gerektiğini telkin eden,<sup>413</sup> özendiren ve o yöne teşvik eden ve sevgi motifi ile insana yaklaşan<sup>414</sup> ayetler bu cümledendir. Bu tür ayetlerle Kur'an, insan psikolojisinden hareketle, mesajını benimsetmeyi ve o yöne motive etmeyi hedeflemektedir. Zira Kur'an'ın fonksiyonlarından birisi, tebliğe olumlu tepki verenleri, yani inananları veya inanacak olanları müjdelemektir.<sup>415</sup>

Kur'an, insanları inkârdan, şirkten ve bunlara işaret eden anlayışlardan, başka bir ifadeyle, vahyin ortaya koyduğu prensiplerin ve tevhid anlayışının zıddı olan inançlardan soğutmak, uzaklaştırmak ve inanmayanları bir daha düşündürmek, ibret almalarını sağlamak ve uyarmak amacıyla, ceza, korkutma, cehennem, kınama, ayıplama gibi, insanların korkup çekinecekleri, muhatap olmaktan kaçınacakları ve sempatik olmayan unsurları kullanmaktadır. Zira korku uyandırma, bir kimseyi bir şeye inandırmaya çalışmanın ya da bir şeyden uzaklaştırmanın en doğal yollarından birisidir.<sup>416</sup> İnanmayanlar, bazen cehennem ve azap ile tehdit edilerek,<sup>417</sup> bazen

<sup>408</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 169.

<sup>409</sup> Mesela bkz.: Mâide, 5/69, 84-85.

<sup>410</sup> Mesela, bkz.: Meryem, 19/58.

<sup>411</sup> Bkz.: Mâide, 5/74; Enfâl, 8/38; A'râf, 7/35; Tevbe, 9/20-21; Ra'd, 13/18, 22-23; Nahl, 16/30-31, 96-97; Meryem, 19/60-63, 96; Tâhâ, 20/75-76; Furkan, 25/70-76; Şuarâ, 26/89-90; Ankebut, 29/7, 9, 58; Rum, 30/45; Lokman, 31/8-9; Secde, 32/19; Fâtır, 35/33-34; Sâffât, 37/40-49; Sâd, 38/49-52; Zümer, 39/33-35, 74; Fussilet, 41/8; Zâriyât, 51/15-16; Talak, 65/11; Nâziât, 79/40-41; Beyyine, 98/8, Muhtelif pek çok âyet. (Şanver, *a.g.e.*, d. n. 280, s. 208.)

<sup>412</sup> Bkz.: Ra'd, 13/19-23; Meryem, 19/58; Ankebut, 29/59; Beyyine, 98/7.

<sup>413</sup> Mesela, bkz.: İsrâ, 17/107-109; Mümtehine, 60/4; Tahrim, 66/11-12; A'râf, 7/170

<sup>414</sup> Mesela bkz.: Meryem, 19/96.

<sup>415</sup> Mesela bkz.: Meryem, 19/96.

<sup>416</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 170-171.

<sup>417</sup> Bkz.: Mâide, 5/73, 86; A'râf, 7/36; Nahl, 16/88; İsrâ, 17/10; Tâhâ, 20/74; Furkan, 25/65-66; Şuarâ, 26/91; Secde, 32/20-21; Ahzap, 33/64-66; Fâtır, 35/36-37; Saffat, 37/38; Sâd, 38/55-58; Zümer,

geçmiş insanların ve kavimlerin hayatlarından ve karşı karşıya kaldıkları kötü sonuçlardan örnekler verilerek;<sup>418</sup> bazen kınayıcı ve ayıplayıcı bir üslup kullanılarak;<sup>419</sup> bazen yeryüzünde seyahat ve gözlem yapmaları tavsiye edilerek;<sup>420</sup> bazen da duygusal yolla ve reddedilmişliği çağrıştıracak bir metodla<sup>421</sup> ve ürkütücü ve ürpertici birtakım tasvirlerle inkârcılıktan ve batıldan sakındırılmak, döndürülmek istenmektedir. Bir başka ifadeyle, Allah, dini bakımdan iyi veya kötü davranışlarına göre insanlara birbirinden farklı iki yüz göstermektedir.

Tebliğci insanların hidâyetine gayret gösterirken konuşmada mutlaka yönlendirici davranmalıdır. Karşı tarafın duymak istediklerinden çok, kendi anlatması gerekenleri anlatmalıdır. Hz. Yusuf'un zindandakilerle konuşurken kullandığı "teknik", bu yönden iyi bir örnektir:

*Onunla beraber iki genç de zindana girmişti. Biri: "Ben (rüyamda) kendimi şarap sıkıyorken gördüm." dedi. Öbürü: "Ben de kendimi başımın üstünde ekmek taşıyorken gördüm; kuş da ondan yemekteydi" dedi. "Bunun yorumundan bize haber ver. Doğrusu biz seni, iyilik yapanlardan görmekteyiz.*

*Yusuf dedi ki: Size rızıklanacağınız bir yemek gelecek olsa, ben mutlaka size daha gelmeden önce onun ne olduğunu haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Doğrusu ben, Allah'a iman etmeyen, ahireti de tanımayanların ta kendileri olan bir topluluğun dinini terkettim.*

*Atalarım İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a hiçbir şeyle şirk koşmamız bizim için olacak şey değil. Bu, bize ve insanlara Allah'ın lütuf ve ihsanındandır, ancak insanların çoğu şükretmezler.*

*Ey zindan arkadaşlarım, birbirinden ayrı (bir sürü) Rabler mi daha hayırlıdır, yoksa kahhar (kahredici) olan bir tek Allah mı?*

*Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmedeği, sizin ve atalarınızın ad olarak adlandırdıklarınızdan başkası değildir. Hüküm, yalnızca Allah'ındır. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru olan din işte budur, ancak insanların çoğu bilmezler.*

*Ey zindan arkadaşlarım, (Rüyanızın yorumuna gelince) ikinizden biri efendisine şarap içirecek, diğeri ise asılacak, kuş onun başından yiyecek. İşte hakkında fetva istemekte olduğunuz iş (artık) olup bitmiştir.<sup>422</sup>*

---

39/25-26, 58; Duhan, 44/10-11; Ahkaf, 46/21; Zâriyât, 51/60; Tûr, 52/11; Hadîd, 57/15; Mülk, 67/6-7; Mürselât, 77/19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49; Beyine, 98/6 (Şanver, a.g.e., d. n. 286, s. 209.)

<sup>418</sup> Bkz.: En'âm, 6/6; A'râf, 7/162; Enfâl, 8/54; Yûnus, 10/13, 73; Ankebut, 29/18; Zümer, 39/25-26; Ahkaf, 46/24-25; Tahrim, 66/10. (Şanver, a.g.e., d. n. 287, s. 209.)

<sup>419</sup> Mesela bkz.: Nahl, 16/25, 29, 59; Meryem, 19/88-89; Zümer, 39/22.

<sup>420</sup> Mesela bkz.: Rum, 30/42; Fâtır, 25/44.

<sup>421</sup> Mesela bkz.: Şuarâ, 42/8, 31, 46; Zuhuruf, 43/38.

<sup>422</sup> Yusuf, 12/36, 41.

Görüldüğü gibi, Hz. Yusuf, kendisine rüya tabiri soran kişilere önce uzun bir tebliğ yapmış, sorularının asıl cevabını ise en sonunda vermiştir. Eğer önce rüyanın tabirini anlatsa, sonra tebliğ yapmayı denese, belki konuştuğu kişiler onu daha az bir ilgiyle dinleyeceklerdi. Aynı şekilde Hz. Musa da Firavun'la konuşurken yönlendirici bir üslup kullanır.<sup>423</sup>

Yusuf (a.s.)'ın kıssasında da görüldüğü gibi müminlerin her zaman akılcı, bilinçli ve yönlendirici bir konuşma üslubu kullanmaları gerekir. Mümin, konuşmanın genel gidişatına hâkim olmalı, konuşmayı karşısındakinin istediği şekilde değil de, kendi gerekli gördüğü, en çok faydalı olacağına inandığı şekilde tutmayı ve yönlendirmeyi bilmelidir.<sup>424</sup>

Bütün bu metodların hassasiyet ve titizlikle uygulanması, riayetini istenmesi, tamamıyla adam kazanma gayretinden ileri gelmektedir. "İslam'ın insana verdiği değeri bilmeyen yoktur. Cenab-ı Hakk'ın diğer mahlûkatı emir ve hizmetine verdiği insanoğlunun hidâyeti için çalışmak, davetçinin vazifesidir ve bu uğurda yaptığı çalışmalar vesilesiyle Cenab-ı Hakk'ın tek bir kişiye hidâyet nasip edivermesi, davetçi için çok büyük değer ifade eder. Hz. Peygamber'in Hayber Gazvesi esnasında Hz. Ali'ye söylediği gibi bir Müslüman için onun vasıtasıyla tek bir kişiye Cenab-ı Hakk'ın hidâyet vermesi, kıvılcık cins deve sürülerine sahip olmasından"<sup>425</sup> ve bir vesile ile ifade buyurdıkları gibi üzerine güneş doğan her şeyden daha kıymetli ve daha hayırlıdır.<sup>426</sup>

Hakem b. Keysan esir edilmiş ve Resulullah'a getirilmişti. Hz. Peygamber, ona İslam'ı arzetti, fakat o, kabul etmedi. Resulullah onu yine davet etti ve uzun müddet teklifini tekrarladı o kadar ki Hz. Ömer dayanamadı ve: "Ya Resulallah, ne diye bununla uğraşıp duruyorsun?! Vallahi, bu katiyen müslüman olmaz. Bırak da şunun boynunu vurayım, canını cehenneme yollayayım,"dedi. Fakat Hz. Peygamber buna kulak asmadı ve Hakem'i İslam'a davete devam etti. Nihayet o Müslüman olunca Resul-u Ekrem ashabına döndü ve: "Biraz önce size uysaydım onu öldürecektim ve o cehennemlik olacaktı." buyurdular. Hz. Ömer'in ifadesi ile bundan sonra Hakem, ihlâslı bir müslüman olmuş ve Allah yolunda cihadlara katılmıştır.<sup>427</sup>

Tebliğ vazifesine, hediyeleşme bağlamında bir teşbihle yaklaşacak olursak, şunlar söylenebilir: İnsanlar yakınlarına, bayramlarda veya düğünlerde vb. hediyeler götürürler. Götürmeden evvel de, götürecekleri hediyein isabetli olması için hassas davranır ve hediye götürecekleri şahıslara götürülecek hediyelerin seçimi mevzuunda

<sup>423</sup> Bkz.: Tâhâ, 20/51-56.

<sup>424</sup> Yahya, *a.g.e.*; s. 43.

<sup>425</sup> Buhârî, *Cihad*, 102.

<sup>426</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 376.

<sup>427</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 377.

bir hayli düşünürler. Bu, gayet normal ve hatta faydalı bir davranıştır. Çünkü hem hediyeleşmek hem de götürülecek hediye ile bir ihtiyaç karşılanmış olunacak. İctimai hayatı paylaştığımız aynı yolun yolcusu insanlara gidip, onlarla sohbet etmeyi planlarken de, en az hediye tercihinde gösterdiğiniz hassasiyet kadar hassas davranmalıyız ki, o insanlara en çok ihtiyaç duydukları şeyleri sunabilelim.<sup>428</sup> Unutmamalıyız ki, bugünün insanının en çok muhtaç olduğu şey; bir çift güzel söz ve nasihattir. Ve yine bu günün en kıymetli hediyesi, insanlara iyiliği anlatıp, onları kötülükten alıkoymaya çalışmaktır. Tebliğci, Yusuf (a.s.) gibi en zor zamanlarda bile insanların hidayeti için gayret göstermelidir.

## 2.2. METOD AÇISINDAN

### 2.2.1. DAVRANIŞ AÇISINDAN METOD

#### 2.2.1.1. Muhatabın Psikolojisini Göz Önüne Alması

Tebliğ yapan mümin, konuştuğu kişiyi sık sık inceleyip tartmalı, karşısındakinin anlatılanlara verdiği tepkileri dikkatle incelemelidir. Kişinin anlayış durumuna göre bazen konuyu, üslubunu ya da anlatım yoğunluğunu değiştirmesi veya onun ruh haline, anlama kapasitesine göre belli bir ayar yapması gerekecektir. Ancak bu şekilde tebliğde bir manevra imkânı sağlanabilir ve tebliğ yapılan kişiye faydalı, en uygun tavır belirlenmiş olur. Bu yolla kişinin samimiyeti de ölçülür.

Bir konu anlattıktan ya da bir bilgi verdikten sonra karşı tarafın tepkisini gözlemek ve bir sonraki anlatılacak konuyu da ona göre belirlemek, Kuran'da Hz. Süleyman'ın kullandığı bir yöntem olarak bildirilir. Hz. Süleyman, ordusundaki Hüdhüd'ün aracılığı ile Sebe Melikesi'ne bir mektup yollarken Hüdhüd'e şu emri verir: *Bu mektubumla git, onu kendilerine bırak sonra onlardan (biraz) uzaklaş, böylelikle bir bakıver, neye başvuracaklar?*<sup>429</sup>

Hz. Peygamberin dine davet ederken ya da tebliğinde insanların psikolojisini her zaman için göz önünde bulundurduğunu görmekteyiz. Resulullah (s.a.s.) bu hususta dikkat çekici örnekler vermiştir. Bunu aynı mesele hakkında sorulduğu halde, farklı şekillerde verdiği cevapta görmekteyiz. Mesela, Resulullah (s.a.s.), sahabe hakkındaki şahsi bilgisini esas alarak, ganimetten bazılarına pay verirken

<sup>428</sup> Bkz., Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 30.

<sup>429</sup> Neml, 27/28.

bazılarına vermeyip onları imanlarına tevki etmiş, nazarında daha muhterem ve sevgili olan bazıları terk ederken, Allah'ın ateşe atacağından endişe ettiği bazılarına ikramda bulunmuş, İslam'a madde ile ısındırmaya çalışmıştır. Bütün malını bağışlayan Hz. Ebu Bekir (r.a.)'tan bu bağışı aynen kabul ettiği halde, aynı şekilde davranan Ka'b İbnu Malik'e "Malından bir kısmını alıkoy, bu senin için daha hayırlıdır" demesi veya yegâne serveti olan tavuk yumurtası büyüklüğündeki altınını bağışlayandan bağışını reddetmesi de, Resulullah (s.a.s.)'ın muhatapların ahvaline göre davranışına ikna edici örneklerdir.<sup>430</sup>

Keza annesinin talebi üzerine, Hz. Enes'e çok mala mahzar olması için dua eden Resulullah, Beyhaki'nin rivayetine göre, Sa'lebe İbnu Hatib'in aynı muhtevadaki talebine: "Şükürünü eda ettiğin az mal, takat getiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır,"<sup>431</sup> diye cevap vermiş, dua edivermekten imtina etmiştir.

Keza, adaletle hükmedip, dürüstlikle iş yapacak, emir ve hâkimler hakkında, "Adaletle iş yapanlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman'ın sağında olacaklardır."<sup>432</sup> Veya "Yetimi himaye edenle ben cennette beraber olacağız."<sup>433</sup> buyurarak hâkimliğe ve yetimlere hami olmaya teşvik eden, Resulullah (s.a.v.), kendisinden memurluk talep eden Ebu Zer Gıfari (r.a.)'ya: "Ey Ebu Zer, ben seni hakikaten zayıf görüyorum. Ben senin için kendime sevdiğim şeyi severim, sakın iki kişi üzerine hâkim olma ve sakın yetim malına veli olma!"<sup>434</sup> demiştir.

Keza oruçlunun hanımıyla mübâşeretinden soran birine bunda bir beis olmadığını söylediği halde, aynı şeyi soran bir diğerine bunu yasaklamıştır.<sup>435</sup> bu hadisi rivayet eden ravinin şu açıklamayı yaptığını görmekteyiz: "Ruhsat verdiği kimse yaşlı, yasakladığı kimse de genç birisiydi."<sup>436</sup>

Bütün bu kaydedilenler, Resulullah'ın (s.a.s.) davranışlarında muhataplarının fitri mizaçlarını, akli seviyelerini, içtimai durumlarını nazar-ı dikkate aldığını ve dolayısıyla insanları tek tek iyi tanıdığını göstermektedir. Dolayısıyla tebliğci de davette bulunurken muhatapı çok iyi tanımaya gayret edecektir. Onları tanımadan, eksikliklerinin farkına varmadan, en iyi hangi yol ile onların gönlüne ulaşacağını tespit etmeden anlatma yöntemini tespit etmemelidir.

<sup>430</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, II. 890-955.

<sup>431</sup> Beyhaki, *a.g.e.*, III. 234.

<sup>432</sup> Ebu Dâvut, *Cennet*, 14.

<sup>433</sup> Müslim, *Fedail*, 9.

<sup>434</sup> Nevevi *a.g.e.*, II. 389.

<sup>435</sup> Tirmizi, *Fedail*, 21.

<sup>436</sup> Tirmizi, *Fedail*, a.y.

### 2.2.1.2. Muhatabın Gönlüne Girmesi

Tebliğcinin muhatabı etkilemesinde veya muhatabın tebliğciye bakışında rol oynayan faktörlerden birisi, tebliğcinin muhataba karşı sergilediği imajdır. İlk defa karşılaşılan bir kimsenin görünümü ve insanlar üzerinde bıraktığı izlenim ya da geçmiş yaşantılarında izlediği çizgi, onun insanlar tarafından algılanmasında ve değerlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır.<sup>437</sup>

Nitekim Kur'an'ın ifadesine göre, Hz. Musa'nın gençliğinin verdiği heyecanla, istemeyerek, kaza sonucu bir kimseyi öldürmesinden<sup>438</sup> sonra, kendisine, bir elçi olarak Firavun kavmine gitmesi emredildiğinde,<sup>439</sup> *Onların bana isnad ettikleri bir suç da var*<sup>440</sup> ifadesi bu konuya işaret etmektedir. Hz. Musa'nın bu ifadesi, istemeyerek işlediği öldürme olayının, insanlar ve toplum nazarında kendi hakkında kötü bir imaj oluşturduğunun ve yapacağı tebliğ bakımından olumsuz bir etki yapacağının ve tepkilere yol açabileceğinin endişesini taşımaktadır. Nitekim olaydan sorumlu olarak yakalamak istediği bir adamın, *Ey Musa! Dün bir canı öldürdüğün gibi, beni de mi öldürmek istiyorsun? Sen, yeryüzünde zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun*<sup>441</sup> ifadesi ve daha sonra gelişen olaylar da<sup>442</sup> onun bu endişesini doğrular niteliktedir. Bu yüzden Hz. Musa, olaydan haberdar olanlara yönelik tebliğine başlarken, önce olayın gerçek yönünü izah etmek ve kendisini temize çıkarmak zorunda kalmıştır.<sup>443</sup>

Dolayısıyla tebliğci de Hz. Musa (a.s.) gibi aynı sıkıntıları yaşamamak için davranışlarına hal ve hareketlerine çok dikkat etmelidir. Dinleyicilerin kendisine ön yargılı yaklaşımlarına sebep olacak, tebliğini olumsuz etkileyecek işlerden uzak durmalıdır. Bir işi yapmaya başlamadan önce o işin sonucunu düşünmelidir. İlerde yapacağı çalışmaları nasıl etkileyeceğini önceden hesaplamalıdır.

### 2.2.1.3. Şefkat Ve Merhamet Göstermesi

Şefkat ve merhamet, katı kalpliliği yumuşatan, kin ve adaveti eriten, nefretin yerine muhabbeti ikame eden, insanları birbirine yaklaştıran ve bağlayan bir duygudur. Hem bireyin akıl ve ruh eğitiminde hem de sosyal ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.<sup>444</sup> Bütün bu yönleriyle ele alacak olursak davetçi, şefkat ve merhametle davranmaya mecbur olduğu kadar bir başka şeye daha mecbur değildir.

<sup>437</sup> Şanver, a.g.e., s. 99.

<sup>438</sup> Bkz.: Kasas, 28/14-18.

<sup>439</sup> Bkz.: Şuarâ, 26/10-11.

<sup>440</sup> Şuarâ, 26/14.

<sup>441</sup> Kasas, 28/19.

<sup>442</sup> Bkz.: Kasas, 28/20-21; Şuarâ, 26/16-20.

<sup>443</sup> Bkz.: Şuarâ, 26/20-21.

<sup>444</sup> Şevki Saka, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, Fecr yay., Ankara, 1997, s. 218-219.

Bütün bir insanlığa şefkat ve merhamet duymak, öylece davranmak, Kur'an'ın ve sünnet'in emrettiği bir husustur.<sup>445</sup>

Şefkat, her güzel haslette olduğu gibi, yine Hz.Peygamber (s..a.v.)'de zirveleşmiştir. O, büyük davasını şefkat gibi önemli esaslar üzerine oturtmuş ve tebliğini hep şefkatin ılık atmosferi altında yapmıştır. Şefkatten doğan muhabbet ve hürmetle mukabele gören bir davranış, tebliğ adamının ayrılmaz bir vasfı, bir hususiyet ve özelliği olmalıdır. Çünkü şefkatin olmadığı yerde, sevgiden de, hürmetten de söz edilemez. Evet, insanları zor kullanarak belli şeylere itaat ettirmeniz mümkündür. Ancak, onlara tebliğ ettiğiniz hakikatleri zor kullanarak sevdirmeniz mümkün değildir. Hâlbuki şefkatin açamadığı hiçbir kilitli kapı yoktur. Şefkatle erimeyen buz, başka hiçbir şeyle eritilemez. O hâlde, insanları birbirine karşı sıcak bir sevgi ile bağlamak istiyorsanız, evvela bu gayenin tahakkuku için sizin onlara şefkatle eğilmeniz gerekmektedir.<sup>446</sup>

Rahmet, merhamet ve Allah'ın merhamet sahibi olduğu hususları Kur'an'da pek çok ayette işlenerek, bu konunun mümin, tebliğci ve insanlık açısından önemine işaret edilmektedir. Hz. Peygamber hakkındaki *Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*<sup>447</sup> ayeti de rahmet olarak zikredilen ve aynı kökten gelen merhametin, O'nun belirgin özellikleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Şefkat ve merhametin toplumsal hayattaki yansıması ise, sosyal ilişkilerde yumuşak davranmaktır.<sup>448</sup> Kur'an Hz. Peygamber'in bu yönünü şöyle ifade etmektedir: *Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, etrafından dağılıp giderlerdi...*<sup>449</sup> Bu ayet, insani ilişkilerde ve tebliğde yumuşak davranmanın önemini açıkça belirtmektedir. Tebliğde yumuşak davranmak çoğunlukla katı kalpleri hidâyete erdirir, nefret besleyen gönülleri yumuşatır. Sıkıştırma ve korkutma ile elde edilemeyen hayırlar doğurur.<sup>450</sup> Yine Kur'an, Hz. İbrahim'in putperest babasına karşı onu imana sevk etmek için, merhamet dolu hitaplarını, uyarılarını, adeta yalvarışlarını ve duygularını nakletmektedir. *Bir zaman o (İbrahim) babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan çok merhametli olan Allah'a asi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını*

<sup>445</sup> Önkal, a.g.e., s. 369-370; bkz.: Bakara, 2/157, 178, 218; Âl-i İmrân, 3/8, 107, 157; Nisâ, 4/96, 175; En'am, 6/147, 154, 157; İsrâ, 17/24, 27, 82, 87.

<sup>446</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 207-208-209.

<sup>447</sup> Enbiyâ, 21/107.

<sup>448</sup> Çağrı ve Bşk., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III. 705.

<sup>449</sup> Âl-i İmrân, 3/159.

<sup>450</sup> Kutup, a.g.e., XIV. 110.

*olmandan korkuyorum. (Babası:) Ey İbrahim! dedi, sen benim tanrılarımın yüzü mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur! İbrahim: Selam sana (esen kal) dedi, Rabbinde senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütfkârdır.*<sup>451</sup> Zemahşeri bu hitap ile ilgili şöyle der: “Hele bak şu İbrahim peygambere! İbrahim babasına, içine düştüğü durum hususunda nasihat ederken ne kadar nezaketli, lütfkâr, yumuşak, âlicenap ve erdemli davranıyor; Allah’ın hoşlandığı şekilde nasıl da edepli bir üslup ile söz söylüyor, güzel ve parlak bir hitap yolu izliyor.” Ona göre İbrahim (as)’ın babasına böyle nezaketle hitap etmesi, Kur’an gereğince sıddıkların ve nebilerin davranışlarına mutabık ve onların üslubuna uygunluk arz ettiği anlamına gelir. Yani Hz. İbrahim babasına bu şekilde davranmakla, nebilerin nezaket ve edebine uygun bir tutum sergilemiştir. Çünkü Hz. İbrahim babasıyla konuşurken, ona dört hikmetli söz söylemiş, her sözünün de başında “Ey babacığım!” diyerek ona nezaketle hitap etmiş ve yumuşaklık göstermiştir.<sup>452</sup> Hz. İbrahim cehaletin doruğunda bulunan babasını ifrat derecedeki cehaletle isimlendirmedeği gibi nefsinin de üstün bir ilimle sıfatlandırmadı. Belki nefsinin böyle ince bir surette, ikisinin yolunun hallerini daha iyi bilmekle vasıflandırdı ve böylece babasının şevkatini celbetmek istedi.<sup>453</sup> Gerçekten Kur’an’da hikâyesi geçen bütün peygamberler kâfir olsalar dahi babalarına hep “babacığım”<sup>454</sup> çocuklarına da hitap ederken hep “oğulcuğum”<sup>455</sup> diye hitap etmiş, onlara karşı sevecen ve şefkatli davranmışlardır. Hz. Peygamber de, “Merhamet etmeyene merhamet edilmez”<sup>456</sup> “Küçüklerimize şefkat, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir”<sup>457</sup> buyurarak, şefkat ve merhametin insan tabiatı ve insanlar arası ilişkiler açısından önemini ve gereğini belirtmiştir.<sup>458</sup>

Ayrıca Hz. İbrahim’in, oğluna “oğulcuğum, yavrucuğum” diye; onun da babasına “babacığım” tarzında hitap etmesi<sup>459</sup>; Hz. Yusuf’un, babası Hz. Yakub’a “babacığım” şeklinde hitap etmesi<sup>460</sup>; Hz. Lokman’ın oğluna nasihat ederken, “oğulcuğum, yavrucuğum” ifadelerini kullanması<sup>461</sup>... Bütün bunlar, nezaket ve yumuşaklığın önemini gösteren örnekler olarak değerlendirilmelidir.<sup>462</sup>

<sup>451</sup> Bkz.: Meryem, 19/42-48.

<sup>452</sup> Aydın, *a.g.e.*, s. 70.

<sup>453</sup> İbn. Kesir, *a.g.e.*, XI. 108; Ayrıca bkz.: İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, V. 187.

<sup>454</sup> Bkz.: Yusuf, 12/4,100; Kasas, 27/26; Sâffât, 37/106.

<sup>455</sup> Bkz.: Bakara, 2/132; Yusuf, 12/67,87; İbrahim, 14/35.

<sup>456</sup> Buhârî, *Edeb*, 18, 27; Müslim, *Fedail*, 65.

<sup>457</sup> Tirmizi, *Birr*, 15.

<sup>458</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 98-99.

<sup>459</sup> Sâffât, 37/102.

<sup>460</sup> Yusuf, 12/14, 100.

<sup>461</sup> Lokman, 31/13, 16-17.

<sup>462</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 106.

“Esasen bir mü'minin, ilahi mesajı ondan haberdar olmayanlara ya da uyarılmaya ihtiyacı olanlara duyurması yani tebliği, o mü'minde şefkat ve merhametin varlığının bir tezahürüdür.”<sup>463</sup> Çünkü yaratılanı sev yaratandan ötürü düşüncesiyle yola çıkıp dünyalık hiçbir menfaat beklemeden bin bir türlü sıkıntıya katlanarak muhatabı, içinde bulunduğu zulüm karanlığından çıkarmak isteyen tebliğcinin yaptığı, o insan için en büyük şefkat ve merhamettir.

Yine Hz. Peygamberin hayatına baktığımız zaman, Kendisinden düşmanlarına beddua ve lanet, kin ve adaveti izhar talep edenlere O'nun verdiği cevap, kendisinin bunlar için değil, rahmet ve merhamet peygamberi olarak gönderildiği şeklinde olmuştur.<sup>464</sup>

Yeni hidâyete ermiş bir genç, kendisini nurdan bir atmosfer içinde bulunca, gece-gündüz o nur soluklu insanların meclisine devam eder. Ancak bir defasında, sohbetle, karşı cephenin akıl almaz tecavüzleri dile getirildiğinde heyecan dolu bir genç: "Bunların hepsini kesmek lazım" der. Bu sözü duyan, yeni hidâyete ermiş genç birden sararır solar ve çığlık dolu bir tonla bu heyecanlı arkadaşına şöyle der: "Arkadaş, öyle söyleme. Eğer daha birkaç gün önce böyle karar alıp uygulamış olsaydınız, ben bugün sizin aranızda bulunamayacak ve ebedî cehennemî hak etmiş bir zavallı olacaktım. Ama görüyorsunuz ki bugün ben de sizlerden biriyim. O karşı cephenin insanları da benim gördüğüm tatlı muameleye muhtaçtır. Aksi hâlde sadece onların âhîretlerini yıkmış oluruz. Bu da ne bize ne de onlara hiçbir şey kazandırmaz.”<sup>465</sup>

Allah Resulü, bütün insan soyuna, küçüklere ve yaşlılara karşı şefkat ve merhamet doludur. Bir gün torunlarını öpüp okşarken bir bedevi huzuruna gelmişti. Evlat şefkatinden mahrum olan bu adam gördüğü manzaraya duyduğu hayretini gizleyemedi ve: "Benim on çocuğum var. Bunlardan hiç birini öpmüş değilim." dedi. Resulüllah: "Şâyet senin kalbinden Cenab-ı Hak, merhameti söküp almışsa ben ne yapayım?!" buyurdu ve ilan etti: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez.”<sup>466</sup> Kendisinden bir şey isteyen reddetmez, onun ihtiyacını mutlaka giderirdi. Yahut da gönlünü hoş edici bir söz söylerdi. Onun elinin açıklığı ve ahlakı, bütün insanları kapsayacak derecede genişti. Çünkü o insanlara baba mesafesindeydi. Onlar, Peygamberimiz'in yanında hak bakımından eşit idiler. Onun meclisi; yumuşaklık, hayâ, sabır ve itimat meclisiydi. Onun meclisinde sesler yükseltilmez, çirkin sözler söylenmezdi; alacaklarını ve vereceklerini tevazu ve takva ile alıp verirlerdi. Orada büyüklere saygı, küçüklere merhamet gösterilirdi. Orada ihtiyaç sahipleri ön plana

<sup>463</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 99.

<sup>464</sup> Müslim, *Birr*, 87.

<sup>465</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 212-213.

<sup>466</sup> Buhârî, *Edeb*, 18; Müslim, *Fedail*, 65.

alınır ve yabancılar korunurdu.<sup>467</sup> Kısacası onun meclisine giren o ideal ortama hayran kalır ve daveti kabul ederdi.

Tebliğideki şevkat ve merhamet duygusu sadece bu dünya ile sınırlı değildir. Nitekim Hz. Peygamber ve onun varisleri muhataplarının ahirette de ebedi huzura kavuşmalarını istemişlerdir. Allah Resulü (s.a.s), ümmetinden bir kısmının cehenneme gireceğini duyduğu an mahşer meydanında secdeye kapanıp "Ümmetim! Ümmetim!" diyeceği rivayet edilir.<sup>468</sup> Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in " Ya Rabb, vücudumu o kadar büyüt ki, cehennemi ben doldurayım, oraya başka kulun girmesin"<sup>469</sup> ve Bediüzzaman'ın: "Milletimin imanını selamette görürsem cehennem alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken gönlüm gül gülistan olur. Milletimin imanını selamette görmezsem, cenneti de istemem. Orası bana zindan olur."<sup>470</sup> Sözleri de tebliğcinin merhamet ve şevkat duygusunu göstermesi bakımından önemlidir.

Hz. Peygamber, davetinin insana sonsuz kurtuluşu kazandıran bir davet olduğunu en iyi bilendi. Bunun için de, davetine her sırt çeviren insan için en çok üzülen O oluyordu. Daha fazla insana davetini iletebilmek için çırpınıyordu. Tüm çabası iman ile insanın arasındaki engelleri kaldırıp, insanın ebedi mutluluğu için gelen İslam'ı insana sunabilmektir. Bu nedenle bir savaşta, "Allah'tan başka tanrı yok!" dediği halde, canını kurtarmak gerekçesiyle hasmını öldüren Usame b. Zeyd'e beklenmedik şiddette bir tepki göstermişti. Oysaki Usame'yi torunu gibi severdi: "Demek ki sen, Allah'tan başka tanrı yok diyen birini öldürdün?"<sup>471</sup> diye üzüntüsünü ve yapılan yanlışlığın büyüklüğünü dile getirmiştir. Nitekim O, hayata iyimser bakar ve etrafındakilere de bunu tavsiye ederdi. Yüzünden tebessüm eksik olmazdı. En sıkıntılı anında bile üzüntüsünü belli etmez, yanındakilerin içini karartacak tavır sergilemezdi. Hâlbuki O, Mekke ve Medine döneminde büyük sıkıntılar çekmiş, acılar görmüş ama Allah'a olan inancı ve güveninden dolayı en güzel şekilde sabretmesini bilmiştir.<sup>472</sup> "Hayata iyimser bakışı onun en önemli örnek davranışlarından ve özelliklerinden biridir. İyimserlik ve yüksek moral, başarıya ulaşmanın ve örnekliğin temel unsurlarındandır. İnsanların morali bozuk, hayata küsmüş birisini örnek almak istemeyecekleri tabiidir."<sup>473</sup>

"Tebliğci ile bir toplum ya da muhatap olanlar arasındaki samimiyet, tebliğcinin toplum tarafından "bizden biri" olarak görülmesine ve onunla

<sup>467</sup>Gadban, *a.g.e.*, II. 314.

<sup>468</sup>Buhârî, *Tevhid*, 36; Müslim, *İman*, 8; Tirmizi, *Kıyamet*, 10; Geniş bilgi için İbn Kesir, *a.g.e.* V. 256.

<sup>469</sup>Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 28.

<sup>470</sup>Said Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, Sözlük yay., İstanbul, 1993, s. 554.

<sup>471</sup>İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 256.

<sup>472</sup>Sarıçam, *a.g.e.*, s. 269.

<sup>473</sup>Sarıçam, *a.g.e.*, s. 270.

bütünleşmesine, dolayısıyla onun tebliğ ve telkinlerinin daha etkili olmasına yol açacaktır. Çünkü insanlar, az çok kendilerine benzeyen ve kendileri gibi olan kimselere daha fazla yakınlık duymakta, onlarla konuşmakta ve tesirleri altında kalmaktadırlar.”<sup>474</sup>

Netice olarak diyebiliriz ki davetçi, şahsı ve nefsi için katiyetle kin ve düşmanlık beslemeyecek, öfke ve buğzunu yenmesini bilerek bütün bir insanlığa şefkat ve merhamet duyacak, onların hidâyeti için çalışıp çabalayacaktır.

#### 2.2.1.4. Affedici ve Müsamahalı Olması

Muhatabına şefkat ve merhametinin bir alameti olmak üzere davetçi, şahsına yöneltilen hücum ve hareketleri, eziyet ve mihnetleri, eline fırsat geçtiği zaman intikam almaya kalkışmaksızın af edecek, seviyesiz ve cahilce yapılan itiraz, itham, zulüm, cefa veya talep ve isteklere karşı müsamahakâr bir ruhla muamelede bulunacaktır.<sup>475</sup>

Bütün bu nahoş tavır ve fiilleri irtikâp ederek suçlu duruma düşen bir kimse, davetçi tarafından mutlaka cezalandırılmayı beklerken hiç ummadığı bir şekilde afla karşılaşır. Zamanında bir muamele, psikolojik bir tesir icra ederek adeta bir ruh inkılâbı meydana getirir ve muhatap, davetçiye en büyük düşman iken, en fazla düşmanlıkta bulunmuşken, birden bire davetçinin en samimi başlısı ve yardımcısı olabilir. O halde Canab-ı Hak'ın Resulüne emrettiği üzere *hıyaneti basit olanların bile suçunu bağışlayarak müsamahalı davranmak*,<sup>476</sup> İslami davetin metotlarından biridir.<sup>477</sup> “Nitekim İslam'ı tebliğde bulunan kişi, merhamet, hayır ve iyilik duygularıyla dolup taşan bir kalbe sahip olmalıdır. Bir baba, kendi çocuklarının geleceği için karşılaştığı güçlükleri aşmaya çalıştığı gibi, davetçi de isyan, sapıklık ve yanlış yolda bulunan kişileri tehlikeden kurtarmak uğruna aynı gayret ve hassasiyeti göstermelidir. Davetçi yanlış yolda olanların acı ve pişmanlık dolu akıbetlerini gördüğü için, onların ilahi tebliğe karşı gelmelerinden usanıp görevini bırakmaz. Tam tersine onları ikna edici yollarla aydınlatmaya çalışmalıdır.”<sup>478</sup>

Mekke'nin Fethi'nde Resulullah'ın yaptığı ilk iş, Kâbe'yi putlardan temizlemek olmuştu. Mekke'nin fethine müteakip gerçekleştirdiği "umumi af" hareketi, kendisine karşı kin ve nefretle dolu olan o insanların gönlünün bir anda büyük bir değişime uğramasını sağlamıştır. Çünkü O geçmişin üzerine set çekmiş ve

<sup>474</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 166.

<sup>475</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 373; bkz.: Saka, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, s. 236, 237, 253.

<sup>476</sup> Mâide, 5/13.

<sup>477</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 373.

<sup>478</sup> Karaman, *a.g.e.*, s. 228.

şöyle buyuruyordu: "İslam ihtidattan önceki bütün günahları ve cürümleri siler."<sup>479</sup> İşte bu gerçeğin insan üzerinde bıraktığı etkiye bir örnek: Namaz vakti gelip de Hz. Bilal Kâbe'nin damına çıkarak ezan okumaya başladığı zaman, bazı diğer Mekke'liler gibi Attab b. Esid de hiddetle homurdanıyordu: "Allah'a şükür ki babam hayatta değil! Hiç olmazsa şu bayağılığı görmüyor." Namazı müteakip yaptıkları bunca eziyet ve muharebelerden başları yere eğik hemşerilerine Hz. Peygamber: Bu gün, siz, muaheze edilecek değilsiniz, gidiniz, hepiniz hürsünüz!" dediği zaman kalabalık, heyecan, sevinç, aşk ve bağlılıkla coşuyor, biraz önce hiddetinden patlayan Attab, herkesten evvel atılarak imanını haykırıyordu. Artık o öylesine İslam'a bağlı idi ki Mekke'den ayrılırken Hz. Peygamber, onu Mekke valiliğine layık görüyordu.<sup>480</sup> Hiçbir müdahale olmadan ilk defa söylenen şu sözler Mekke semalarını çınlattı: "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, sadece O vardır. O'nun ortağı yoktur. Va'dini gerçekleştirdi. Kuluna yardım etti. Ordusunu güçlendirdi ve tek başına bütün orduları hezimete uğrattı."<sup>481</sup> İşte hoşgörü, tahammülünün de ötesinde hâkim, egemen, güçlü olduğu zaman hakkı tanımak, af etmek şeklinde gerçekleşirse daha da anlamlı olmakta ve önem kazanmaktadır.<sup>482</sup> En sert mizaçlı insanların bile yumuşamasına ve hakikati görmesine neden olur.

Hz. Peygamber'in hoşgörüsü batılı araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Mesela onunla ilgili özel bir eser kaleme alan İngiliz subayı Bodley, çok yönlü bir insan olan Hz. Muhammed (s.a.s.)'in insanların zaaflarını hesaba kattığını ve bu zaaflara karşı müsamaha gösterdiğini, insanların ihtiraslarını anladığını vurgular. Hoşgörü, kolaylaştırma ve ılımlı politikanın onun başarısına damgasını vurduğunu dile getirerek bu konuda şunları söyler: "Ebu Cehil'in oğlu İkrime'nin İslam'ı kabul etmesi, itidal ve kolaylığı haklı gösteren bir zaferdir. Bodley, Hz. Peygamber'in hoşgörü çizgisini hemen her ortamda izlediğini, itidalden en sıkıntılı zamanlarda bile ayrılmama çabası içinde bulunduğunu ifade eder.<sup>483</sup>

Ayrıca Müslüman olmak için kendilerinin namaz, zekât ve cihatla mükellef tutulmamalarını şart koşan Taif'lilere katiyetle "Namazsız dinde hayır olmadığı"nı<sup>484</sup> belirterek böyle bir tavizi kabul etmediğini biliyoruz. Dolayısıyla İslam'ın tebliğinde af ve müsamaha metodu dinin özünü oluşturan konularda söz konusu olmadığını görmekteyiz. Hz. Enes (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Resulullah ile beraber yürüyordum. Onun üzerinde Necran'dan gelen kenarları kalın bir elbise vardı. Bir Arabî gelip ona yetiştii. Elbisesinden tutup öyle şiddetli çekti ki elbisenin kaba kenarlarının

<sup>479</sup> Hamidullah, *a.g.e.*, II. 1031; Ayrıca bkz.: Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 221.

<sup>480</sup> Hamidullah, *a.g.e.*, I. 172.

<sup>481</sup> Gadban, *a.g.e.*, II. 200.

<sup>482</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 278.

<sup>483</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 279; Ayrıntılı bilgi için Bodley, *Tanrı Elçisi Hz. Muhammed*, (Trc.: Semih Yazıcıoğlu), İstanbul, y.y., ty., s. 377.

<sup>484</sup> Ahmet bin Hanbel, *el-Müsned*, Daru's-Sadr, Mısır, ty., IV. 218.

Efendimiz'in boynunda iz bıraktığını gördüm. Sonra şöyle söyledi: "Ey Muhammed! Emret ki, Allah'ın senin yanında olan malından bana versinler. "Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.) ona dönüp tebessüm etti sonra ona bir şey verilmesini emretti.<sup>485</sup>

Bazı kişilerin Hz. Peygamber'e "Allah katında hangi iş daha üstündür?" şeklindeki sorularına cevap verirken, Allah'a imandan sonra saydığı hususların içine hoşgörüyü de dâhil etmiştir. Hoşgörünün cennete girmeye vesile olacağını bildirmiştir.<sup>486</sup> Dolayısıyla tebliğ adamı müsamahalıdır. Müsamaha, aslında bir ufuk genişliğidir ve asla davadan taviz verme anlamına da gelmez.<sup>487</sup> Burada önemli olan tebliğcinin hangi konularda müsamahalı davranacağını ve hangi konularda da haddini bileceğini iyi tespit edip ona göre hareket etmesidir.

#### 2.2.1.5. Kolaylaştırması ve Sevdirmesi

Peygamberlerin tebliğinde kolaylık vardır. Katılık ve güçlük yoktur. Fıtrata uygun şekilde hareket etmişlerdir. Bazı liderlerin yaptıkları gibi davetlerini zorlaştırmamışlar, insanların anlaması ve kavraması zor konuşmalardan kaçınmışlardır. Hikmet ve tefekkür dolu bir tebliğ ile ümmetlerine yaklaşmışlardır.<sup>488</sup>

İnsan, genel olarak kolaylıktan hoşlanır. Zor işler bile, kolay bir metodla başarılabılır. Dinimiz de insan tabiatına en uygun dindir, bu bakımdan onun "kolaylığı" esas alması da tabiidir. Tebliğci bu gerçekten hareket ederek, muhatabına gereken kolaylığı göstermeli; onu zora sokmamalıdır.<sup>489</sup>

Dinleyiciye sevindirici, özendirici bilgiler, müjdeler vermek de irşad esaslarındandır. Kişiye olumlu davranışları karşılığında kavuşacağı nimetler anlatılırsa, o daha çabuk ikna olur. Yaptığını istek ve samimiyetle yapar.<sup>490</sup>

İnsan, bedeni, zihinsel ve ruhsal yönden tedrici bir gelişim göstermektedir. Öğrenme de, bu büyüme ve gelişme ile yakından ilgilidir. Nitekim Allah Teala, Hz. Yusuf ve Hz. Musa'ya ilim ve peygamberlik görevini, güçlülük yani ergenlik çağına gelip olgunlaştıklarında vermiştir.<sup>491</sup>

Kur'an'da ismi geçen peygamberlerden Nuh (a.s.), gece gündüz ayırımını yapmadan kitlenin psikolojik ve sosyal durumunu da göz önünde bulundurarak onlar için en uygun vakit hangisi ise o vakitte davette bulunurdu. Allah'ın varlığına ve birliğine imana kimisini gündüz, kimisini gece ve kimisini açıktan, kimisini de

<sup>485</sup> Buhârî, *Libas*, 18; Müslim, *Zekat*, 128.

<sup>486</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 277; Hadis için bkz.: Ahmet bin Hanbel, *a.g.e.*, I. 248.

<sup>487</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni*, s. 221.

<sup>488</sup> Karaman, *a.g.e.*, s. 37.

<sup>489</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 112.

<sup>490</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 115; bkz.: Bakara, 2/25; Nisâ, 4/69-70; Hicr, 15/45-50; Zuhuruf, 43/68-73.

<sup>491</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 134.

gizliden davet ederdi. Çünkü gündüz dünya işi ile meşgul olanları gece davet ederdi. Gece dünya işi ile meşgul olanları ise gündüz uygun vakitte davet ederdi. Tebliğde insanların tabiatlarını, mizaçlarını, karakterlerini de göz önünde bulundururdu. Bazıları tevhide karşı olmadıkları halde toplum içerisinde kendilerine davet yapıldığı zaman babalarının dinini terk ettiklerinden dolayı akrabalarının kendilerine yapacağı toplumsal baskıdan korktukları için tevhid inancını kabul etmezlerdi. Ancak gizli bir davet neticesi bu tür insanların tevhidi kabul etmeleri ve kalplerinin Allah'a iman ile sağlamlaşmasından sonra çevrenin duyması onlar üzerinde fazla bir olumsuz etkiye sebep olmazdı. Fakat kimseden korkmayan, çekinmeyenlere de açıktan davet yapardı.<sup>492</sup>

Kolaylaştırmanın, Resulullah'ın İslam'a davetinde temel ilkelerden biri olduğunu söylersek mübalağa etmiş olmayız. Bizzat Cenab'ı Hakkın Kur'ân'ı 23 senelik bir müddet içinde, peyder pey, kademe kademe, bölüm bölüm ikmal eylemiş olması, kolaylaştırmanın en bariz örneği, ehemmiyet ve lüzumunun en açık delilidir. Esastan işe başlamak kaidelerini çerçevelemek üzere, Cenab'ı Hakkın ilahi prensiplerini va'z ederken imani meselelerden, ibadete ait hükümlere ictimai ve iktisadi konulardan kazai esaslara doğru sırayla gelişen bir tecrid uygulaması da yine kolaylaştırmanın önemli bir misalidir.<sup>493</sup> Ayrıca O, onlarla dini bahisleri her gün değil, fakat değişik fasılalarla konuşmuştur. Hz. Peygamber, onların günlük çalışmalarını bölmeden ve bu konuşmaları onlar için bir yük haline getirmeden va'z ediyordu. Tebliğci Rabbani hukema, ulema ve fukaha olmalıdır. Rabbani çağırma, davet ve tebliğatı yayma işiyle meşgul olurken eğitim esaslarını dikkate alan ve insanlara önce kolay şeyleri söyleyen kişi demektir. İnsanlar ona alıştığında, onlara daha önce söylendiğinden zorlarına gelecek olan diğer emirleri söyler. Bu kişi rabbani âlimdir.<sup>494</sup>

Kur'an bütün halinde inseydi, anlaşılması ve uygulanması güçleşir, insanların gücünü aşar ve meydana gelecek zorluk, tepkilere ve nefrete yol açabilirdi. Nitekim bu konudaki uygulamaları değerlendiren bir sahabinin, "Resulullah, bu dini ve Kur'an'ı bize bir defa da tebliğ etseydi, bu bize çok ağır gelirdi ve müslüman olmazdık" diyerek, tebliğdeki tedriciliğin insanlara bir kolaylık sağladığını ve bunun dinin tamamlanmasına kadar devam ettiğini belirttiği rivayet edilmektedir.<sup>495</sup> Buhari de, Hz. Aişe'nin bu konu ile ilgili şu tesbitini bize nakletmiştir: "Kur'an vahyi, önce cennet ve cehennemden bahseden kısa bir süre ile başladı. İnsanlar İslam'a toplanınca helal ve haramlar indi. Şayet ilk önce "içki içmeyin" diye emredilseydi

<sup>492</sup> Abdulvehab Abdulatıy *a.g.e.*, s. 31-32, bkz.: Karaman, *a.g.e.*, s. 21-22; Nuh, 71/5-9.

<sup>493</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 283.

<sup>494</sup> Afzalurrahmân, *Siret Ansiklopedisi*, (Trc.: Kurul), Yeni Şafak yay. İstanbul, 1996, VI. 241.

<sup>495</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 136.

onlar: “İçkiden asla vazgeçmeyiz” derlerdi. “Zina etmeyin” denilseydi, “Zinayı asla bırakmayız.” derlerdi. Dolayısıyla tedric, aynı zamanda bir kolaylık ilkesidir.<sup>496</sup>

İnsan psikolojisi kolayca meyyaldır ve bir şeye yavaş yavaş alıştıktan sonra onu kabule müsaittir. Karşılaşılan ağır bir teklif, meselenin tamamını inkara yol açar. Bu sebeple ona yapılan teklif ve sunulan tebliğ, kolaydan zora, esastan teferruata, bilinenden bilinmeyene doğru zamanla ilerleyen bir tedric metoduna sahip olmalı, muhataptan yapabileceği şey istenmeli, ondan yerine getirebileceği, altından kalkabileceği şeyler talep olunmalıdır. İstenilenlerle gözü geriliveren, yılgınlık gösteren ve ürken muhatap, elbette psikolojik açıdan yenilmiş olarak kendine yüklenebilecek mükellefiyet ve mesuliyetlerin ağırlığından kaçıp kurtulmaya çalışacaktır.<sup>497</sup>

Nitekim bu hakikat Kur'an'ın birçok âyetinde zikredilmiştir: *Cenab-ı Hak, sizin için kolaylık murad eder, katiyen size zorluk istemez.*<sup>498</sup> *Allah, insana ancak gücü nisbetinde olan şeyi yükler.*<sup>499</sup> *Cenabı Hak sizden (yükünüzü) hafifletmek ister. Zira insan zayıf tabiatlıdır.*<sup>500</sup> *Allah, dinde size hiçbir güçlük yüklemedi.*<sup>501</sup> Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da, *Dinde zorlama yoktur* âyetinin tefsirinde: Dinin aslı olan iman, kalben tasdik ve inanmadır. İman, vicdani rızaya ve hür seçime bağlı bulunduğundan din için zorlama yapılamaz. Ancak tebliğ ve teklif edilmeli, dine girmesi için kimseye baskı ve zorlama yapılmamalıdır. Çünkü zorlama ile hakiki mü'min kazanılamaz,<sup>502</sup> demektedir. Zira zorlama ve baskı, insan tabiatında bir olaya karşı soğukluk doğurma ve nefret uyandırma ihtimali taşıdığı gibi, muhatapın davranışının değerini azaltır ya da onu ikiyüzlülüğe sevk edebilir. Oysa idealler, istikrarlı ve kişilikli bireyler sayesinde yücelir ve yayılır.<sup>503</sup>

Hz. Muhammed (s.a.s.) "Kolaylaştırınız, Zorlaştırmayınız, Müjdeleyiniz, Nefret ettirmeyiniz."<sup>504</sup> "Tebliğ bu açıdan temel teşkil etmektedir. O, dinin kolaylık olduğunu açıklamıştır. Hoşgörü ve kolaylık dini olan İslam'la gönderildiğini bildirmiştir."<sup>505</sup>

Bir defasında Necid Halkından saçı-başı dağınık bir kimse Resulullah'ın yanına gelmişti. İslam'ın ne olduğunu sordu. Resulullah: "Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz." buyurdular. Bu zat: "Bu namazlardan başka yapılması gereken bir şey

<sup>496</sup> Buhârî, *Fezailu'l-Kur'an*, 6.

<sup>497</sup> Canan, *İslam Davetçisinin el Kitabı*, s. 103.

<sup>498</sup> Bakara, 2/185.

<sup>499</sup> Bakara, 2/286.

<sup>500</sup> Nisâ, 4/28.

<sup>501</sup> Hac, 22/78, bkz.: Mâide, 5/6; A'râf, 7/2.

<sup>502</sup> Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay., İstanbul, 1998, II. 861.

<sup>503</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 141.

<sup>504</sup> Buhârî, *Amel*, 15.

<sup>505</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 277.

var mıdır?" diye sordu. Hz. Peygamber, tedrice riayet ve alıştırma metoduna dikkatle: "Hayır, şayet nafile olarak kılmak istersen kılarısın." buyurduktan sonra ekleyiverdiler: "Bir de Ramazan orucu var." Bu garip zat yine sordu: "Üzerimden bundan başkası da olacak mı?" Cevap, aynı metodlara başvuruyordu: "Hayır, istersen nafile oruç tutabilirsin, Yalnız bir de Zekât var!" Soru tekrarlanıyordu: "Yapmam gereken daha başka bir şey var mıdır? Resülü Ekrem: "Hayır, nafile olarak sadaka vermek istersen verirsin." buyurdular. Bunun üzerine Necid'li kalkıp giderken: "Vallahi, bundan ne fazla, ne eksik bir şey yaparım! diyordu. Hz. Peygamber de: "Eğer doğru söylüyorsa kurtuldu gitti." buyuruyorlardı.<sup>506</sup>

Hz. Peygamber, bu kendi metodunu uygulamalarını davetçilerden de talep ediyordu. Hz. Muaz'ı Yemene gönderirken Yemen halkını önce şahadete, bunu kabul ederlerse beş vakit namaza, bunu da kabul ederlerse zekât vermeye davet etmekle emretmişti. Burada en mühimden itibaren tedrici bir sıralama vardı. Hepsi birden bir andan mükellefe yüklenmemiş, böylece daha başlangıçta teklifleri çok görerek onların ürkmeleri temin edilmişti. Zira Hz. Peygamber, yakinen biliyor ve tatbikatıyla gösteriyordu ki tebliğde, muhtevada tedrice riayet çok önemli bir husustur.<sup>507</sup> Hz. Peygamber helal olan iki durumdan birisini seçmek gerektiğinde kolay olanını tercih ederdi. İbadetlerde fitratı, yani yaratılışı ve insanın yeteneklerini zorlamazdı. Mekke'nin Fethi'nde Peygamber efendimizin yanına bir adam gelerek "Ben, Allah sana Mekke'nin fethini nasip ederse Beytul Makdiste namaz kılmayı adadım" der.<sup>508</sup> Peygamber efendimiz "burada kılman daha faziletlidir" der. Ayrıca "namazı ayakta kılamayan oturarak kılsın"<sup>509</sup> yönündeki tavsiyeleri de bu cihettendir.<sup>510</sup>

Demek ki insanların ruhunda psikolojik infial uyandırmamak, bilakis dinin kolaylığını anlatarak ve göstererek psikolojik etki sağlayabilmek için tedrice riayet ederek kolaylaştırma metodundan faydalanılmalıdır.

Ahiret hayatı, cennetin nimetleri,<sup>511</sup> cehennem azap şekilleri<sup>512</sup> gibi hakikatleri dünyada insanın aklıyla gerçek anlamda anlaması mümkün değildir. Dolayısıyla Kur'an bu hakikatlerin anlaşılması için insanın duyular vasıtasıyla elde ettiği tecrübelerden örnekler vermek suretiyle kısmen anlatmanın mümkün olabileceğini ifade eder. Kur'an gaybi meseleleri insanın anlayabileceği sembollerle sunar. Amaç insanın ilahi emirleri anlayıp yaşaması olduğundan, kullanılan kelime

<sup>506</sup> Buhârî, *İman*, 34.

<sup>507</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 285.

<sup>508</sup> İbni Hişam, *a.g.e.*, II. 541.

<sup>509</sup> Buhârî, *Rikâk*, 31.

<sup>510</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 271.

<sup>511</sup> Bkz.: Muhammed, 47/15.

<sup>512</sup> Bkz.: Müzzemmil, 73/12; İnsan, 76/4; Gâşiye, 88/6.

ve kavramlar da insanın hayatından alınmıştır. Davetçi de bu gerçeği göz önünde bulundurarak hitap ettiği kitlenin dilini, kültürünü ve değer anlayışını çok iyi bilmeli ve davette bunlardan faydalanmalıdır. Böylece muhatap kitlenin söylenenleri anlaması ve benimsemesi kolaylaşır. Nitekim Allah kendisini anlatırken de insanı merkeze koyarak, insanın duyularını ve duygularını kullanır. *Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır. (Allah cimridir) dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lanet olasılar! Bilakis, Alllah'ın elleri açıktır, dilediğine verir.*<sup>513</sup>

#### 2.2.1.6. Muhataba Güzel Davranması

İnsan psikolojisi, kendisine yapılan iyi muamele, yumuşak davranış, güler yüz, güzel söz ve tatlı dilden hoşlanır. Bunlara kendisini layık gören insana yaklaşır ve onunla anlaşır. Kaba ve haşın davranış, kırıcı ve yıkıcı sözler ise soğutur, kaçırır, nefret uyandırır.<sup>514</sup> Nitekim Yüce Allah Kur'an'da şöyle dile getiriyor: *Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp gitmişlerdi*<sup>515</sup> Bu hakikat insan tabiatının, psikolojisinin tabii bir neticesidir. Çünkü insanlar sürekli; şefkatli üstün bir gözetime, güler yüzlü bir hoşgörüye, kendilerini saran bir sevgi atmosferine, bilgisizlikleri, zayıf ve eksiklikleri yüzünden sıkmayan bir yumuşaklığa ihtiyaç duyarlar. Ayrıca, kendilerine veren; ancak onlardan bir şey beklemeyen, üzüntüleri ile ilgilendiği halde kendi derdi ile onları üzmeyen, yanında her zaman ilgi, gözetim, şefkat, hoşgörü, sevgi ve hoşnutluk buldukları büyük bir kalbe muhtaçtırlar. İşte Resulullah (s.a.s.)'ın kalbi böyle bir kalpti ve insanlarla birlikte böyle yaşıyordu.<sup>516</sup>

Davetçi, bu psikolojik unsura büyük ölçüde dikkat ederek çevresindeki insanlara, muhataplarına hüsn-ü muamelede bulunmak mecburiyetindedir. Hüsn-ü Muamele, davranışlarda, hareketlerde ve sözlerde ortaya çıkacağı için o, karşısındaki insana nasıl davranacağını, nasıl hitap edeceğini çok iyi hesaplamalıdır. Yersiz olarak yapılan sert bir çıkış, nefret ve adaveti doğurur. İşte o zaman davetçinin bütün emekleri boşa gitmiş, davanın bizzat kendisi zedelenmiştir. Böyle bir davranış karşısında, gâyet iyi bir şey, artık fena tesir bırakır; hakkı kabul istidadında olanlar hakikati duyan ve kavrayanlar bile, hata bulmaya çalışır. Muhalefet etmeye kalkışır. Bu sebeple Cenab-ı Hak, Müslümanlara ve davetçilere hüsn-ü muameleyi, yumuşak davranışı ve tatlı sözü emreder hatta kötü bir muamele ve çirkin bir davranışa karşı bile: *...İyilikle kötülük bir değildir. Sen kötülüğü en iyi şekilde önle.*<sup>517</sup> O halde hem

<sup>513</sup> Mâide, 5/64.

<sup>514</sup> Neseffî, a.g.e., I. 285-286.

<sup>515</sup> Âlî-İmrân, 3/159.

<sup>516</sup> Kutup, a.g.e., II. 226.

<sup>517</sup> Bkz.: Mü'minun, 23/96; Fussilet, 41/34.

iyi davranmak, hem de güzel ve tatlı söz söylemek, davetçilerin bir vazifesi olmalıdır."<sup>518</sup>

Dolayısıyla davetçi, yumuşak davranışlı, ağır başlı, güler yüzlü, tatlı dilli olacaktır. Davetçilere örnek teşkil eden peygamberler hep bu vasıflarla muttasıfdırlar. Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Harun örneklerini bizlere sunmaktadır: *İbrahim cidden yumuşak huylu, yüreği yanık, kendisini tamamen Allah'a vermiş bir zat idi.*<sup>519</sup> Hz. Muhammed (s.a.s.) de Allah'ın bir rahmet ve ihsanı olarak yumuşak davranışlı idi. *Sen, Allah'tan bir esirgeme sayesinde ki onlara yumuşak davrandın.*<sup>520</sup> Sen onlara büyük bir merhamet örneği gösterdin. Onlar senin emrine muhalefet ederek, seni düşmana teslim ettiler. Buna rağmen onlara yine de lütufta bulunup, yumuşak davrandın.<sup>521</sup> Fakat şunu da söylemekte fayda vardır: Rıfk ve yumuşaklıkla muamele, Allah'ın hukukuna tecavüz etmiyorsa caizdir. Allah'ın hukukunu ihlale götürürse caiz değildir.<sup>522</sup>

İnsan iradesine ve onuruna dikkat etmeyen veya insan iradesini hiçe sayan ve onurunu kıran hiçbir davet başarılı olamaz. İbni Cerir, Katade'den şöyle rivayet ediyor: Allah onu kabalık ve katı yüreklilikten temiz kıldı. Mü'minler hakkında merhametli ve onlara yakın kıldı. Bize denildi ki: Hz. Muhammed'in Tivratta sıfatları şöyle sıralanır: Kaba değildir. Katı kalpli değildir. Pazarlarda ve çarşılarında gürültü ve patırtı yapan değildir. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Affeder, vazgeçer.<sup>523</sup> Naziat süresinin şu âyetleri, bunun örneklerindendir: *Musa'nın haberi sana geldi mi? Hani rabbi ona Kutsal Vadi'de, Tuva'da seslenmişti: Firavun'a git, çünkü o azdı. De ki: (Nasıl) arınmaya gönlün var mı? Seni Rabb'in(in yolun)a iletayim de O'ndan korkasın.*<sup>524</sup> Görüldüğü gibi bu ayette "Allah elçisi Musa (as), azılı bir insana gönderilirken kendisine nezakete, inceliğe dikkat etmesi emredilmiştir. Yani Musa'ya bir emri vaki değil de "Nasıl, İslam'a karşı bir temayülün var mı? Bir eğilim, bir arzu, bir niyet besler misin? Kötü hasletlerden arınıp tertemiz olmaya, bereketlenip nemalanmaya?" şeklinde, Firavun'un iradesini dikkate alarak, onurunu koruyarak, edeple teklif yapılması emredilmiştir. Hâlbuki teklif, otoriter bir şekilde, sertlik içerir bir sözle veya ayıbını yüzüne vurur bir üslupta olsa, bu, düşmanlık ve inat körüklemekten başka bir işe yaramaz. Ayrıca bu ayette Firavun'un iradesiyle İslam'ı seçmesini ön görmesi, evrensel boyutuyla da insanın

<sup>518</sup> Önköl, a.g.e., s. 292.

<sup>519</sup> Hûd, 11/75.

<sup>520</sup> Âl-i İmran, 3/159.

<sup>521</sup> İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e., III. 108.

<sup>522</sup> İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e., III. a. y.

<sup>523</sup> Arslan, a.g.e., III. 153.

<sup>524</sup> Nâziât, 79/15-19.

kendi iradesiyle tercih yapmasının, bağımsız karar vermesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.”<sup>525</sup>

Ayrıca Taha süresindeki Firavunla ilgili şu ayetlerde de benzer üslubu görmek mümkündür: *Firavun’a gidin, çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır yahut korkar.*<sup>526</sup> Burada Cenabı hak insan davranışları ile ilgili, tebliğde meşhur olan evrensel bir ilkeye vurgu yapmaktadır. Allah’ın Hz. Musa’ya belirli bir günahkâr için yönelttiği “Onunla yumuşak, ılımlı bir tarzda konuş ki, aklını başına toplamak için fırsat olsun” emri bütün çağlar için ve ihtidaya vesile olabilecek bütün tebliğ çabaları için geçerlidir.<sup>527</sup> Zaten tebliğcilerin vazifesi de kemali mülâyemetle, hayırhane bir surette öğüt vermektir. Çünkü şiddetle hitap, hak sözü kabule mani olabilir, muhatabın hiddetini, inadinı, tekebbürünü artırabilir.<sup>528</sup>

“Kur’an, muhatabın inançlarına doğrudan hücum etmemekle, onun onurunu ve duygularını rencide etmemiş olmakta, onu kendisine mümkün olduğunca yakın tutma yolunu seçmektedir.”<sup>529</sup> Kur’an, ilk sürelerde, Allah’ı tanıtır ve O’nun özelliklerini dile getirirken, hitap ettiği toplumun inançlarında önemli bir yer tutan putlardan hiç bahsetmemiş, onların inançlarına temas etmeden, doğrudan doğruya kendi fikrini ve davasını ortaya koymuştur.<sup>530</sup>

Bir gün Resulullah, ashabı ile Mescidde otururken bir a'rabi geldi ve kalkıp Mescid'in bir köşesine bevletmeye başladı. Ashabı Kiram, öfkeyle bağrışarak adamı engellemek istediler. Fakat Resulullah, derhal ashabına müdahale ederek "Bırakın adamı, görsün işini!" buyurdular ve bevin üzerine bir kova su getirilip dökülmesini emrettiler. Sonra bedeviyi çağırıp burasının Mescid olduğunu, pisletmenin, kirlletmenin doğru olmayacağını anlattılar; buralarda Allah'ın zikredildiğini, namaz kılındığını, Kur'an okunduğunu güzel bir lisanla ve tatlılıkla ifade edip adamı ikna buyurdular.<sup>531</sup>

Muhataba davranışta, hüsn-ü muamelenin şümulü içerisinde olarak göz önünde bulundurulması gerekli bir husus daha var: Muhatabın hatasını yüzüne vurmamak, arkadaşları, kavmi arasında, insanlar nazarında onu küçük düşürmemek... Bunun için ya o, bir kenara çekilerek münasip bir lisanla hatası izah edilecektir veya insanlar arasında isim ve şahıs belirtmeden, sadece yapılan işin yanlış olduğu belirtilecektir. Kur'an-ı Kerim’de ve Resulullah’ın hayatında biz, bunun

<sup>525</sup> Aydın, *a.g.e.*, s. 52-53; Ayrıca bkz.: Tevbe, 9/43, Nûr, 24/12-16.

<sup>526</sup> Tâhâ, 20/43-44.

<sup>527</sup> Esed, *a.g.e.*, II. 629.

<sup>528</sup> Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Kahraman yay., İstanbul, ty., IV. 2073.

<sup>529</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 147.

<sup>530</sup> Hüseyin Atay, *Kur’an’a Göre İman Esasları*, Ankara Okulu yay., Ankara, 1998, s. 45.

<sup>531</sup> Buhârî, *vudu*, 61.

örneklerini buluyoruz. Cenab'ı Hak Resulullah'a ve Müslümanlara işkence ve eziyet eden insanların Ebu Leheb hariç isim vererek tevbih etmemiş, hata işleyen insanların şahsiyetlerini ilan ve rencide yönüne gitmemiştir.<sup>532</sup>

Resulullah (s.a.s.) efendimiz de, menfi davranışını gördüğü bir kimseyi kat'iyetle hatasını yüzüne vurarak mahcup etmemiş, isim belirterek "falana ne oluyor ki şöyle söylüyor?!" diye kınamamıştı. Bilakis hatayı umumileştirerek "insanlara ne oluyor ki şöyle şöyle söylüyorlar?!"<sup>533</sup> diyerek tebliğ ve tashihte bulunurdu.<sup>534</sup>

Ayrıca Kur'an *Onların Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilinçsizce haddi aşıp Allah'a sövmesinler*<sup>535</sup> uyarısında bulunuyor. Allah'a sövmeye haram olduğu için başkalarının değerlerine de hakaret etmek uygun görülmemiştir.<sup>536</sup> Onlar iftira ediyorlar fakat Muhammedi davet misli ile mukabelede bulunamıyordu. Çünkü davetçiye dürüst olması emrediliyordu.<sup>537</sup>

Eğer aynı şekilde karşılık verilseydi. İslam'ın güzelliği ve farklılığı anlaşılamazdı. Psikolojik olarak bir etki ve tepki yaşanırdı. Akıl devreye girmeden duygular devreye girerdi. Zira bu tür davranışlar daima aksi tesir göstermekte ve mukaddes kabul edilen şeylere hakarete sebep olmaktadır. Dolayısıyla tebliğci her zaman güzeli düşünmeli, güzel olanı aramalı, bulmalı ve güzel olanı mükemmelliğine yakışır bir şekilde sunmalıdır.

### 2.2.1.7. Muhataba Değer Vermesi

Umumi olarak İslam, herhangi bir fert gözetmeden cinsi itibariyle insanı telkin etmiş,<sup>538</sup> onun "Halife" olduğu beyanında bulunmuştur.<sup>539</sup> Nitekim, Bu uçsuz, bucaksız yeryüzündeki hakimiyeti O'na vererek O'nu buraya halife kılarak, diğer mahlukata üstün kılmış. Ayrıca Allah'ın mülkünde şu yaratıklar arasında onu en üst düzeye çıkaran fitratına yerleştirilmiş yeteneklerle donatmak suretiyle de insana lütufta bulunmuş.<sup>540</sup> Ayrıca, davetin sunulması, onun bataklıktan kurtulması için her türlü çabanın bir takım güçlük ve sıkıntılara da göğüs gerilerek sarf edilmesi, haddi zatında, İslam'ın insana verdiği değerden ileri gelmektedir. Fakat çoğu zaman bunu muhatap idrak edemez, kavrayamaz. O zaman muhatabın bizzat şahsına, anlayabileceği şekilde açıkça değer vermek, iltifatlarda bulunmak ve bir takım

<sup>532</sup> Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 135.

<sup>533</sup> Ebu Davud, *edeb*, 6.

<sup>534</sup> Rahmân Afzalur, *a.g.e.*, s. 240; Ayrıca bkz.: Önkâl, *a.g.e.*, s. 300.

<sup>535</sup> En'âm, 6/108.

<sup>536</sup> Savî, *a.g.e.*, II. 38.

<sup>537</sup> İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 256; Alusî, *a.g.e.*, VII. 251-252.

<sup>538</sup> Bkz.: İsrâ, 17/70.

<sup>539</sup> Bkz.: Bakara, 2/30.

<sup>540</sup> Kutup, *a.g.e.*, VII. 62.

iyilikler izafe ederek mevcut hasletlerini methetmek, onda psikolojik bir tesir icra ederek, neticeye müessir olabilir.<sup>541</sup>

Her insan, kendisinin beğenilmesi ve methedilmesinden hoşlanır ve bunu yapan insana sempati duyar. Bu onda tabii bir duygudur. Bu bakımından davetçi riyakârlık ve zillate, yağcılık ve tefrite düşmemek kaydıyla muhatabına değer vererek, ona iltifat ederek ve ilgi göstererek, ondaki mevcut bir takım haslet ve iyilikleri överek bu duyguya hitap etmeli, bu hissi harekete geçirebilmelidir. Nitekim Hz. Muhammed devlet başkanlarına gönderdiği mektuplarda onları övücü cümleler de kullanmıştır.<sup>542</sup>

Peygamber Efendimiz, savaşta ve barışta dost ve düşman, yaşlı ve çocuk umumiyetle herkese teveccüh eder, değer verir, ilgi ve itibar gösterirdi. O'nun bu candan davranış ve yakın alakasının hep müsbet netice vereceği de aşikârdır. İmran b. Hüseyin, Halit b. Velid, Ebu Sufyan, Süheyl b. Amr, Malik b. Avf, Adiy b. Hatim, ve daha başka pek çok kimsenin müslüman olmalarına ve İslam'a daha fazla bağlanmalarına Resulullah'ın onlara bizzat ikram ederek iltifat göstermesi akıl ve ilimlerini mevki ve makamlarını methederek değer vermesi sebep teşkil etmiştir.<sup>543</sup> Ayrıca burada Hz. Peygamber'in Ebu Süfyan'a değer vermesini de örnek verebiliriz: "Ebu Süfyan Müslümanların eline rehin düştüğü vakit Peygamberimiz'in bir işareti ile öldürülecek durumda idi. Nitekim Hz. Ömer ve bazı Müslümanlar onu öldürmek istediler de Hz. Abbas onun imdadına yetişip koruması altına aldı. Ertesi sabah onu efendimizin huzuruna çıkardı. Azarlanmak, aşağılanmak, ölümle tehdit edilmek yerine Efendimiz tarafından güzel karşılanması, onun İslam'a davet olunmasını kolaylaştırdı. O, artık burada kendisini ve kavmini helak etmek isteyen bir komutanın önünde değil, ancak yeryüzünün efendisi ve onu İslam'a davet eden yüce bir Peygamber'in huzurundaydı.<sup>544</sup>

Dolayısıyla tebliğci muhatap üzerinde olumlu etki bırakmak, söylemlerini ve yaşamını kabul ettirmek istiyorsa, ona değer verdiğini hissettirmelidir. Nitekim İslam'ın özünde de insana değer vermek, kişiyi her türlü yanlış düşünce ve davranıştan korumak vardır. Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek insanın insana bakışının temelini oluşturmaktadır.

### 2.2.1.8. Muhatapla Yakınlaşmayı Sağlaması

<sup>541</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 323.

<sup>542</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 324.

<sup>543</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 323-324.

<sup>544</sup> Münir Gadban, *a.g.e.*, I. 196.

Peygamberler, tebliğlerine karşılık bir ücret istemedikleri gibi, Kur'an'ın iniş seyrine bakıldığında, insanlara mali mükellefiyet getiren hükümlerin veya ibadetlerin tedrice tabi olduğu ve belirli bir aşamadan sonra tebliğ edildiği görülmektedir. Yani insanlara öncelikle mali yük getirmeyen hükümler, daha sonra mali yük getirenler tebliğ edilmiştir. Namazın hicretten önce,<sup>545</sup> zekât ve haccın ise hicretten sonra farz kılınması buna örnektir. Çünkü insan ilk anda mali külfete girmekten kaçınır. Zira o malı ve dünyalığı çok sever.<sup>546</sup>

“Elbette davetçi, tebliğini daha sıhhatli sunabilmek için muhatabı dinlemeye ve kabule hazırlayan bu yakınlığı sağlamak üzere başka çareler ve değişik yollara başvurmalı, mükellefle aralarında bir yakınlaşma tesis etmelidir. Peygamber efendimiz bunu gerçekleştirmek üzere her vesileye başvuruyor, her türlü çareye müracaat ediyordu.”<sup>547</sup>

O, aleni davet emrini aldığı zaman kabileleri davet etmek üzere panayırlarda ve haccın ifa edildiği yerlerde dolaşırken umumiyetle, ensab ilmine vakıf Hz. Ebubekr'i yanına alıyor, önce Hz. Ebubekir (r.a.) efendimiz, muhataplara hangi kabileden, hangi kolundan, hangi ailesinden olduklarını soruyor, o kabilenin meşhurları ve büyüklerine ait haberler istiyordu. Böylece onlarla bir ülfet, bir yakınlık temin edildikten sonra Peygamberimizi takdim ediyor ve Resulullah onlara Kur'an okuyor, tebliğde bulunuyordu.<sup>548</sup>

Bir başka yakınlaşma yolu olarak Resulullah, tebliğde bulunduğu şahıs ve kabilelerin isimlerine dikkat eder, onların isimlerine uygun te'villerde bulunur ve bu şekilde müessir olmayı denerdi. Nitekim kabileler arasında davette bulunurken Beni Kelbin bir kolu Beni Abdillah ile karşılaşmış ve "Beni Abdillah! Sizin ne güzel isminiz var: Allah'ın kulu tek olan Allah'a inanmaya ve yalnız onun kulu olmaya en çok layık sizlersiniz. O halde tevhide kabul ediniz." buyurmuştu. Fakat onlar müslüman olmayı nezaketle reddettiler.<sup>549</sup> Ayrıca Hz. Muhammed'in izdivaçları arasında bu maksada ma'tuf olanlar vardır.

Tebliğdeki amaç sadece bilgi vermek, yani öğretmek değildir. Aksine, bundan daha da önemli olan iş, karşı tarafın vicdanında etki yaratabilmek, onu samimi bir nefis muhasebesi yapmaya sürüklemektir. Bunun için de iki taraf arasında samimi ve sıcak bir diyalogun kurulması, öğretici bir üsluptan ziyade, yardım edici bir üslubun kurulması gerekir. Bu münasebetle davetçi, muhatabı ile arasında yakınlaşma temin edecek vesilelere başvuracak, yakınlık çare ve tedbirlerini

<sup>545</sup> Bkz.:Yazır, *a.g.e.*, IV. 1245.

<sup>546</sup> Bkz.: Âdiyât, 100/8.

<sup>547</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 327.

<sup>548</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 327.

<sup>549</sup> Hamidullah, *a.g.e.*, I. 353.

uygulayacaktır. Tebliğde zamana, şartlara ve kültüre göre iyi bir metod olabileceğini unutmamalıdır.

### 2.2.1.9. Muhatabın Temel Özellik Ve Hislerine Hitap Etmesi

Bazen bütün insanlara müşterek, bazen ırklara, toplumlara ve fertlere göre değişen, insanlara mahsus temel özellikler vardır. Bu özellikler, onların şahsiyet ve karakterlerini teşekkül ettirirler. Bir de olaylar ve çevrenin etkisiyle insanda her an değişiklik arz eden hisler vardır.<sup>550</sup> İster fertlerle tek tek, ister topluluk halinde görüşürken Hz. Muhammed (s.a.s.)'in başvurduğu usul, tatlı sesiyle, istiğrak ve vecd içinde evvela Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumak, sonra bunları tefsir edip açıklamak ve kendisini dinleyenleri inanmaya davet etmek şeklindeydi.<sup>551</sup>

Nuh (a.s.) bazen halkına, kendisini birlemeye ve ibadete çağırdığı bu büyük İlah (Allah)'ın gücünü gösteren deliller sunmuş.<sup>552</sup> Davetini sevdirmek ve teşvik etmek için somut deliller kullanmış. Kendilerine verilmiş bu uzun ömürde küfür zamanındaki günahlardan dönmeleri halinde Allah'ın kendilerini affedeceğini onlara haber veriyor.<sup>553</sup> Ayrıca Nuh (a.s.) onlara bağ ve bahçelerinin aralarında akan büyük nehirleri ve bu nehirlerin çölleri bahçeye, tatlı meyvelere çevirmesini va'd ediyor. Dünya hayatının süsü olan malları ve çocukları onlara va'd ediyor. Nuh(a.s.) Böylece duygu ve hislerine hitap etmiş. Çünkü bu şekildeki bir teşvikle insanların gurur ve kibri bırakıp hakka meyletmeleri mümkündür.<sup>554</sup>

Resulullah'ın davetine muhatap olan Arap toplumunun temel özelliklerinden birisi, himayeye büyük ölçüde değer verme ve eman isteyen birisi, düşmanı bile olsa ona eman vererek bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almaktır; bu onlar için bir şeref ve izzettir. Aksi ise, korkaklık ve adildir. Şu halde tebliğde bu unsurdan faydalanılabilir. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz, Hz. Ebubekir ile birlikte kabileleri İslam'a davet ederken bazılarının himaye duygularına basmıştır.<sup>555</sup> Hz. Peygamber devrinin devlet başkanlarına, kabile reislerine ve pek çok kişiye İslam'a davet için mektuplar göndermiştir. Bu mektuplarda, onların şerefi ve mevki bakımından yüksek statülerini göz önünde tutmuştur.<sup>556</sup> Bu, davetin kabulünde davet edilen üzerinde psikolojik bakımdan olumlu bir etki bırakmıştır.

<sup>550</sup> Önkal, *a.g.e.*, s. 330.

<sup>551</sup> Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, s. 92.

<sup>552</sup> Bkz, Nuh, 71/14-20.

<sup>553</sup> Abdulvehab Abdullah, *a.g.e.*, s. 35-36; bkz.: Nuh, 71/4.

<sup>554</sup> Abdulvehab Abdullah, *a.g.e.*, a.y.; bkz.: Nuh, 71/11-12.

<sup>555</sup> Önkal, *a.g.e.*, s. 331.

<sup>556</sup> Rahmân Afzalur, *a.g.e.*, s. 241.

Davetçi tebliğ esnasında muhatabı çok iyi tahlil edecek ve muhatabın sahip olduğu psikolojik duyguları nazar-ı itibara alarak cevap verecek ve ona göre hareket edecektir. Çünkü muhatabın duygu ve hislerini doğru okuyup harekete geçirebilirse kısa zamanda güzel sonuçlar alması mümkündür. Zaten davetçinin vazifesi de budur.<sup>557</sup>

#### 2.2.1.10. Muhatpla Ortak Paydaları Bulması

Tebliğci, öncelikle muhataplarıyla anlaştığı veya anlaşabileceği noktalarda diyalog kurmalı ve bu konular üzerinde tartışmaya girmelidir. “İlk anda, anlaşılacak konular üzerinde tartışmak ve anlaşma yolu aramaya çalışmak, karşılıklı ilişkilerin devamına engel olacak bir davranıştır. Ayrıca hiç kimse, köklü inançlarının yanlış olduğunun doğrudan doğruya ve açıkça belirtilmesinden hoşlanmaz. Buna karşılık, var olan ortak noktaların bulunup gündeme getirilmesi ve bunlar etrafında uzlaşmaya çalışılması, ileriye dönük beraberliği başlatabilecek stratejik bir yöntemdir.”<sup>558</sup>

“Halk kitlesinin arzularına doğrudan doğruya karşı gelmek mümkün olmadığı gibi, halk kitlelerine inanç ve kabullerine ters düşen fikirleri doğrudan benimsetmek de imkânsızdır.”<sup>559</sup>

Müşterek noktalarda birleşmek için muhatabın ne olduğunun çok iyi tespit edilmesi lazımdır. Böylece karşıdakilerin cevap temayülüne uygun cümlelerle başlanılır. İlk karşılaşmada iyi izlenim bırakmak ne kadar önemli ise ilk sözcükler de o kadar önemlidir. Çünkü konuşmanın seyrini belirler. Nitekim İnsanoğlu bildiği, alışkın olduğu şeyden harekete yatkındır. Tamamen yabancı olduğu bir fikir, düşünce ve yaşayış, doğrudan doğruya ona bir hamlede kabul ettirilmek istenirse o, fevranda bulunacak ve her şeyi reddedecektir. Zaten Kur'an-ı Kerimde Cenabı Hak, Hz. Peygambere ortak noktaları zikrederek onlarda birleşmeye ehli kitabı davet etmiştir.<sup>560</sup>

Ortak noktada birleşmek veya birleştirmek, Kur'an'ın önemli bir tebliğ metodudur. Zira İslam ve diğer ilahi dinler, tabiatı gereği, ortak noktalara sahiptir.<sup>561</sup> Nitekim bunlardan en önemlisi diyebileceğimiz bir hususu Kur'an: *De ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda benzer ve ortak olan bir kelimeye geliniz: Yalnız Allah'a tapalım; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da, kimimiz*

<sup>557</sup> Önköl, a.g.e., s. 335-336.

<sup>558</sup> Şanver, a.g.e., s. 151.

<sup>559</sup> Çakan, a.g.e., s. 65.

<sup>560</sup> Önköl, a.g.e., s. 336.

<sup>561</sup> Şanver, a.g.e., s. 151; Ayrıca bkz.: Ankebut, 29/46.

*kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız! deyiniz*<sup>562</sup> ayeti ile dile getirir.

Bu emir mucibince Hz. Peygamber, ehli kitabı davet ederken sanki onların içinden biriymiş, onlarla karışmış, kaynaşmış gibi davranıyor, sıcak ve samimi bir hava içinde ortak bir inanç üzerinde anlaşmaya çağırıyor, mukaddes kitaplarına atıf ve işaretlerde bulunuyor, kendilerine ibadet serbestiyeti tanıyor ve siyasi bir takım haklar sağlıyor, birleştirici tekliflerde bulunuyordu.<sup>563</sup>

Tebliğde, çağırın ve çağrılan arasında ortak noktalar olduğunda davet daha kolay kabul edilebilir hale gelmektedir. Bu sebepten Hz. Peygamber tebliğinin başlangıcında "Ey halkım!" derdi. Bu hitap; onlarla karşılıklı münasebetleri ve yakınlığı hatırlatıyordu. Onlara davetin esas konularından bahsetmeden önce söylendiği için insanlar çağrıldıkları hususları hemen reddetmiyorlar, dikkatlice düşünüyorlardı. Çünkü bu davet müşterek kardeşlerinin bir mensubundan hepsinin iyiliği için geliyordu.<sup>564</sup>

Kur'an'ın muhatabıyla uzlaşmaya ya da muhatabını kendi mesajına yakınlaştırmaya ve ısındırmaya yönelik olarak nokta tesbiti ve arayışına bakıldığında, genel olarak bunun üç yönde yoğunlaştığını söylemek mümkündür: Birincisi, inançlar, yani inanılan objeler; ikincisi, kabul edilen, benimsenen ve sevilen şahıslar; üçüncüsü ise, geleneksel değerlerdir.<sup>565</sup> Dolayısıyla muhatap ile aramızdaki ortak paydaları çok iyi tesbit edip faydalanılacak şeyler yapabilmeyi gayreti içinde olmalıyız.

#### **2.2.1.11. Muhataba Hediye Vermesi**

Az veya çok, normal veya anormal, ihtiyaçlarını karşılamak veya bütün zenginliklerin kendisinin olmasını istemek şekillerinden hangisi ile olursa olsun her insanda mutlaka bazı şeylere sahip olma istek ve gayreti vardır. Onun bu nevi istekleri muvacehesinde kendisine yardımcı olmak, yükünü hafifletmek, kişiyi bunları yapana bağlayan psikolojik bir unsur ortaya koyar, taraflar arasında ülfet ve muhabbet, yakınlık ve tanışma, anlaşma ve kaynaşma temin eder. Arap atasözü bu hakikati şöylece dile getirmiştir: "İnsan ihsanın kölesidir."<sup>566</sup>

Dolayısıyla İslam davetiyle iştigal edenler, muhatapta psikolojik tesir icra eden bu husustan istifade ederek hediyeler takdim etmeli, muhataplarına ihtiyaçları

<sup>562</sup> Âl-î İmrân, 3/64.

<sup>563</sup> Önkâl, a.g.e., s. 337; bkz.: Neseî, a.g.e., I. 245

<sup>564</sup> Afzalurrahmân, a.g.e., s. 241.

<sup>565</sup> Şanver, a.g.e., s. 153-154.

<sup>566</sup> Önkâl, a.g.e., s. 343-344.

hususunda yardımcı olmalı, maddi heves ve arzularına yeterince cevap vererek onun mutmain olmasını sağlamalıdır. Düşünce ve yaşayış ayrılığından doğan aralarındaki kin ve husumeti gidermek üzere Peygamber efendimizin buyurdıkları gibi hediyeleşme san'atına müracaat etmelidir. Hz. Peygamber ashabına ve ümmetine tavsiyelerde bulunuyorlar: "Kin ve Husumeti giderici bir unsur olarak karşılıklı hediyeleşiniz, birbirinize karşı muhabbet besleyiniz." Bu esaslar dairesinde ve ümmetine yaptığı bu tavsiye çerçevesinde Hz. Peygamber, dost ve düşman herkese hediyeler veriyor, hususen kendisiyle görüşmek üzere gelen heyetlere hediye verilmesine o derece ehemmiyet ve önem atfediyordu ki vefatından evvel yaptığı sözlü son vasiyetinde bile bu hususu zikretme lüzumunu hissetmişti. O, senelerce Mekke'lileri ve çevre kabileleri İslam Devleti aleyhine kışkırtan Kureyş reisi Ebu Süfyan'a Hüdeybiye'den sonra devam eden iki senelik sulh müddeti içerisinde elçilerden birisi ile meşhur ve kıymetli Medine hurmasını hediye göndermiş ve Ebu Süfyan'dan kendisine Arap yarım adasının her tarafından ısrarla aranılan Mekke mamulü deri giyeceklerden hediye gönderilmesini talep etmişti. Ebu Süfyan da, bu isteğe uymuştu.<sup>567</sup>

Nitekim asrımızın davetçileri de, muhatabın maddi ve manevi dert ve sıkıntılarıyla yakından ilgilenerek onun yaralarına merhem olabilmeli, dünyevi bazı ihtiyaçlarını da karşılayarak kalplerini İslam'a ısındırmalıdır.

### 2.2.2. ÜSLUP AÇISINDAN METOD

Herkesin farklı karakteri ve değişik ihtiyaçları olacağından herkese aynı tarz konuşma üslubu ve hitap tarzı kullanılmaz. Bu nedenle farklı kişilere farklı üsluplar kullanılabileceği gibi aynı kişiye farklı anlatım metodları uygulamak da etkili olacaktır. Örneğin, gerektiğinde bir konuyu uzun uzun detaylarıyla anlatmak yararlı olabilir; bazen de ara ara konu açıp kısa ve vurucu anlatımlar yapılabilir. Bu metodlar, karşıdaki kişinin algılama durumu, ruh hali ve hangi şekilde daha çok etkileneceği tespit edilerek yapılır. Tebliğde bunlar dikkate alınarak hareket edildiği zaman insanlarla ortak paydada buluşmak ve onların gönüllerine hitap etmek daha kolay olur. Dolayısıyla neyi, nerede ve hangi üslupla anlatacağımız çok önemlidir.<sup>568</sup>

#### 2.2.2.1. Münazara Yöntemini Kullanması

Münazara “n-z-r” fiilinin müfaale babından masdarıdır. Konuşma kurallarına uygun bir şekilde karşılıklı konuşma, ilmi tartışma<sup>569</sup> veya iki uçlu bir konunun belli

<sup>567</sup> Buhârî, *cizye*, 6; Müslim, *vasiyet*, 20.

<sup>568</sup> Yahya, *a.g.e.*, s. 65.

<sup>569</sup> Ahmet Muhtar Ömer ve Bşk., *a.g.e.*, s.1205; Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., *a.g.e.*, s. 931-932;

kaide ve usuller çerçevesinde iki gurup tarafından müdafaa edildiği tartışma anlamlarına gelir.<sup>570</sup> Münazaradan beklenen üstün gelmek değil, doğruyu bulmaktır. Münazara yöntemi, süslü kelimelerden, parlak cümlelerden çok, kuvvetli görüş ve fikirler üzerine oturtulmalıdır. Boş kelimeler, söz oyunları münazarayı yozlaştırmakla kalmaz, temel gayesinden uzaklaştırır. Fikre karşı fikir ile yapılan münazaralar, iyi niyet sınırlarını aşmazsa birçok faydalı gerçekleri ortaya çıkarır.<sup>571</sup>

Münazara tartışma ile karıştırıldığından burada tartışmanın da sözlük ve terim anlamları üzerinde duracağız: Tartışmanın sözlük anlamı, çekişmeye muktedir olmak, onda şiddet göstererek uzatmak, delile delille karşılık vermek, batıla karşı üstün gelmek için çekişmek ve sözü peşi peşine yetiştirmektir. Hatta safsatalar üzerine kurulan tartışmalar da bu guruba girer.<sup>572</sup> Terim anlamı ise, çekişme yoluyla fikir alış-verişi yapmak ve hasmı iddiayı kabule mecbur bırakmak için üstün gelmeğe çalışmaktır.<sup>573</sup>

Tartışma yöntemi ve konuları, Kur'an'da geniş bir yer tutar. Çünkü insan, tartışmaya en düşkün bir varlıktır.<sup>574</sup> Dolayısıyla "Kur'an, bu yöntemle de insan tabiatına uygun bir yol izlemektedir."<sup>575</sup> Kur'an'ın davette kullanmayı önerdiği metod münazara şeklinde yapılandır.

*Onlarla en güzel şekilde tartışın (mücadele et)*<sup>576</sup> İçlerinde zulmedenleri bir yana, ehli kitapla ancak en güzel şekilde tartışın (mücadele edin) ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.<sup>577</sup> ayetleri münazara şeklindeki tartışmayı tavsiye ve emretmektedir. Fahreddin er-Razi (1210) ayetlerin tefsiri hakkında özetle şu bilgileri vermektedir: Herhangi bir görüş ve inanca davet, sağlam delile dayanmalıdır. Bütün deliller genellikle üç başlık altında toplanır: 1. Tartışmasız doğru bilgi ve inanç sağlayan kesin delil. Ayetteki "Hikmet"le kastedilen bu delildir, bütün bilgi derecelerinin en yükseği de budur; 2. Kesin bilgiye değil, zanni işaretlere ve ikna gücüne dayalı deliller. "Güzel öğüt"le de bu kastedilmiştir; 3. Bir gerçeği kanıtlamaktan çok, rakibi susturup tartışmadan çekilmesini sağlayan deliller. Buna da cedel denir ve iki çeşidi vardır: Özünde doğruluğu kesin olmakla birlikte yaygın kabul görmüş bilgiler. Ayetteki "en güzel yöntemle tartış" buyruğu bunu ifade eder.

---

Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet yay., İstanbul, 1992, s. 30.

<sup>570</sup> Erdoğan, a.g.e., s. 809.

<sup>571</sup> Kazancı, a.g.e., s. 31.

<sup>572</sup> Ahmet Muhtar Ömer ve Bşk., a.g.e., s. 233; Muhammed Ali en-Necar ve Bşk., a.g.e., s. 111; Şanver, a.g.e., s. 187-188; bkz.: İbn Manzur, a.g.e., X I. 105.

<sup>573</sup> Ahmet Muhtar Ömer ve Bşk., a.g.e., s. 233; Şanver, a.g.e., s. 188.

<sup>574</sup> Bkz.: Kehf, 18/54.

<sup>575</sup> Şanver, a.g.e., s. 187.

<sup>576</sup> Nahl, 16/125; bkz.: Tâhâ, 20/44; Ankebut, 29/46.

<sup>577</sup> Ankebut, 29/46.

Cedelin ikinci kısmı asılsız öncülerden oluşur ve buna ancak erdemsiz insanlar başvurur. Razi'ye göre ayette *Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et* buyurulmakla, davetin asıl metodunun bu iki delile dayanması gerektiği ortaya konmuştur. Cedel ise bir gerçeği kanıtlamaktan çok rakibi susturmayı hedef alan yöntemdir. İslam âlimlerinin önemli bir kısmı cedelin temelinde ne pahasına olursa olsun rakibi susturmak gibi bencil bir duygu gördükleri için bu yöntemi her zaman ahlaki bulmamışlardır. Nitekim ayette bu hakikati ortaya koymaktadır.<sup>578</sup>

İbn Kesir ise: Onlardan münazara ve mücadeleye ihtiyacı duyan olursa; bu güzel bir şekilde rifk ile yumuşaklıkla ve güzel bir hitap ile olsun. Ayrıca Firavun'a gönderildiğinde Musa ve Harun (a.s.)'a şöyle emretmişti: *ve ona yumuşak sözle söyleyin belki nasihat dinler veya Allah'tan korkar*<sup>579</sup> "Hikmet" delillerin en yücəsi olduğundan hikmet ile dine davet edenler, en kamil, ilahi marifet ve hakiki ilimlere en çok talip olduklarından dolayı hikmet güzel öğütten önce alınır. Cedel ise delillerin en düşüğüdür. Ondan maksat insanları ilzam etmek ve susturmaktan başka hedef olmadığı bilindiğinden en son zikredilir. Güzel öğüt, hüccetten daha aşağıda, fakat cedelden daha yüksek olduğundan, ortanca sırada yer alır.<sup>580</sup> Kimde hayır varsa ona birazcık va'z ve nasihat yeterli olur. Kimde de hayır yok ise onun hidâyete gelmesi için ne kadar çalışılsa bir sonuç alınamaz. Bu adeta soğuk demiri dövmek gibi bir şey olur.<sup>581</sup> Nitekim arzuları tatmin duygusuyla yapılan tartışmayı yasaklayan ve kınayan âyetler de mevcuttur: *Batılı hakkın yerine koymak için tartışmışlardı.*<sup>582</sup> *Kendilerine hainlik edenlerin hesabına tartışma.*<sup>583</sup>

Münazara şeklinde yapılan tartışmada, önce karşı tarafın fikrini ya da iddiasını öğrenip, sonra da buna göre bir konu ve üslup belirlemek gerekir. Bu, karşı tarafın çok hızlı bir biçimde teşhis edilmesini sağlar ve mümini karşı tarafın ihtiyacı olmayan bir konuyu anlatarak zaman kaybetmek gibi bir yanıltan kurtarır. Kuran, bu ince taktiği, Hz. Musa kıssasında vermektedir. Hz. Musa ile Firavun'un büyücüleri arasındaki diyalog şöyledir:

*Firavun kavminin önde gelenleri dediler ki: "Bu (Musa) gerçekten bilgin bir büyücüdür; Sizi topraklarınızdan sürüp-çıkarmak istiyor. Bu durumda ne buyuruyorsunuz?" Dediler ki: "Onu ve kardeşini şimdilik bekletiver (vereceğin cezayı ertele), şehirlere de toplayıcılar yolla"; Bütün bilgin büyücüleri sana getirsinler." Sihirbazlar Firavun'a gelip dediler ki: "Eğer biz galip olursak, herhalde bize bir karşılık (armağan) var, değil mi?" "Evet" dedi. "(O zaman) Siz en*

<sup>578</sup> Çağrı ve Bşk., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III. 454.

<sup>579</sup> İbn. Kesir, *a.g.e.*, IV. 4593, Ayrıca bkz.: Tâhâ, 20/44.

<sup>580</sup> İbn Kesir, *a.g.e.*, IX. 565.

<sup>581</sup> İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, IV. 508.

<sup>582</sup> Mü'min, 40/5.

<sup>583</sup> Nisâ, 4/107.

*yakın(larım) kılınanlardan olacaksınız." Dediler ki: "Ey Musa (ilkin) sen mi atmak istersin, yoksa biz mi atalım?*

*(Musa:) "Siz atın" dedi. (Asalarını) atıverince, insanların gözlerini büyüleyiverdiler, onları dehşete düşürdüler ve (ortaya) büyük bir sihir getirmiş oldular. Biz de Musa'ya: "Asanı fırlatıver" diye vahyettik. (O da fırlatıverince) bir de baktılar ki, o bütün uydurduklarını derleyip-toparlayıp yutuyor. Böylece hak yerini buldu, onların bütün yapmakta oldukları geçersiz kaldı. Orada yenilmiş oldular ve küçük düşmüşler olarak tersyüz çevrildiler. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.<sup>584</sup>*

Hz. Musa, Firavun'un büyücülerine "önce siz atın" demekle, önemli bir taktik başarı kazanmıştır. Bu yöntem, Resullerin yolunu izleyen müminler için de her zaman başvurulacak bir kaynaktır. Önce karşı tarafa fikrini sormak, ilk önce onun iddiasını veya düşündüklerini ortaya koydurtup, buna göre bir yaklaşım ve anlatım tarzı belirlemekle, o batıl fikir düzenini yıkmak daha etkili olacaktır.<sup>585</sup>

Ayrıca Kur'an'a göre tartışma, bilgiyi gerektirir. *Haydi, hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartışınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz!*<sup>586</sup> Kurtubi (1313), bu âyetin tefsirinde şunları söyler: "Bu âyet, bilgisiz olan kimsenin tartışmaya girmesinin yasak olduğuna, araştırması olmayanlara tartışmanın yasaklandığına delildir. Bilgisi olan ve iyice kavrayanlara tartışma emredilmektedir.<sup>587</sup> Tartışma, tartışılan konuda bilgi ve iyi niyet sahibi olmakla, sağlıklı bir yol izleyerek ve hayırlı bir sonuç elde etmek için yapılmalıdır. Kur'an'ın emir ve tavsiye ettiği tartışma, bu ölçülere uyan tartışmadır.<sup>588</sup>

Önceki peygamberlerin milletleriyle yaptığı tartışmaya da Kur'an zaman zaman yer verir: Kur'an, tebliğ çalışmaları sırasında peygamberlerin muhataplarının itirazlarıyla karşılaştıklarını ve zaman zaman onlarla tartışmaya girdiklerini bildirerek, bu tartışmaları nakleder.<sup>589</sup> Tartışmalarda toplumlarının türlü hakaret ve tehditlerine rağmen, peygamberlerin muhataplarını düşünmeye ve akli muhakemeye sevk edecek ve onları inatlaşmaktan uzaklaştıracak bir üslupla bilgilendirmeye çalıştıkları, tartışmayı sırf tartışmak, muhatabını inatlaşmaya sevk etmek ve ona üstün gelmek amacıyla yapmadıkları, fakat muhatabı bilgilendirmede bir fırsat ve araç olarak kullandıkları görülmektedir. Özellikle Hz. İbrahim'in, babasıyla

<sup>584</sup> A'râf, 7/109, 120.

<sup>585</sup> Yahya, a.g.e. s. 35.

<sup>586</sup> Âl-i İmrân, 3/66.

<sup>587</sup> Kurtubî, a.g.e., IV. 108.

<sup>588</sup> Şanver, a.g.e., s. 188; Ayrıntılı bilgi için: Çağrııcı ve Bşk., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I. 597-598-599.

<sup>589</sup> Mesela: Hz. İbrahim'in babasıyla ve milletiyle sözlü ve fiilli tartışması için bkz.: Meryem, 19/41-48; Enbiyâ, 21/51-59. Hz. Nuh'un milletiyle tartışması için bkz.: A'râf, 7/59-64; Hûd, 11/25-33. Hz. Salih'in milletiyle tartışması için bkz.: Hûd, 11/61-65; Hz. Hûd'un milletiyle tartışması için bkz.: A'râf, 7/65-71.

tartışması sırasında ona karşı kullandığı “babacığım” gibi yumuşak ve merhamet yüklü ifadeler dikkat çekicidir.<sup>590</sup> Bu durum, “tartışmaların sert ve kırııcı değil, yumuşak ve muhatapı tebliğciye yaklaştıracı, onun gönlünü alıcı ifadelere dayalı olması gerektiğine işaret eder.”<sup>591</sup>

Her fırsatta Hz. Musa ile tartışmaktan geri durmayan ve tanrılık iddiasında bulunacak kadar<sup>592</sup> kalbi katılaşmış ve tebliğe karşı sıkı sıkıya kapalı bulunan Firavun hakkında; *Firavun’a gidin. Çünkü o, iyice azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.*<sup>593</sup> buyrulması, en azgın tartışmacı karşısında bile yumuşak sözün terk edilmemesine işaretler.<sup>594</sup>

Görüldüğü gibi, tartışma yöntemi, tebliğde Kur’an’ın ve önceki peygamberlerin kullandığı yöntemlerdendir. Ancak Kur’an’ın kabul ettiği tartışma, bilgiye dayalı olan, düşünce süzgecinden geçen,<sup>595</sup> gerçeğin bulunmasına yönelik olan ve yumuşak söz ve üslubu göz ardı etmeyen tartışmadır.<sup>596</sup> Şu hakikati de unutmayalım: Bir münazaraya hazırlanırken nasıl hasmımızı mağlup edecek fikir ve düşüncelerle kendimizi techiz etmeye çalışmışsak, muhatabımız da en az bizim kadar aynı hazırlık içindedir. Bizim getireceğimiz delillere muhakkak o da karşı bir delille mukabele edecek ve konuşma öyle bir kısır döngüye girecektir ki, günlerce konuşulsa dahi hiçbir neticeye ulaşamayacaktır.<sup>597</sup> Gayemiz bu tür kısır döngülerden her zaman uzak kalıp, muhatabımızın selim bir akıl ile düşünüp karar vermesini sağlayacak ortamı hazırlamaktır. Muhatap arzularının ve çevresinin baskısından kendini ne kadar uzak tutabilirse olumlu sonuç alma imkânımız da o kadar artar.

#### 2.2.2.2. Soru-Cevap Metodunu Kullanması

Tebliğ yalnızca bir "anlatma" işi değildir. Karşı tarafın fikirlerinin öğrenilmesi, sorularına cevap verilmesi, aklına takılan konuların delillerle ortadan kaldırılması gerekir. Bu nedenle, anlatım sırasında sık sık karşı tarafın fikri sorulmalı, ikna olup olmadığı noktalar belirlenmeli ve ona göre yeni bir konuya ya da üsluba geçilmelidir. Kuran’da Resullerin kullandıkları yöntemlere baktığımızda da, soru yoluyla muhatap oldukları kavmin düşüncesini öğrendiklerini görürüz.

<sup>590</sup> Bkz.: Meryem, 19/41-48.

<sup>591</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 190.

<sup>592</sup> Bkz.: Nâziât, 79/24.

<sup>593</sup> Tâhâ, 20/43-44.

<sup>594</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 191.

<sup>595</sup> Bkz.: Âl-i İmrân, 3/65-66.

<sup>596</sup> Şanver, *a.g.e.*, a. y.

<sup>597</sup> Gülen, *İrşâd Ekseni* s. 136.

Kavmine *Ey kavmim görüşünüz nedir söyler misiniz?...<sup>598</sup>* diye soran Hz. Şuayb bunun bir örneğidir.

Soru-cevap metodu, uygun şekilde sorulan sorularla, fikirleri ve bilgileri meydana çıkarmak, gerçekleri muhatabın kendisine buldurmak ya da hatırlatmaktır.<sup>599</sup> Kur'an'da tebliğ ve eğitim amacıyla kullanıldığı belirtilen ilk ilahi metoddur.<sup>600</sup> *Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik dememeniz için Rabbin, âdemoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkardı. Onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin rabbiniz değil miyim? (Onlar da), evet (buna) şahit olduk, dediler.<sup>601</sup>*

Kur'an'ın üslubuna bakıldığında görülür ki; sorulan sorulardan maksat, muhatabı sınamak, sorgulamak veya onu zor durumda bırakmak değil, zihinleri uyandırmak ve dikkatleri toplamak, bilinen gerçeklerin hatırlanmasını sağlamak, birtakım bilgiler vererek düşündürmek ve akli çıkarımlar yoluyla gerçeğin bulunmasına yardımcı olmaktır. Bunları ayrı ayrı veya hepsini bir arada, iç içe görmek mümkündür. Buna göre “tebliğde soru cevap yöntemi, muhatabı hatırlama, muhakeme yapma, karar verme ya da değerlendirme ve yeni bir düşünce yapısına ulaşma gibi zihinsel etkinliğe sevk edebilmektedir.”<sup>602</sup>

Kur'an, muhataplarının zihnindeki bilgileri çıkarmaya, mukayese yapmaya ve sonucu kendisinin çıkarmasına yönelik sorular sorar: *De ki: Allah'a ortak koştuklarınız arasında, bir şeyi ilkin yaratıp da ölümünden sonra onu yeniden diriltecek var mı? De ki Allah ilkin yaratıp, onu ölümünden sonra yeniden diriltir. O halde doğru yoldan nasıl döndürülüyorsunuz? De ki: Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı? De ki: Hakka Allah iletir. Öyle ise hakka yönelten mi uyulmaya daha layıktır; yoksa hidâyet verilmedikçe kendisi doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?<sup>603</sup> Önce tapılmaya layık, gerçek ilahın özelliklerinin ne olacağı, yapabileceklerinin neler olacağı hatırlatılırken, öyle bir ilah karşısında takınılması gereken tutum telkin edilir.<sup>604</sup>*

Kur'an'da peygamberlerin de bu yönteme başvurdıkları belirtilmektedir. Mesela Hz. Yusuf: *Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı hayırlıdır, yoksa her*

<sup>598</sup> Hûd, 11/88.

<sup>599</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 181; Çetin, *a.g.e.*, s. 138.

<sup>600</sup> Bkz.: Bayraklı, *a.g.e.*, s. 218.

<sup>601</sup> A'râf, 7/172.

<sup>602</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 182.

<sup>603</sup> Bkz.: Âl-i İmrân. 3/15; En'âm, 6/14,19; Yunus, 10/34-35; Enbiyâ, 21/52-67; Mü'minun, 23/82-84-85-86-87; Neml, 27/ 59-64; Saff, 61/10-11; Mülk, 67/21.

<sup>604</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 182.

*şeye galip (kahhar) olan bir tek Allah mı?*<sup>605</sup> diyerek, soruyu bütün açıklığı ve fonksiyonelliği ile muhatabın zihin ve düşünce dünyasına yöneltmiştir.<sup>606</sup>

Hz. İbrahim ise, kavminin ve babasının putlara taptıklarını bildiği halde, bir de kendilerinden duymak için sorar: *Hani o babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti. Onlar: Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz, diye cevap verdiler.*<sup>607</sup> Bunun üzerine Hz. İbrahim, kavminin adeta uyuşmuş zihinlerini ve geleneğin gölgesinde kalmış akıllarını harekete geçirmek için, ilahi bir güç izafe edilen putları fonksiyonel bir değerlendirmeye tabi tutar:<sup>608</sup> *(İbrahim) dedi ki: Siz çağırdığınız vakit, onlar sizi duyuyorlar mı? Ya da size fayda veya zarar veriyorlar mı?*<sup>609</sup> Bunun üzerine onlar: *Dediler ki: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.*<sup>610</sup> Bu cevap, onların geleneğin ağır baskısından kurtulmalarının ve ona olan körü körüne bağlılıktan vazgeçmelerinin çok güç olacağını göstermektedir. Dolayısıyla sıra, geleneğin sorgulanmasına gelmiş ve Hz. İbrahim de bunu yapmıştır. *(İbrahim) dedi ki: İyi ama gerek sizin, gerek daha önceki atalarınızın neye taptığınızı gördünüz (düşündünüz) mü?*<sup>611</sup> böylece bütün çaba, muhatabı mevcut davranışlar üzerinde bir daha düşünmeye, aklını ve zihnini fonksiyonel kılmaya sevk etmektedir.<sup>612</sup>

“Soru sorma yöntemi, Kur’an’ın tek taraflı kullandığı bir yöntem değildir. Yani zaman zaman muhataplarına soru yöneltmenin yanında, muhataplarının sorularını da dikkate alarak ve bunları bir fırsat bilerek, uygun şekillerde cevaplandırmaya özel bir önem vermektedir. Çünkü soru cevap yöntemi, muhatabı güdüleme, düşünmeye özel bir yön verme”<sup>613</sup> ve muhatapta ilgi uyandırma, dolayısıyla onun tebliğe hazır hale gelmesi açılarından önemlidir. Öğrenci durumundaki muhatabın soru sorduğu an, öğrenmeye ve almaya en hazır olduğu andır. Soru, ilgi ve dikkatin en yoğun olduğu, zihnin en aktif olduğu anın ifadesi ve işaretidir. Zihinler, sorulan soruların cevapları ile daha iyi eğitilir. Bir başka ifade ile soru soran, aç bir insan gibidir. Aç insan, verilen her yemeği yemeye hazır olduğu gibi, soru sahibi de, her türlü düşünceye, bilgiye ve mesaja açıktır.<sup>614</sup>

Kur’an’da “sana soruyorlar...” şeklinde başlayan ayetler, Hz. Peygamber’e zaman zaman, değişik kesimler tarafından sorular sorulduğunu göstermektedir. Bu soruların bir kısmı, Kur’an aracılığıyla cevaplandırılır. Cevapların üslup ve

<sup>605</sup> Yusuf, 12/39.

<sup>606</sup> Şanver, a.g.e., s. 184.

<sup>607</sup> Şuarâ, 26/70-71.

<sup>608</sup> Şanver, a.g.e., a.y.

<sup>609</sup> Şuarâ, 26/72-73.

<sup>610</sup> Şuarâ, 26/74.

<sup>611</sup> Şuarâ, 26/75-76; Ayrıca bkz.: İnfıtâr, 82/6-8, 17-19; Mutaffifin, 83/7-10; Ğâşiye, 88/17-20; Beled, 90/11-18; Kadr, 97/1-5; Kâri’a, 101/1-5; Hümeze, 104/1-9

<sup>612</sup> Şanver, a.g.e., a.y.

<sup>613</sup> Şanver, a.g.e., s. 186.

<sup>614</sup> Bkz.: Bayraklı, a.g.e., s. 222-223.

içeriğinden, ayetlerin öncesinden ve sonrasında anlaşıldığına göre, soruların bir kısmı mü'minlerden, bir kısmı inanmayanlardan gelmiştir. Mü'minlerden gelen sorular, genellikle ayrıntılı olarak cevaplandırılırken,<sup>615</sup> inanmayanlardan gelen soruların, soru sahibinin niyetinin ve amacının dikkate alınarak cevaplandırıldığı anlaşılmaktadır.<sup>616</sup>

Soru sormanın amaçlarından biri karşı tarafı konu üzerinde düşünmeye yöneltmektir. Cahiliye toplumunun en önde gelen özelliği, Kuran'da kast edildiği şekilde düşünmeyi bilmemeleridir. Hiçbiri, evrenin nasıl var olduğu, sahip oldukları bedeninin kimin tarafından yaratıldığı, ölümle birlikte insanın nereye gittiği gibi temel imani konular hakkında düşünmezler. Düşünceleri sadece kişisel çıkarları üzerine kuruludur. İşte bu nedenle kişiyi mutlaka düşünmeye sevk etmek gerekir. Hem davranışlarındaki çarpıklığı görmesi, hem de temel imani konuları kavraması için bu hayati derecede önemlidir.<sup>617</sup> Düşünmek insanın kendi kendine bazı sorular sormasına, eksikleri fark etmesine ve içinde bulunduğu durumdan sıkıntı duymasına neden olacaktır. Bunun sonucu ise doğruyu ve gerçeği aramak olacaktır. Nitekim Kuran'ın üslubunda da insanların düşünmeye sevk edildiği ve sorularla onları neler üzerinde düşünmeleri gerektiğinin hatırlatıldığı görülmektedir. Örneğin, bir yerde insanlara şöyle seslenilir: *De ki: Düşündünüz mü hiç; eğer Allah sizin işitmenizi ve görmenizi alıverir ve kalplerinizi mühürlerse, onları size Allah'tan başka getirebilecek ilah kimdir?" Bak, biz nasıl ayetleri 'çeşitli biçimlerde açıklıyoruz da' sonra onlar (yine) sırt çevirip-engelliyorlar?*<sup>618</sup> Başka ayetlerde de yine düşündürmeye yönelik sorular vardır: *De ki: "Göklerden ve yerden sizlere rızık veren kimdir? Kulaklara ve gözlere malik olan kimdir? Diriyi ölüden çıkaran ve ölüyü diriden çıkaran kimdir? Ve işleri evirip-çeviren kimdir? Onlar: "Allah" diyeceklerdir. Öyleyse de ki: "Peki siz yine de korkup-sakınmayacak mısınız? İşte bu, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Öyleyse haktan sonra sapıklıktan başka ne var? Peki, nasıl hâlâ çevriliyorsunuz?"*<sup>619</sup> İnanmak kişinin özgür iradesi ve isteğine bırakılacağından, mühim olan onu gerçekler üzerinde düşünmeye sevk etmektir. Doğruyu görebilmek için insanın önce konu üzerinde muhakeme etmesi gerekir. Bu nedenle mümin, tebliğ yaptığı kişiyi düşünmeye sevk edici tarzda sorular sormalıdır.<sup>620</sup>

Kur'an, gerek muhataplarına yönelttiği sorularla, gerekse muhataplarından gelen sorulara verdiği cevaplarla onlarla diyaloga girmiş olmaktadır. Böylece Yüce Allah, insanı bir ego, bir ben, bir varlık olarak bizzat karşısına almış ve kabul

<sup>615</sup> Mesela bkz.: Nisâ, 4/127, 176; Enfâl, 8/1.

<sup>616</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 186.

<sup>617</sup> Gadban, *a.g.e.*, II. 356.

<sup>618</sup> En'âm, 6/46.

<sup>619</sup> Yunus, 10/31-32.

<sup>620</sup> Yahya, *a.g.e.*, s. 78.

etmiştir. Sorularla kurulan diyalog, muhatabın kişiliğine değer vermenin bir işareti ve onun güvenini kazanmanın bir aracıdır.<sup>621</sup> Dinleyiciyi canlı ve zihinde tutmak, söylenileni sağlıklı bir şekilde almasını sağlamak için doğru zamanda uygun sorular sormaya gayret göstermeliyiz. Uygun olmayan ortamlarda uygun olmayan sorular sorarsak dinleyicinin bize ve söylemlerimize karşı gönül kapısını tamamen kapatmasına da sebep olabiliriz. Yani sorun çözmek için gayret gösterirken başka sorunların ortaya çıkmasına da istemeden sebep olabiliriz.

Dolayısıyla tebliğ yapan mümin, anlattıklarının etkisini ölçmek, ne yönde anlatıma ağırlık vereceğini tespit etmek ve konuştuğu kişinin düşünce seyrini takip etmek için ara ara sorular sormalıdır. Karşısındakinin ilerleme kaydedip kaydetmediğini ölçmeli, anlatılanlar hakkında ne düşündüğünü öğrenmelidir. Bunu yaparak kişinin hem samimiyetini ölçmüş, hem de neyi nasıl anlatacağını tayin etmiş olur.

### 2.2.2.3. Tekrar Metodunu Kullanması

Tebliğ ve irşada, Kur'an'ın üzerinde çokça durduğu, psikoloji ilminin de yakından ilgilendiği “tekrar”ın önemli bir yeri vardır. İnsanın yetişmesi kolay değildir. Birisine bir şeyi anlatmak için bazen defalarca tekrar etmek gerekebilir. Öğretilen bir şeyi bile, aradan bir süre geçtikten sonra, hatırlatmak için tekrar etmek gerekir. Unutmak, insanın özelliklerinden birisidir. Bunun için “hafıza-i beşer nisyan ile maluldür” denilmiştir.<sup>622</sup>

Toplum psikolojisi ve propaganda tekniği açısından nasıl ki çok sık tekrarlanan bir slogan, araya işitilen bir slogana göre daha çok ilgi ve dikkati çekme ihtimaline sahipse, sık sık tekrarlanan bilgi ve mesajlar da, insanların zihinlerinde yer etme, bir meleke oluşturma, duygu ve vicdanlarına tesir etme ve sonuçta düşüncelerini etkileyebilme imkânına sahiptir. Ayrıca tekrar, unutkanlığa karşı hafızayı güçlendirme yollarından birisidir.<sup>623</sup>

Bir bilgilendirme, haberdar etme ve zihniyet değişimini hedef alan Kur'an da, insanların ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alarak, zaman zaman bu yöntemi uygulamaktadır. Kur'an bu yöntemi uygularken tekrarı iki şekilde yapmaktadır. Birincisi konuların tekrarı; ikincisi ifadelerin tekrarıdır. Yani özellikle belli konular ve bazı kıssalar, Kur'an'da çokça zikredilirken, bunlarda ana fikir aynı kalmakta,

<sup>621</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 187.

<sup>622</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 133; Ayrıca bkz.: M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, (Trc.: Hayati Aydın) Fecr yay., Ankara, 1998., s. 147-148-149.

<sup>623</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 166.

fakat ifade biçimi ve üslubu değişmektedir. Bazen da aynı ifadeler, herhangi bir değişiklik yapılmadan tekrar edilmektedir.<sup>624</sup>

“Bir fikrin, iddianın ya da mesajın gerçek bir etki meydana getirmesi ve kabul edilecek derecede ruhlara yerleşmesi için mümkün olduğu kadar aynı kelimelerle tekrar edilmesi şarttır.”<sup>625</sup> Kur’an’da Rahman süresinde pek çok defa tekrar edilen *O halde rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz* ayetiyle, yine Kur’an’ın pek çok yerinde tekrarlanan, Allah’ın iştirici, bilici(bilen), görücü, bağışlayıcı, merhametli, hikmet sahibi vs. olduğunu ifade eden ayetler bu çerçevede değerlendirilebilir.<sup>626</sup>

Bilinmelidir ki, bir konu, bilgi veya düşünce, körü körüne ve bir makine gibi değil, insanların ilgi, ihtiyaç ve durumlarına göre tekrarlanırsa amaca hizmet edecektir.<sup>627</sup> “Tebliğ ve tavsiyenin “güzelliği” yönünden önemli olan husus, temel konuyu muhafaza edip, onu her defasında çeşitli şekil ve ifadelerle tekrarlamak, böylece tekrarın bıktırıcı olmamasını sağlamaktır.”<sup>628</sup>

İnsan doğal olarak çabuk unuttur. Bunun böyle olması, bir bakıma Allah’ın bir lütfü olarak değerlendirilmelidir. Eğer her öğrendiğimiz şey uzun süreli olarak belleğimizde kalsaydı bundan çok etkilenirdik, ruhsal dinginliğimiz bozulurdu. Çünkü etkisinde kaldığımız olaylar, etkilerini hafızada canlı tutsalar gülmemize, neşelenmemize imkân olmaz. Bilgilerimiz içinde hele ilgi duymadığımız, iyice yoğunlaşmadığımız şeyleri hemen unutturuz. Bundan ötürü olsa gerek, psikologlar hafızayı kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek olarak ikiye ayırırlar. Bir şeyin uzun süre bellekte kalması için de mutlaka bu bilgileri tekrar etmenin zorunluluğuna inanılmaktadır.<sup>629</sup>

Kur’an, tekrar metodunun niçin kullanıldığını, konuların ve olayların tekrarlanmasının amacını şöyle belirtir: *Biz iyice düşünüp ibret alsınlar diye, bu Kur’an’da türlü türlü şekillerde (tekrar tekrar) açıkladık.*<sup>630</sup> Bu âyet, tekrarların bir amacının da, muhataplarının düşünüp ibret almaları olduğunu ifade etmektedir.<sup>631</sup> Yine Hz. Hud ve kavmi ile ilgili kıssayı takip eden bir âyette; *Belki doğru yola*

<sup>624</sup> Kırca, *a.g.e.*, s. 178.

<sup>625</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 167.

<sup>626</sup> Bkz.: Bakara, 2/129, 137, 173, 181-182, 192, 199, 209, 218, 220, 224, 226, 227-228, 240, 244, 256, 260; Al-i-İmran, 3/6, 18, 31, 34, 62, 89, 121, 126, 129; Nisâ, 4/ 25; Mâide, 5/3, 34, 39, 74, 76, 98; En’âm, 6/13, 54, 115, 145, 165; A’râf, 7/167, 200; Enfâl, 8/10, 17, 42, 33, 49, 61, 63, 67, 69, 70; Tevbe, 9/5, 27, 91, 98, 102, 103; Yûnus, 10/65; Yusuf, 12/34; İsrâ, 17/1; Enbiyâ, 21/4; Hac, 22/61, 75; Nûr, 24/5, 21-22, 60, 62; Şuarâ, 26/9, 68, 104, 220, 122, 140, 159, 175, 191. (Şanver, *a.g.e.*, d.n. 270, s. 208)

<sup>627</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

<sup>628</sup> Çakan, *a.g.e.*, s. 66.

<sup>629</sup> Aydın, *a.g.e.*, s. 138.

<sup>630</sup> İsrâ, 17/41.

<sup>631</sup> Çağrıncı ve Bşk., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III. 484-485.

*dönerler diye, âyetleri tekrar tekrar açıkladık.*<sup>632</sup> buyrularak, kıssaların tekrarlanması da, muhataplarını yeniden düşündürme ve akıllarını kullanmalarını sağlama, tevhid ve taate dönmelerini sağlama amacına yönelik olduğu bildirilmektedir.<sup>633</sup> Dolayısıyla Kur'an, tebliğde aklın önemini vurgulamakta ve akılcı bir yol izlemektedir.<sup>634</sup>

“Resulullah (s.a.s.) Efendimizin tebliğinde muhataplarına bir fikri kabul ettirebilmek, bir düşüncenin zihinlerde iyice yer etmesini sağlamak, dinleyenin dikkatini toplayarak söylenenlere gereken ehemmiyeti vermesini temin etmek üzere sık sık "tekrarlama" metoduna başvurduğunu görüyoruz. Şüphesiz tekrarın insan ruhu ve zihni üzerinde hayret verici bir etkisi vardır.”<sup>635</sup>

Yalnız burada dikkat edilecek nokta, kuru ve yavan ifadelerle, basit ve aynı kelimelerle bir fikri durmadan geveleyerek bıkkınlık vermemektir. Bunu sağlamak için de, tema aynı kalmak şartıyla değişik biçimler ve formüllerle tekrarlama yoluna zaman zaman müracaat edilmelidir.<sup>636</sup>

H. Enes'in rivayetine göre Resulullah (s.a.s.) de, tebliğinde aynı metodu kullanıyordu. O, (rd.) bize şunları naklediyor: "Hz. Peygamber selam verdiği zaman üç defa selam verir, (Söylediği söz anlaşılın diye de) konuştuğu zaman üç defa da tekrar ederdi.”<sup>637</sup>

Ayrıca Allah Resulünün (s.a.v.) İslam davetini yaparken aynı şekilde insanların ruhsal durumlarını, psikolojilerini göz önünde bulundurduğu, bir şeyi kabullenmeye hazır olup olmadıklarını yokladığı Şakik Ebu Vail'in şu rivâyetinden anlaşılmaktadır: “Abdullah (İbn Mes'ud) her Perşembe günü bize vaaz ederdi. Bir adam ona, ‘Ey Eba Abdurrahman! Biz konuşmanı seviyor ve hoşlanıyoruz. Senin her gün bize vaaz etmeni arzuluyoruz dedi. O da şöyle cevap verdi: ‘Bunu size bıkkınlık veririm korkusuyla yapmıyorum. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bıkkınlık verir korkusuyla bize vaaz etmek için uygun gün kollardı.”<sup>638</sup> Dolayısıyla fikirlerin, ruhun derinliklerine yerleşmesi hususunda tekrarın önemi çok büyüktür. Tebliğci de vaaz ve nasihati tekrar etmekle, nefislerde iyice sübut bulmasını sağlar.

#### 2.2.2.4. İkaz etmesi

<sup>632</sup> Ahkaf, 46/27.

<sup>633</sup> İsmail Hakkı Bursevi, *a.g.e.*, IIX. 90; Ayrıca bkz., İbn Kesir, *a.g.e.*, XIII. 7259.

<sup>634</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 168.

<sup>635</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 340.

<sup>636</sup> Önkâl, *a.g.e.*, s. 340-341.

<sup>637</sup> Buhârî, *İlim*, 30.

<sup>638</sup> Aydın, *a.g.e.*, s. 30-31; Ayrıca hadis için bkz.: Buhârî, *İlim*, 12.

Her insan iyi sözden, müjdeden, mükâfat vadinden yeterince etkilenmeyebilir. Ona işin olumsuz yönünü de göstermek ve buna göre meseleyi enine boyuna iyice düşünmesini sağlamak gerekir. Bu bakımdan, yapıldığı takdirde elde edilecek nimetleri bildirmenin yanında; aksi durumda başa gelebilecek musibet vesaire olumsuzlukları da hatırlatmak lazımdır. Yani sevabın sonunun mükâfat, günah ve isyanın sonunun da ceza olabileceği anlatılmalıdır.<sup>639</sup> Hz. İbrahim, evlatlık ve babalık ilişkisi içerisinde, nezaketten ayrılmayarak babası Azer'i ciddi şekilde ikaz ederek Allah'a davet etmiştir.<sup>640</sup> Kur'an, Hz. İbrahim (a.s.)'ın tebliğ ve davette muhatabı uyarırken akli delillere yer verdiğini bizlere bildirmektedir.<sup>641</sup>

Kur'an tevhid akidesine inanmaya olan çağrısında, cennet nimetlerinden müminlerin pay almasını sağlayacak olan sevap hususunda terğib etmek, cehennem ateşinden kafirlerin başına gelecek ceza ve azaptan terhib etmek suretiyle insanların motiflerini uyarmaya özen göstermektedir.<sup>642</sup>

Hz. Muhammed (s.a.s.) ashabından hata yapanların bazılarını yeri geldi mi isim belirtmeden ikaz ederdi. Örneğin: Namaz kılarken dua esnasında gözlerini semaya dikenlere: "Ya huylarından vazgeçmelerini, ya da gözlerinin kör olacağını"<sup>643</sup> buyuruyordu. O, aşırılıklardan hoşlanmaz, bu tür davranışlardan uzak durur, hiçbir zaman ifrata kaçan duygu ve düşüncelerin etkisi altında kalmaz, sahabeleri de bu konuda ikaz ederdi. İslam'a söz getirebilecek, insanları usandıracak, İslam'dan nefret ettirecek davranışları, İslam'ın temel prensiplerini zedeleyici hareketleri hiç hoş karşılamazdı. Bu tür olaylar kendisine intikal edince üzülür ve hatta öfkelenirdi.<sup>644</sup> Nitekim Kur'an'da Cenabı Hak: *Eğer inanmış iseniz benden korkun*<sup>645</sup> *Ta-Ha. Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. Ancak (Allah'tan ) korkanlara bir öğüt (olarak indirdik).*<sup>646</sup> buyurmaktadır. Neseфі, ayetin Hz. Muhammed (s.a.s.)'in geceleyin ayağı şişinceye kadar namaz kılması üzerine indiğini tefsirine yazmış.<sup>647</sup> İnsanoğlu bazen içinde bulunduğu imkânlardan dolayı yarınını düşünmez hayatın hep böyle toz ve pembe geçeceğine inanır. Dolayısıyla bu hal onu gaflete sürükler. Böyle durumda olan insanlara, tatlı dil ile gelecekte içine düşme ihtimali yüksek olan bu olumsuz durumları hatırlatarak ikazda bulunmakta fayda vardır. Fakat bunu anlatırken karşı tarafın ikazı bir tehdit olarak algılayıp karşı tepki oluşturmaması için çok dikkat etmelidir. Bu noktada unutulmamalıdır ki,

<sup>639</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 123; Ayrıca bkz.: Bakara, 2/81-82, 257; A'râf, 7/40-42; Tevbe, 9/68-72; Furkan, 25/9-16; Fussilet, 41/26-32.

<sup>640</sup> Bkz.: Meryem, 19/42-44.

<sup>641</sup> Bkz.: Bakara, 2/258.

<sup>642</sup> Necati, *a.g.e.*, s. 140-141-142.

<sup>643</sup> Müslim, *salât*, 118.

<sup>644</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 271.

<sup>645</sup> Âl-i İmrân, 3/175.

<sup>646</sup> Tâhâ, 20/1-3.

<sup>647</sup> Neseфі, *a.g.e.*, III. 76.

müminin başarısı tebliğ yapılan kişinin iman etmesi ya da etmemesiyle ölçülemez. Müminin görevi sadece dini tebliğ etmektir, hidâyeti vermek ise sadece Allah'a mahsustur. Müminin başarısı ancak tebliğ faaliyetini tam anlamıyla, Allah'ın istediği gibi yerine getirmesiyle ölçülebilir. Tebliği gerektiği yerde kesip, daha yararlı bir işe yönelmek ise, yine Allah'ın rızasına uygun bir harekettir. Mümin, imana karşı direnen kişiden, Hz. Hud'un kavmine söylediği aşağıdaki söz gibi bir tavırla yüz çevirmelidir: *Buna rağmen yüz çevirerseniz, artık size kendisiyle gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Rabbim de sizden başka bir kavmi yerinize geçirir. Siz O'na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz. Doğrusu benim Rabbim, herşeyi gözetleyip-koruyandır.*<sup>648</sup>

Allah'ın elçilerinin, toplumlarına dini tebliğ ederken, onların kendilerine karşı tutumlarına göre bir üslup kullandıklarını görüyoruz. Kimi zaman yumuşak bir konuşma üslubu kullanan elçiler, kimi zaman da Allah'ın azabıyla tehdit ederek belli ölçüde sert bir konuşma üslubu ve davranış tarzı geliştirmişlerdir. Nitekim Allah insanların dine ve müminlere karşı olan tutumlarına göre onlara farklı davranmayı öngörmüştür. Örneğin münafıklara yani ikiyüzlülere, Kuran ayetlerine karşı savaş açanlara, inkâr edenlere karşı sert ve caydırıcı davranılmasını uygun görürken,<sup>649</sup> aman dileyen, güvenlik isteyen bir müşrikin de güvenceye alınabileceğini söylemiştir.<sup>650</sup> Bunun gibi, tebliğ yapan mümin de, karşısındakinin dine ve müminlere karşı takındığı tavra göre bir üslup ve tavır geliştirebilir. Konuşma üslubunda ve konuların anlatımında, dozajı kişilerin durumuna göre ağırlaştırıp hafifletebilir. Ayrıca herkesin etkilenmesi ve ihtiyacı farklı olabilir. Kiminin yumuşak söze, kiminin de ağır ve keskin bir anlatıma ihtiyacı olabilir. Bu, bir doktorun, karşılaştığı farklı hastalara, aspirin vermekten iğne yapmaya veya ameliyat etmeye kadar farklı tedaviler uygulamak zorunda oluşu gibidir.

#### 2.2.2.5. Gözdağı Vermesi

Fiili bir cezanın uygulanmasından ziyade, muhataba gerekirse cezanın tatbik edileceği hissinin verilerek, gözü korkutularak devamlı istenilmeyen bir duruma düşmesine engel olmak, İslam'ın tebliğinde esas aldığı noktalardan birisidir. O, suç işlendikten sonra cezasını aramak ve uygulamak yerine, herhangi bir masiyetin işlenmemesi için tedbir ve çareler getirir. İşte bu tedbirlerden birisi, gözdağı vermektir.<sup>651</sup>

Bunu sağlayıcı bir unsur olarak Hz. Peygamber'in şu tavsiyesine şahit oluyoruz: "Kamçıyı ev halkının göreceği bir yere asın."<sup>652</sup> Zira böyle yapmak,

<sup>648</sup> Hûd, 11/57.

<sup>649</sup> Bkz.: Tevbe, 9/73.

<sup>650</sup> Bkz.: Tevbe, 9/6.

<sup>651</sup> Önköl, a.g.e., s. 315.

<sup>652</sup> Aburrezzak Ebubekir b. Hemman, *el-Musannef*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1972, IX. 447.

onların te'dibini kolaylaştırmaktadır. Resulullah'ın ehlinden birisine, göremeyecekleri bir yere koyarak ailesi halkından sopayı ref' etmemesini söylediğini, Ümmü Eymen bize rivâyet ediyor.<sup>653</sup>

Nitekim Hz. Peygamberin Mekke'nin fethi esnasında geceleyin farklı yerlerde binlerce ateşi yakması ve Mekke'ye dört koldan ordunun girmesi Müşriklere gözdağıdır. Bu davranış, şehrin hemen hemen hiç kan dökülmeksizin feth olunmasını sağlamıştır.<sup>654</sup> Dolayısıyla gözdağı vermekten kasıt tehdit değildir. Amaç insanların hayatına, malına, mülküne zarar vermeden onların uyanmalarını ve hakikatin farkına varmalarını sağlamaktır.

Gözdağı vermekte amaç insanları kaybetmek değil kazanmaktır. Muhatabın hakikati görmemesine sebep olan engelleri kaldırmak ve o insanları dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmalarını sağlamaktır. Dünyalarını karartmak değildir. Çünkü Bediüzzaman Said-i Nursi'nin de dediği gibi “tebliğde esas olan iknadır, söz anlamayan vahşiler gibi “icbar” değildir. Önemli olan İslamiyetin mahub ve ulvi olduğunu, emirlerine uyarak, davranışlar, hareketler ve ahlak ile göstermektir.”<sup>655</sup> Ancak burada şunu hatırlatmak gerekiyor: Gözdağı vermekten kastedileni doğru anlamak için tezimizi bir bütün olarak göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekiyor.

#### 2.2.2.6. Geçmiş Ümmetlerin Kıssalarıyla Korkutması

Kıssa, rivayet ve ibret verici olay anlamına gelmektedir. Kur'an üslubunda kıssa, İslami tebliğ ve daveti etkilemiştir. Çünkü kıssaların arz ve rivayetinde insanların ibret, düşünme ve olağan üstü bir kuvvete inanma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kıssa, Kur'an'ın asıl hedefini gerçekleştirme vesilelerinden biridir. Zira Kur'an, her şeyden önce bir dini davet kitabıdır. Kıssa da bu davet ve tebliği duyurma ve zihinlere yerleştirme sebeplerinden biridir.<sup>656</sup>

İnsan, geçmiş olaylara, tarihi hadiselerle meraklıdır. Bir kıssayı, bir olayı dinleyen kişi, bunu zihninde canlandırır, az-çok etkilenir, kendisine dersler çıkarır.”<sup>657</sup> Bu bakımdan hitabet ve irşatta, Hz. Peygamberin çokça kullandığı bu unsurdan da faydalanmak lazımdır.

Kıssalar, davetçilerin üsluplarını belirlemede, onların nasıl davette bulunacaklarını, kavimleriyle nasıl iletişime geçeceklerini bilmede birçok hikmetli prensibi içermektedir. Çünkü davetçiler davetleri esnasında insanlarla iletişim

<sup>653</sup> İbn. Hişam, a.g.e., VI, 235.

<sup>654</sup> Ayrıntı için bkz.: Hamidullah, a.g.e., II.

<sup>655</sup> Said Nursî, *Hutbe-î Şamiye*, Sözlere Yay., İstanbul, 1993, s. 96.

<sup>656</sup> Karaman, a.g.e., s. 231.

<sup>657</sup> Çetin, a.g.e., s. 149.

halinde olacaklardır. İnsanları davet etmek, onları engellerden kurtararak doğru yola erdirmek, davetin anlamını özümsemelerini sağlamak, bütün bunlar insan ruhunu ve doğasını kavramada, onun yaratılışını öğrenmede derin ve geniş bir anlayışı, hasas bir feraseti gerektirmektedir. Bundan dolayı kıssaların anlatılması davetin üslubunu belirlemede ve insanı tanımada gayet büyük önem arz etmektedir.<sup>658</sup>

Kıssalar, öğrenim motifini uyardığı, teşvik meydana getirdiği, dikkati çektiği için, Kur'an'ın başvurduğu önemli araçlardandır. Kur'an kıssalar arasında insanlara açıklamak istediği peygamberlerin ve geçmiş elçilerin haberlerini, geçmiş ümmetlerdeki kâfirlerin başına gelen sakındıracağı kötü sonuçları veya öğretmeyi dilediği dinin ilke ve inanç esaslarını ya da vereceği ders ve hikmetleri serpiştirmiştir.<sup>659</sup>

Gerçekten eski eserleri tetkik etmek, harabeleri gezmek, makberleri ibret nazarıyla gözlemlemek, eski kavimlerin kıssalarını okumak insana kalıcı dersler sağlar. Akif'in şu beyyitini de bu bağlamda değerlendirmek lazımdır:

“Ya Rab ne hatipdir ki makber

İnsanlara en derin meali

Bir vahy-i bülend kudretiyle

Telkin ediyor lisan-ı hali

Her seng-i mezar bin hayatın

Fanilere karşı infiali

Görsün de bu inkılâbı insan

Dehrin (zamanın) nedir anlasın kemali”<sup>660</sup>

Realiteleri kıssalarla desteklemenin ruhlar üzerinde derin tesirler icra ettiği de muhakkaktır. Nitekim bugün dini öğütlerin kalbe tesiri bakımından en etkili yöntemlerden birinin kıssa yoluyla anlatım olduğunu eğitim tecrübeleri de ortaya koymuştur. Psikologlar, vicdani olarak anlatılan olayda ortak kılacak bir reaksiyon ve şuur meydana geldiğini ileri sürmektedirler. Bundan dolayı kıssada anlatılan olay, içeriğiyle dikkati kuvvetlendirmekte, dinleyenleri, olay ve hadiseleri takip etmeye itmektedir.<sup>661</sup>

Kıssaların insan psikolojisindeki en önemli etkilerinden birisi, ümitsizliğe düşmeyi önlemesidir. Olayların meydana getirdiği sinirsel ve ruhsal gerilimleri

<sup>658</sup> Aydın, *a.g.e.*, s. 126-127.

<sup>659</sup> Necati, *a.g.e.*, s. 144.

<sup>660</sup> Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, ty., s. 262-264.

<sup>661</sup> Bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 128.

ortadan kaldırır ve kişilerin olaylara daha soğukkanlılıkla yaklaşmasını sağlar. Geçmişin tecrübeleri ile bugünü ve geleceği değerlendirme fırsatı tanır ve insana ümit kaynağı olur.<sup>662</sup>

İnsan fıtratı ve tabiatı, anlayış ve kavrama yönünden soyut ve kuru fikirleri dinlemekten çok, somut fikirlere yatkındır. Dolayısıyla Kur'an, kıssaları kullanarak insanlığa hitap eder. Çünkü Kıssalarda, fikirler adeta somutlaşır, dinleyenlerin anlaması kolaylaşır. Bu da şundan kaynaklanıyor; Kur'an mucizeviliği ile ön plana çıkarak, gereğinden fazla isimlere ve rakamlara boğmamak kaydıyla ve uygun anlatımlarla tarihi olaylar, dinleyicide ilgi ve dikkat uyandırıcı, olayların akışına sürükleyici bir rol oynar. Böylece fikirler, zihinde daha iyi yerleşir ve kalıcı olur. Oysa çıplak gerçekler ve soyut anlamlar, hem daha çabuk unutulur, hem de aklı yorarak dikkatleri dağıtabilir. Bu esaslara dayalı olarak Kur'an'da, geçmiş ümmet ve toplumlarla ilgili bazı tarihi olaylar nakledilir. Yirmi beş peygamber ve üç veli kişinin isim ve kıssaları zikredilir. Ayrıca kadın erkek, inanan ve inanmayan birçok kişi ve onlarla ilgili olaylardan bahsedilir. Bu kıssalar yoluyla, doğrudan veya dolaylı olarak, birtakım emirler, yasaklar, ibret alınacak olaylar ve diğer hükümler dile getirilmektedir.<sup>663</sup> *Bu kıssayı anlat, umulur ki, düşünür, ibret alırlar.*<sup>664</sup>

Kur'an'da birçok ayette Cenabı Hak insanların dikkatini kıssalara ve onların sonucuna çekmektedir: *(Onlar), yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Allah onların ( evlerini, barklarını) yıkıp başlarına geçirmiştir. Bu kafirlere de onun benzeri sonuçlar vardır.*<sup>665</sup> *Andolsun biz, her millet içinde, 'Allah'a kulluk edin, şeytana (tapmaktan) kaçının,' diye bir elçi gönderdik. Onlardan kimine Allah hidâyet etti, kimine de sapıklık gerekli oldu. İşte yeryüzünde gezin de bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuş!*<sup>666</sup> “Kur'an'da anlatılan kıssalarda; güç, otorite, servet yönüyle yüksek bir konumda olan bu kavimlerin Allah'a asi olmaları sebebiyle helak oldukları dile getirilmektedir. Bu kavimler ise yeryüzünü imar etmişlerdir. İhtişamlı sütunlu, güzelliği dillerde dolaşan İrem şehri ve onun kuvvetli halkı olan Ad milletinin yerle bir edildiği, bunlar gibi kayalar kesip, kendilerine evler yapan, tarihte ilk mermerleri kesen ve birçok şehir inşa ettikleri rivayet edilen Semud milletinin asilikleri yüzünden yok edildikleri; peşinden evlad (kazık) diye belirtilen Ehramları inşa eden Firavun ve kavminin de aynı şekilde Allah'a karşı gelerek memleketlerinde fesat, bozgunculuk

<sup>662</sup> Bayraklı, a.g.e., s. 201; Ayrıca bkz.: Şanver, a.g.e., s. 161.

<sup>663</sup> Bkz.: Şanver, a.g.e., s. 158.

<sup>664</sup> A'râf, 7/176; Ayrıca bkz.: Yusuf, 12/111; Neml, 27/51-52.

<sup>665</sup> Muhammed, 47/10.

<sup>666</sup> Nahl, 16/36 Ayrıca bkz.: Tevbe, 9/70; İbrahim, 14/9-16; Şuarâ, 26/124-140; Ankebut, 29/35-43; Ahkaf, 46/27; Talâk, 65/8-10; Fecr, 89/6-10; Aslan, a.g.e., XIV. 299; Alusî, a.g.e., IIX. 90; İbn Kesir, a.g.e., XIII. 345.

çıkarması, kuvvetiyle mağrur olmasından dolayı helak olduğu vurgulanmıştır.”<sup>667</sup> Hz. Muhammed (s.a.v.) muhataplara Kur’an’ın zikrettiği ve o toplumun da henüz bir kısmını unutmadığı kıssaları hatırlatarak aynı hatalara düşmemesi konusunda uyarıyordu. Günümüz davetçisi de muhataplarına bu kıssaları anlatarak onların yüzyıllar önce düştükleri hataya günümüz insanının düşmemesini sağlamalıdır. Güç, otorite, servet vb. fani değerler yüzünden Allah’tan uzaklaşma gibi bir gaflete düşmüşlerdi. Günümüz insanının da aynı hataya düşmemesi için çalışılmalıdır.

İnsanı inkara sürükleyen faktörlerden biri, kendisine sonsuza dek yaşayacağı, hiç ölmeyeceği hissini veren garip bir aldanıştır. Gençler, hep genç kalacaklarını, ya da en azından çok uzun bir süre sonra yaşlanacaklarını sanırlar. Orta yaşlılar da daha hala çok uzun bir ömürleri olduğu avuntusu ile oyalanırlar. Etraflarındaki medeniyet de onların aldanışını artırır. İnsanlar tarafından yapılmış görkemli binalar, süslü ve göz alıcı eserler, evler, arabalar, gösteriler vs. hepsi onlara içinde yaşadıkları hayatın kalıcı ve sağlam olduğu izlenimini verir.

Aslında bu aldanış, evrenin ilk ve en büyük aldanışının yeni bir örneğinden başka bir şey değildir: Hz. Adem ve eşinin cennetten kovulmalarına sebep olan günah, şeytanın *Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: Ey Adem! Sana sonsuzluk ağacını ve yok olmayacak bir mülkü haber vereyim mi?*<sup>668</sup> şeklindeki kışkırtmasının sonucunda işlenmiştir.

İşte bu nedenledir ki, tebliğ yapılan kişinin bu büyük fitneden korunması gerekir. Kendini ve etrafındaki medeniyeti kalıcı ve sağlam bir varlıklar topluluğu olarak görmekten kurtulmalı ve aslında hepsinin ve her şeyin Allah’ın iradesi ile ayakta duran ve O dilediğinde anında yok olacak birer hayal, birer vehim olduğunu öğrenmelidir. Bilmelidir ki, evrendeki tüm hayat, Allah’ın "Hayy" (Hayat Veren) sıfatının birer tecellisinden başka bir şey değildir. Ve Allah, bu tecellileri son derece zayıf ve geçici bir tabiatla yaratmıştır.

Eskiden yaşamış ve Allah tarafından helak edilmiş olan toplumların haberleri, tebliğ yapılan kişinin zihnine yerleşmiş olan bu aldanışın silinmesi için anlatılabilir. Nice güçlü kavimler, nice görkemli medeniyetler sırf Allah’ın emrine itaat etmedikleri için korkunç bir biçimde helak edilmiş, O’nun gazabı altında sönüp gitmişlerdir. Kuran’da şu şekilde bildirilir:

*Kendilerinden önce nice nesilleri yıkıma uğrattığımızı görmüyorlar mı? Biz, sizi yerleşik kılmadığımız bir biçimde onları yeryüzünde (büyük bir güç ve servetle) yerleşik kıldık; gökten üzerlerine sağanak (bol yağmurlar) yağdırdık, nehirleri de altlarından akar yaptık. Ama günahları nedeniyle biz onları yıkıma uğrattık ve arkalarından başka nesiller (inşa edip) var ettik.*<sup>669</sup>

<sup>667</sup> Aydın, a.g.e., s. 130.

<sup>668</sup> Tâhâ, 20/120.

<sup>669</sup> En’âm, 6/6.

Allah'ın elçilerini yollamış olduğu tüm topluluklar, dini yalanlamaları ve resullere şiddetle karşı koymaları sonucunda, Allah tarafından yıkıma uğratılmışlardır. Kuran'da bu gerçek *sonunda onu (Şuayb a.s.)'ı yalanladılar, böylece onları o gölgelik gününün azabı yakaladı. Gerçekten o, büyük bir günün azabıydı*<sup>670</sup> ayetiyle bildirilir. Bir başka ayette ise şöyle denmektedir:

*Kendisi için bir uyarıcı olmaksızın, biz hiçbir ülkeyi yıkıma uğratmış değiliz, (onlara) hatırlatma (yapılmıştır), biz zulmedici değiliz.*<sup>671</sup>

Helak olmuş kavimlerin anlatılması, hatta bunlardan kalan arkeolojik buluntuların gösterilmesi ve içinde yaşanılan kavmin de Allah dilerse her an helak edilebileceğinin anlatması, tebliğ yapılan kişinin Allah'tan başka güvendiği dayanakların önemli bir bölümünü yok eder. Kendisinde büyük bir güç gördüğü medeniyet ve teknolojinin, insanları Allah'ın aciz bir kulu olmaktan çıkarmadığını, Allah'tan başka da gücüne güven duyulacak ve kendisinden korkulacak bir merci olmadığını ona hissettirir.<sup>672</sup>

Biz buraya kadar muhatap açısından Resulullah'ın davetinde olan psikolojik unsurlar üzerinde durduk. Şimdi de Hz. Peygamberin İslam'a davet metoduna, dinleyicide bulunacak psikolojik unsurlar açısından bakalım:

## 2.3. DAVET EDİLEN AÇISINDAN TEBLİĞ

### 2.3.1. MUHATAPLARIN VASIFLARI

İnsanların inanç ve tutumlarını değiştirmeye yönelik tebliğin etkili olması için, önce onların inanç ve düşünce yapısının, bunları besleyen kaynakların, kişilik özelliklerinin, düşünce, zekâ ve eğitim seviyelerinin, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik durumlarının iyi bilinmesi gerekir. Çünkü çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olan insanı tanımadan, ona yönelik bir faaliyette başarılı olmak mümkün değildir. Muhatabın tanınması, tedaviden önce hastalığın teşhisi demektir.<sup>673</sup>

Davet açısından yanlışlığına inandığımız bir fikir, davranış ve yaşayışın ıslahı için her şeyden evvel muhatabın bu fikir ve inanışa bağlanmış derecesi, o fikir ve inanışın mahiyeti hakkında bilgi sahibi olmak mecburiyetindeyiz. Sonra muhatabın içerisinde yaşadığı sosyal ve kültürel muhit, kişi tabiatına yankıları olan coğrafi ve tarihi şartlar, tebliğe muhatap kaldığı anda muhatabın içerisinde bulunduğu haleti ruhiye, ehemmiyet arz edecektir.<sup>674</sup>

<sup>670</sup> Şuarâ, 26/189.

<sup>671</sup> Şuarâ, 26/208-209.

<sup>672</sup> Yahya, a.g.e., s. 19.

<sup>673</sup> Saka, *Kur'an-ı Kerim'de Davet Metodu*, s. 102; Kazancı, a.g.e., s. 87; Önkâl, a.g.e., s. 131.

<sup>674</sup> Önkâl, a.g.e., s. 274.

Kur'an'ın tebliğde muhatabı durumundaki insanı çeşitli açılardan tanıtmaya önemli bir yer verdiği ve tanımanın gerekliliğine de işaret ettiği görülmektedir.<sup>675</sup> Nitekim pek çok ayette, inanç özelliklerine göre insan toplumlarından,<sup>676</sup> tebliğ karşısındaki tutum ve tavırlarına göre insan ve insan guruplarından,<sup>677</sup> insanların ya da toplumun inanç ve düşünce yapılarından,<sup>678</sup> bunların kaynaklandığı sebeplerden,<sup>679</sup> akli ve zihinsel durum ve seviyelerinden, bazı insanların tutum ve kişisel özelliklerinden<sup>680</sup> bahsedilerek, insan yani muhatap unsuru tanıtılmakta ve tebliğcinin muhatabını tanımasının önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Böylece peygamber'e, muhataplarına karşı nasıl davranılacağı ya da tebliğde nasıl bir metod takip edileceği konusunda rehberlik edilmektedir.<sup>681</sup>

Davette muhatabı tanıma, askerlikteki istihbarat kadar önemlidir.<sup>682</sup> Nitekim Yüce Allah: *Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır; ve onlarla en güzel, en inandırıcı yöntemlerle tartış, kuşkusuz kendi yolundan kimin saptığını en iyi bilen senin rabbindir; elbette doğru yolda olanları en iyi O bilir!* ayetinde hakka davet açısından insanları üç guruba ayırmasını Hz. Peygamber'e tavsiye etmiştir. 1. Akliselim sahibi ve eşyanın hakikatini öğrenen araştırmacı âlimler. Davette "hikmet" ile davranma bunlar içindir. Zira hikmet kesin olan delillerdir. 2. Halkın çoğunluğunu teşkil eden ve henüz sağlam fitratını koruyan orta sınıf. Güzel öğüt bunlar içindir. 3. Mücadeleci, inatçı ve düşman kimseler. Mücadele yolunun en güzeli ile davet edilmesi istenenler de bunlardır. Zira unutmamak gerekir ki, Allah, Hz. Musa'nın Firavun'a bile yumuşak sözle davette bulunmasını emretmiştir.<sup>683</sup>

Hz. Peygamber muhataplarını tanımaya büyük önem verir, onların duygularını, isteklerini ve fert olarak özelliklerini dikkate alır, kendilerine değer verir, ilgi gösterir, yaklaşma teminine gayret ederdi. Muhatapları ile ortak noktalarda birleşme esastan hareket ederdi. Faaliyetlerinde af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti; kin, öfke ve zorbalığa tercih ederdi. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in İlâhi bir lütuf sayesinde insanlara yumuşak davrandığı belirtilir; kaba ve katı kalpli olduğu takdirde çevresinden dağılıp gidecekleri uyarısında bulunur.<sup>684</sup> Dolayısıyla Resulullah (s.a.s.) efendimizin davetinde muhatabı tanıyarak duruma

<sup>675</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 89.

<sup>676</sup> Bkz.: Bakara, 2/6-7; Âl-i İmrân, 3/64-65, 75, 78; Mâide, 5/77, 82-83; Ankebut, 29/46.

<sup>677</sup> Bkz.: Bakara, 2/2-3, 8-9; Âl-i İmrân, 3/199; Nisâ, 4/142-143; Tevbe, 9/124-12; Hac, 22/71; Lokman, 31/205.

<sup>678</sup> Bkz.: Nisâ, 4/51, 142; Tevbe, 9/30-31; Münâfikûn, 63/1-4.

<sup>679</sup> Bkz.: Necm, 53/23.

<sup>680</sup> Bkz.: Bakara, 2/142; Hucurât, 49/4.

<sup>681</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 89.

<sup>682</sup> Uludağ, *a.g.e.*, s. 66-67.

<sup>683</sup> Ali Özek ve Bşk., *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Kral Fahd Mushafı Şerif Basım ve Yay., Medine, 1992, s. 356.

<sup>684</sup> Sarıçam, *a.g.e.*, s. 264.

göre tebliğde bulunduğu, aşikâr bir gerçektir. Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği: Resulullah (s.a.s.) bize bıkkınlık vermesinden endişe ederek Mev'ıza için günleri kollardı<sup>685</sup> hadisi, onun tatbikatı hakkında konuya mühim derecede ışık tutmaktadır.

Ayrıca Hz. Peygamberin bu mesele ile ilgili olarak ashabına yol gösteren ve emirlerinde bulunan birçok hadisine sahip bulunuyoruz. Onun herkese derecesine göre davranın, düsturu, ashabını ve mü'minlerini her hususta muhatabı tanımaya sevk etmektedir. Bu esastan hareketle eğitim ve terbiyeciler iyi huylu ve karakterli insanlarla, basit ve bayağı, alçak ruhlu kimselere yapılacak muamele ve onların eğitiminde takip edilecek metodun aynı olmadığı görüşünü hararetle savunmuşlardır.<sup>686</sup>

Resulullah'a ve bütün müslümanlara yön veren Kur'an-ı Kerim, muhatabı tanımaya o derece büyük önem vermiştir ki, Mekkelilere hitap eden âyet ve sûrelerle Medinelilere hitap eden âyet ve sûreler, birçok yönden birbirinden farklıdır.

Tayy kabilesinden Adiy b. Hatim, eman dilemek üzere Resulullah'ın huzuruna gelmişti. Hz. Peygamber ona üç defa: Ya Adiy, Müslüman ol ki selamete eresin: buyurdular. Adiy dedi ki: Benim dinim var. Resulullah: Ben senin dinini senden iyi bilirim, diye cevap verince Adiy, hayretini ifade etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Sen er-Rakusiye (Hristiyanlık ile Sabilik arası bir din) dininde değil misin ve sen kavminin elde ettiği ganimetin 1/4 almıyor musun? dediler. Adiy: Evet öyle! deyince Resulullah: Oysaki bu, senin bu bağlı olduğun dine göre caiz değildir, dediler bilahare Adiy'nin gönlünden geçirdiği bu dine, kavmin hep kuvvetsiz ve kimsesizleri girdiği itirazına cevap verince Adiy, derhal İslamiyet'i kabul etti.<sup>687</sup> Ayrıca değişik kişiler tarafından sorulan aynı anlamdaki sorulara, soran kişilerin durumuna, bulunan yere ve zamana göre farklı cevaplar vermiştir. Mesela değişik zamanlarda farklı kişiler tarafında sorulan “Amellerin en üstünü hangisidir?” sorusuna Hz. Peygamberin verdiği cevaplar şöyledir:

“Az da olsa devamlı olandır.”<sup>688</sup>

“Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir.”<sup>689</sup>

“Oruca devam et, çünkü benzeri olmayan bir ibadettir.”<sup>690</sup>

“Yemek yedirirsin, bildiğin bilmediğin kimselere selam verirsin.”<sup>691</sup>

<sup>685</sup> Buhârî, *İlim*, 12.

<sup>686</sup> Canan, *Sünnette Terbiye*, s. 221.

<sup>687</sup> Kandehlevî, *Hayatu's-Sahabe*, (Trc.: Ali Aslan.) Akçağ yay., Ankara, I. 102-103.

<sup>688</sup> Buhârî, *Rikak*, 18; Müslim, *Salatü'l-Musafirîn*, 216.

<sup>689</sup> Ebu Dâvut, *İbadet*, 3.

<sup>690</sup> Nesai, *Sıyam*, 43.

<sup>691</sup> Buhârî, *İman*, 20.

Yine “Sadakanın hangisi daha üstündür?” diye soran Ebu Hureyre’ye Hz. Peygamber:

“Fakir olanın güç ve kuvveti ile yardımda bulunmasıdır”<sup>692</sup> cevabını verirken, Sa’d b. Ubade’nin aynı sorusuna: “Su çıkarmaktır..”<sup>693</sup> buyurmuştur. Zira Ebu Hureyre son derece fakir, Sa’d b. Ubade ise bir kabile reisi ve zengin bir kişidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in cevaplarının gelişi güzel, baştan savma ve ilk akla gelenin söylenmesi şeklinde olmadığı anlaşılmaktadır.<sup>694</sup>

Muhatabı hakkında bilgi sahibi olan bir kimse, mesajını, içeriği ilgi çekici bir biçimde ve muhatabın psikolojik yapısına uygun bir şekilde sunabilir. Mesela, muhatap çok genç yaştaki bir şahsiyet ise, tebliğci onun buhranlı ve sıkıntılı anlar yaşıyor olabileceğini bilir ve ona göre bir tavır ve anlayış içerisinde olmaya çalışır.<sup>695</sup>

“Muhatabı tanıma, basiretli bir tebliğci olmanın da gereğidir. Zira basiret, muhatabı çok yönlü tanıma, olayları gerçekçi ve kapsamlı değerlendirme ve ileri görüşlülük açısından tebliğcide bulunması gereken bir özelliktir.”<sup>696</sup> “Muhatabın yetiştirme tarzı, kültür seviyesi, mesleği, yaşadığı çevre vb. hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.”<sup>697</sup>

Dolayısıyla, tebliğ karşısındaki insanın vasıflarının tespit edilerek dost mu, düşman mı, âlim mi, cahil mi olduğunun bilinebilmesi, davetin müspet netice verebilmesi için muhatabın gayet iyi tanınması gereklidir. Muhatapta psikolojik etki icra ederek onu istediğiniz davranış ve anlayışa çekecek ilk unsur, onun tanınması, iç haline vakıf olunmasıdır.<sup>698</sup> Bu şekilde davete muhatap kimselerin teker teker tanınması, iç hallerinin bilinmesi yanında genel olarak insan denilen mahlûkun zayıf ve kuvvetli noktaları, etkilenmeye müsait yönleri vardır. Hiç şüphesiz bütün Peygamberler bu genel yön ve noktaları davetlerinde değerlendirmişler, gayet iyi bildikleri insan psikolojisine göre hareket etmişlerdir.

### 2.3.2. MUHATAPLARIN İNANCA BAĞLILIĞI

Farklı bir görüşe veya inanca sahip olmak tebliğe muhatap olan kişinin değerlerine bağlılık derecesi, onun inanç ve tutumlarını değiştirmesinde etken olacaktır. Yani bu bağlanma ne kadar kuvvetli ise, inanç ve tutum değişimi de o kadar güç olacak, tebliğ ve telkinin etkisi azalacaktır.

<sup>692</sup> Ebu Dâvut, *Zekat*, 40.

<sup>693</sup> Ebu Dâvut, *Zekat*, 40.

<sup>694</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 91; Ayrıntılı bilgi için: Kazancı, *a.g.e.*, s. 88; Çetin, *a.g.e.*, s. 94-95.

<sup>695</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 91; Ayrıntılı bilgi: Öcal, *a.g.e.*, s. 148.

<sup>696</sup> Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 134.

<sup>697</sup> Çetin, *a.g.e.*, s. 93.

<sup>698</sup> Önköl, *a.g.e.*, s. 283.

Kendine güveni yüksek olan bir kimse, bu güveni sarsabilecek, kendi inanç ve tutumuna ters düşen bir tebliği reddetme, duymazlıktan gelme ya da unutma eğilimi gösterebilir. Buna karşılık kendine güveni az olan ya da olmayan kimseler, kendi görüş ve fikirlerine fazla değer vermedikleri için, onları değiştirmeleri güç olmaz. Bunlar, çevreden gelen farklı görüş ya da bilgilere duyarlı olduklarından onlardan daha fazla etkilenebilirler.<sup>699</sup> Kendine güvenme duygusuna sahip olan insan çok şey söylemese veya anlatmasa da kendine olan güveni, insanlar üzerinde etkili olacaktır.

“Buna karşılık hiçbir inanca sahip olmayan veya inançları konusunda bağlayıcı bir tutuma girmemiş ve inançları, tutumlarında merkezi bir yapı oluşturmeyen kişilerin görüş ve tutumların değiştirmek ve yenilerini kazandırmak daha kolay olacaktır. Görüş ve kanaatini herkesin önünde belli eden bir insanın bu tutumunu tebliğ ve telkin yoluyla değiştirme ihtimali az olmaktadır.”<sup>700</sup>

Dini yeni tanıyacak insanların öncelikli olarak, Allah’a ve ahiret gününe iman etmesinin sağlanması gerekir. Çünkü dinin gereklerini yapması için, bunların mantığını kavraması, bu ibadetleri şuurlu ve istekli olarak yapması gerekir. Bu şekilde olmazsa, taklidi bir şekilde, ne yaptığının farkında olmadan yapılabilir veya mantığını bilmediği için yapmak istemeyebilir. Bu nedenle kişiyi dinin ibadetlerini uygulamak isteyeceği, anlayacağı imani seviyeye getirmek önceliklidir. Bu zaman süreci içerisinde o sorana kadar veya uygulayabileceği kanaati oluşana dek, ibadete yönelik teklifler getirilmeyebilir. Zaten Allah'a samimi bir kalple iman eden ve ahiret gününe inanan bir insan da zaman içinde, Kuran'da bildirilen ibadetleri yerine getirmeyi kendiliğinden isteyecektir.<sup>701</sup>

Dolayısıyla tebliğci tebliğde bulunmadan önce dinleyicinin inancını ve bu inanca bağlılık durumunu tespit edip davet yöntemini ona göre seçmesi gerekiyor. Bütün bu ön çalışmaları yapmadan böyle bir çalışmaya başlarsa muhatabı kazanayım derken onunla bütün bağların kopmasına sebep olabilir.

### 2.3.3. MUHATAPLARDA SEVİYE FARKLILIĞI

Kişinin toplum ya da grüp içindeki saygınlığı, yani mevkii, onun başkaları tarafından ne kadar etkilenebileceğini belirleyici faktörlerden birisidir. Toplumda saygınlık düzeyi düşük olan kimselerin, yüksek saygınlığı olanlardan daha fazla etkilenebilir oldukları sonucuna varılmıştır.<sup>702</sup>

<sup>699</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 107.

<sup>700</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 106.

<sup>701</sup> Yahya, *a.g.e.*, s. 46.

<sup>702</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 107.

İslam Peygamberi'nin, amcası Ebu Talib'e yaptığı bütün tebliğ ve telkinlerin sonuçsuz kalarak, onun İslam'a tepki göstermemekle birlikte Müslümanlığını da ikrar etmemesi<sup>703</sup> bu noktadan değerlendirilebilir. Yani toplumda statü, görüş ve tutumları itibariyle şöhret sahibi birisi olması ve bunu gurur meselesi yapması, Ebu Talib'in inanmaması veya imanını ikrar etmemesinin sebebi ya da sebeplerinden birisi olabilir.<sup>704</sup>

Dolayısıyla tebliği kabul eden insanların bu yeni durumlarını herkesin önünde ifade etmelerini beklemek veya böyle bir şeye zorlamak doğru değildir. Kimileri bulundukları konumdan veya çevre baskısından dolayı bunu gizli tutabilirler. Bunu gizli tutması inancının zayıf olduğunun bir göstergesi değildir. Nitekim asrısaaadette Habeşistan kralı Necaşi'nin davranışı bunun en güzel örneklerindendir. Tebliği davette bulunurken dinleyicilerin toplum içindeki statülerini göz önünde bulundurmalıdır. Belli bir makam veya mevkide bulunan şahısların olumlu veya olumsuz tepkilerini çok iyi tahlil ettikten sonra hareket etmelidir.

#### 2.3.4. MUHATAPLARDA ZEKÂ VE EĞİTİM FARKLILIĞI

Psikoloji ve sosyolojide kullanılan bilimsel metodlar, ihtiyaçlar, ilgiler ve kabiliyetler bakımından insanlar arasında önemli bireysel farklar bulunduğunu tesbit etmiş ve standart programların insanlar için uygun olmadığı sonucuna götürmüştür.<sup>705</sup> “Ancak, insanlar arasındaki organik ve psikolojik farklar, mahiyet farkı değil bir derece farkıdır.”<sup>706</sup>

Psikolojik özellikler, yetenekler, yaratılış, akıl, bilgi ve davranış gibi yönlerden bireysel farklılıklar, bir realite olarak Kur'an'da işaret edilen, tebliğ ve teklifte dikkate alınan hususlardır. *Allah kimseye gücünün üstünden bir şey teklif etmez. Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, kötülük de kendi aleyhinedir. 'Rabbimiz, unuttur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Rabbimiz, bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!...*<sup>707</sup> İnsan, Rabbinin kendisine yüklediği sorumluluğun farkında

<sup>703</sup> “(Resulüm!) Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis Allah, dilediğini hidâyete iletir ve hidâyete girecek olanları O bilir.” (Kasas, 28/56) ayetinin Ebu Talib hakkında indiği rivayet edilmektedir. Rivayete göre, Resulullah (s.a.v.), amcası Ebu Talib'e hitaben şöyle buyurmuştur: “Ey amcacığım, La ilahe illallah de ki, kıyamet günü senin lehine şahitlik yapayım” Ebu Talib ise: “Ey kardeşimin oğlu, senin doğru sözlü olduğuna biliyorum. Fakat ölüm anında korktu demelerini istemiyorum”, demiştir. (Bkz.: Beydavî, a.g.e., II. 197.)

<sup>704</sup> Şanver, a.g.e., s. 107-108.

<sup>705</sup> Bkz.: Rıza Kardaş, *Eğitim Psikolojisi*, Tekin Kitabevi, Ankara, 1976, s. 176.

<sup>706</sup> Şanver, a.g.e., s. 128.

<sup>707</sup> Bakara, 2/286; Ayrıca bkz.: Talak, 65/7.

olmalıdır. Kendisini Yaratanın, kulun gücünü bildiğini ve gücünün yetmeyeceği sorumluluğu vermeyeceğine olan inancı da tam olmalıdır. Nitekim Allah, müminlerin kalplerine akıttığı huzur, güven ve yakınlığa ilaveten, onda yükümlükleri yerine getirme azmini de harekete geçirmiştir.<sup>708</sup> Ayrıca tebliğ ve teklifte insanların durum ve tabiatlarının dikkate alındığını ve yapılan teklifin insanların güç ve yeteneklerine uygun olarak hafifletildiğini açıkça gösteren şu ayetleri zikretmek yeterli olabilir.<sup>709</sup> *Ey inananlar! Peygamberle gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet bir şey bulamazsanız, Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi af ettiğine göre artık namazı kılın, zekât verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*<sup>710</sup>

Diğer taraftan *Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.*<sup>711</sup> ayeti de insanlar arasındaki bu farklılıklara işaret ederek, tebliğ metodlarında dikkate alınacak prensibi, muhatabın durumuna göre, hikmet, güzel öğüt ve en güzel yolla mücadele olarak belirtmektedir. Bir başka deyişle bu âyet, muhataba karşı takınılacak tavrı belirlemektedir. İbn Rüşd, bu âyetten hareketle insanları, tabiatı itibarıyla birbirinden üstün ve farklı olduklarını söyleyerek, üç kısma ayırmakta ve herkesin kendi tabiatına uygun düşen yolla bir hükmü veya mesajı tasdik ettiğini ifade etmektedir.<sup>712</sup> İnsanlara akıl ve anlayış seviyelerine, bilgi birikim ve ahlaki olgunluk seviyelerine göre hitap edilmelidir.<sup>713</sup> “Hikmet” delillerin en yücesi olduğundan hikmet ile dine davet edenler, en kamil ilahi marifet ve hakiki ilimlere en çok talip olduklarından dolayı hikmeti güzel öğütten önceye alırlar. Cedel ise delillerin en düşüğüdür. Ondan maksat insanları ilzam etmek ve susturmaktan başka hedef olmadığı bilindiğinden en son başvurulur. Güzel öğüt, hüccetten daha aşağıda, fakat cedelden daha yüksek olduğundan, ortanca sırada başvurulur.<sup>714</sup>

Davet etmek, tebliği en güzel şekilde yapmak ve bu yolda mücadele yapmaktan sorumlusun. Hidâyet ve sapıklığın meydana gelmesi ve bundan dolayı

<sup>708</sup> Kutup, *a.g.e.* I. 538.

<sup>709</sup> Bkz.: Kutup, *a.g.e.*, IV. 3512.

<sup>710</sup> Mücadele, 58/12-13.

<sup>711</sup> Nahl, 16/125; Seyyid Kutup, Tefsirinde ‘Hikmetle Davet’ ifadesini muhatabın durumunu, şartlarını, kabiliyet ve özelliklerini dikkate almak ve aşırı gitmemek; ‘Güzel bir öğütle davvet’ (mev’iza-i hasene) ifadesini sakın, yumuşak, tatlı ve hataları yüze vurmeyen bir üslup; ‘en güzel şekilde mücadele’ ifadesini ise karşıdakinin üzerine fazla yüklenmeden, onu kötüleyip rezil ve mahçup duruma düşürmeden tartışmak olarak açıklamakta ve aksi durumun insanı nasıl bir psikolojik reaksiyona sevk edeceğini ayrıntılı olarak izah etmektedir.

<sup>712</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 129.

<sup>713</sup> Bkz.: Arslan, *a.g.e.*, IX. 564.

<sup>714</sup> Arslan, *a.g.e.*, IX. 565.

cezalandırmak senin görevin değildir. Hidâyete erenleri de sapıtanları da en iyi bilen Allah'tır. Onlara hak ettikleri ceza veya mükâfatı Allah verecektir. Sanki şöyle denilmiştir: Rabbin onları çok iyi bilir. Kimde hayır varsa ona birazcık va'z ve nasihat yeterli olur. Kimde de hayır yoksa onun hidâyete gelmesi için nekadardır çalışılsa sonuç alınamaz. Bu, adeta soğuk demiri dövmek gibi bir şey olur.<sup>715</sup> İbni Cerir der ki: Hikmet ile çağırmaktan maksat "Allah'ın Hz. Peygambere indirmiş olduğu Kur'an ve Sünnettir."<sup>716</sup>

Hz. Ali, "İnsanlara bildikleri ile konuşun, anlayabildiklerini söyleyin. Onların (anlamadıklarından ve tam olarak anlatamadığınızdan dolayı) Allah ve Resulü'nü yalanlamalarını ister misiniz?" demiştir.<sup>717</sup> Ünlü Müfessir Muhammed Hamdi Yazır, halkın anlayış kapasitesine girmeyen ve girme ihtimali bulunmayan şeylerin emredilmemesi gerektiğini belirtmiştir.<sup>718</sup>

"Herkesine derecesine göre davranılmasını"<sup>719</sup> emreden Hz. Peygamber de, "İnsanlara akıllarının alabileceği (anlayabilecekleri) kadar konuşulmasını" tavsiye etmiştir.<sup>720</sup>

Tebliğ'in gerçekleşmesi, anlatılmak istenenin, ancak muhatabın sahip olduğu düzeyde dile getirilmesi ile mümkün olabilir. Dolayısıyla Kur'an, kaçınılmaz olarak, indiği toplumun dili ile Arapça olarak inmiştir.<sup>721</sup> Bu durum, diğer peygamberlere ve kavimlere indirilenler için de geçerlidir.<sup>722</sup> İşte bu, bütün insanlığı kapsayan ve gelmiş geçmiş tüm peygamberlerin getirdiği mesajlarda somutlaşan evrensel bir nimettir. Allah'ın emirlerinin açıkça anlatılması ve anlatılanların anlaşılması için bu zorunludur.<sup>723</sup> Tebliğci de bu yöntemi sağlıklı bir şekilde kullanmalıdır. *Biz, her elçiyi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara açıklasın.*<sup>724</sup> Esasen Kur'an'ın sahip olduğu anlam zenginliği, yani âyetlerin herkesin seviyesine ve anlayış derecesine göre kavrayabileceği anlamlar yüklü olması da muhataplarının farklılıklarına yönelik mucizevi bir durumdur. Dolayısıyla İslam'ı seçen herkes kendi özelliğine ve tabiatına uygun düşen bir nedenle bu tercihi yapmıştır. Çünkü herkes kendi karakterine, mizaç ve meşrebine göre hareket eder.<sup>725</sup>

<sup>715</sup> İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, IV. s. 508.

<sup>716</sup> İbn Kesir, *a.g.e.*, IV. 4592.

<sup>717</sup> Buhârî, *İlim*, 49.

<sup>718</sup> Yazır, *a.g.e.*, IV. 2358.

<sup>719</sup> Ebu Davud, *Edeb*, 22.

<sup>720</sup> Aclunî, *a.g.e.*, I. 195.

<sup>721</sup> Bkz.: Yusuf, 12/2; Şuarâ, 26/195.

<sup>722</sup> Ducane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, İstanbul, 1995, s. 63.

<sup>723</sup> Kutup, *a.g.e.*, VI. 404.

<sup>724</sup> İbrahim, 14/4.

<sup>725</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 130; Nesefî, *a.g.e.*, II. 366.

Muhatabın zeka ve eğitim düzeyi de, kişiden kişiye değişebilecek ve tebliğ ve telkinlerde dikkate alınması gereken özelliklerdendir. Zeka ve eğitim düzeyi, kişinin konuyu algılaması ve çeşitli yönleri ile değerlendirmesi bakımından belirleyici bir unsurdur.<sup>726</sup> Zeka ve eğitim düzeyi yüksek olan kimseler, tutarsız, mantıksız ya da basit tebliğden, zeka ve eğitim düzeyi düşük olan kimselerden daha az etkilenirler. Çünkü yüksek zeka ve eğitim, bu kimselerin tebliğdeki tutarsızlıkları ve çelişkileri fark etmelerini sağlayacaktır. Bununla beraber, aynı sebepten dolayı, zeka ve eğitim düzeyi yüksek olan muhatapların, düşük zeka ve eğitimlilere oranla, tutarlı, mantıklı ya da karmaşık tebliğden daha fazla etkilenecekleri söylenebilir.<sup>727</sup> “Çünkü zeka ve eğitim düzeyi düşük olanlar, tutarlı mantıklı ve özellikle karmaşık tebliği anlayamayabilirler. Dolayısıyla ondan etkilenmeyeceklerdir. Bu sebeple, zeka ve eğitim düzeyi faktörü ile tebliğin etkileşimi göz önünde bulundurulmalıdır.”<sup>728</sup>

Tebliğde muhatabın durumunu göz önüne almanın, Resulullah’ın (s.a.s.) risalet vazifesinde ne kadar asli, ne kadar öncelikli bir yer aldığını görmek için, Kur’an’ın yedi harf üzere nüzülüyle ilgili hadisin bir vechini burada kaydetmek isteriz: Übey İbnu Ka’b’dan gelen bir rivâyet, Kur’an’ın yedi harf üzerine inmesi ile ilgili hadisin, dinde muhatap meselesinin ne kadar köklü bir mesele olduğunu, Resulullah’ın (s.a.s.) bu meseleyi bi’setin başlarında göz önüne aldığını gösterir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) bir ziyaretinde, Hz. Cebrail aleyhisselama “Ben ümmi bir ümmete gönderildim. İçlerinde yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler var, genç kızlar, delikanlı oğlanlar, hiç kitap okumayan katı adamlar var! (Ne yapacağım? diye endişesini izhar eder. Hz. Cebrail: Kur’an yedi harf üzerine inmiştir,<sup>729</sup> diyerek, orada hepsinin anlayışına muvafık gelecek bir üslup ve mana derecelerinin olduğunu haber vererek Resulullah’ı teskin eder.<sup>730</sup>

Arapların kendi aralarında lehçe farkları vardı. Günlük olarak kullanılan kelimeler ve hatta kelimelerin kullanılış tarzı bir lehçeden diğerine, zaman zaman birbirlerini anlamada zorluk çıkaracak kadar ciddi farklılıklar arz ediyordu. Resulullah (s.a.s.) her seferinde muhatabının anlayacağı üslup ve kelimeleri kullanıyordu. Hz. Ali, Beni nehd heyetine hitabını dinleyip anlamada zorluk çekince şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Resülü! Sen ve ben, biz aynı babanın evlatlarıyız. (Aynı beldede yetiştik) Fakat senin Arap heyetlerine çoğunu anlamadığımız bir dille konuştuğuna şahid oluyoruz! Nitekim aynı suallerin Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi diğer büyükler tarafından da sorulduğu rivâyet edilir. Bu sorulara Allah’ın Resülü: “Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi mükemmell kıldı. Çocukluğum da (Arapçayı

<sup>726</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 108.

<sup>727</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

<sup>728</sup> Şanver, *a.g.e.*, a.y.

<sup>729</sup> Ebu Dâvut, *Kıraat*, 14.

<sup>730</sup> Canan, *İslam Davetçisinin el Kitabı*, s. 15.

en fasih konuşan) Beni Sa'd'da geçti.” diye cevap vermiştir. Ayrıca Habeşistan'da doğmuş olan Ümmü Halid'e bir hırka giydiren Resulullah(s.a.s.), “Yakıştı, yakıştı” makamında “Senah Senah!” der şarihler kelimenin Habeşçe olduğunu ve “çok güzel” manasını taşıdığını belirtirler. Âlimler Resulullahın (s.a.s.), ilahi bir terbiye ve murakabe ile bu tutumu, hayatı boyunca takip ettiğini ittifakla söylerler.<sup>731</sup> Ancak şunu belirtmekte fayda vardır: Resulullah'ın (s.a.s.) bir mevhıba-i ilahi olarak muhatabının lisanınca konuşması hadisesi, Aleyhisselatü Vesselamın zatına mahsus bir hususiyettir, ümmetçe tatbik edilemez” şeklinde anlaşılmamalı. İlahi terbiyenin sonucu olarak öyle davranmış olması, bu çeşit davranmanın ehemmiyetini ifade eder. Bunu, “Ümmet, ilahi irşada dayanacak kadar ehemmiyet taşıyan bir sünnetin tatbikatını ihmal etmemeli” diye anlamak gerekiyor.<sup>732</sup>

Hudeybiye sulhü sırasında, henüz sulh yok. Müslümanlar umutsuz bir bekleyiş içindeler. Mekke'ye gönderilen elçi, Hz. Osman'ın öldürüldüğü şayiası da çıkmış. Resulullah (s.a.s.) bunun üzerine oradaki bütün Müslümanlardan “Ölünceye kadar cihad” biatını almış. Bu atmosfer içerisinde, Mekkeliler beni Kinaneden birini, durumu tahkik için gönderirler. Resulullah (s.a.s.) bunu uzaktan görür görmez: “İşte falan!, Bu, kurban derilerine saygı duyan bir kabiledendir. Kurbanlarınızı ona gösterin” der. Halk kurbanlık develerini önüne sürüp telbiye getirmeye başlar. Bu durumu gören elçi duygulanır ve:“Suphanallah! Bu kimselere beytullah'ın yolunu kapatmak olmaz!”der ve dönünce Mekkelilere gördüğünü anlatarak meşhur hudeybiye sulhuna onları ikna eder.<sup>733</sup>

Ebu Temine el-Cüheyri: “Hangi şeye dua edip talepte bulunuyorsunuz? diye sorunca Aleyhisselatü vessalem onun anlayacağı sıfatları zikrederek cevap verir, sana bir zarar gelince, onu kaldırması için dua ettiğin, arazine kuraklık vurduğu zaman ektiklerini çıkarması için yalvardığın, herhangi bir şeyin çölde kaybolunca onu sana iade etmesi için yakardığın Zat-ı Zülcelale duada bulunuyorsun”.<sup>734</sup>

Beni Fezare'den Damdam İbnu Katade gelip karısının siyah bir çocuk doğurduğunu söyleyerek kadından zina şüphesini ima eder. Resulullahla aralarında şu konuşma geçer: “Senin develerin var mı?”

“Evet!”

“Renkleri nedir?”

“Kırmızıdırlar.”

“Aralarında boz renkli de var mı?”

<sup>731</sup> Bkz.: Canan, *a.g.e.*, s. 22-23; Ayrıca ayrıntılı bilgi için aynı esere bakabilirsiniz.

<sup>732</sup> Canan, *a.g.e.*, s. 24.

<sup>733</sup> Buhârî, *Şurut*, 16.

<sup>734</sup> Canan, *a.g.e.*, s. 20.

“Evet, boz olan da var.”

“Peki, bu bozlar için ne dersin(nereden geldiler)?”

“Belki de bir damara çekti.”

“Öyleyse senin çocuğun da bir damara çekmiş olabilir.”<sup>735</sup>

Dolayısıyla Resulullah’ın hayatındaki bu örnekler de gösteriyor ki tebliğci muhatapın kültürünü, örf ve âdetini, bilgi seviyesini ve anlayış düzeyini çok iyi bilmesi gerekiyor. Çünkü insanları kazanmada, onların bilinçaltında yatan duygu ve düşünceleri bilmenin etkisi büyüktür.

### 2.3.5. MUHATAPLARDA CİNSİYET FARKLILIĞI

Yapılan araştırmalar, genellikle, kadınların erkeklerden daha kolay ikna edilebildiğini ve sosyal etkiye daha fazla uyma eğilimini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, umumi kanma ya da ikna olma kabiliyetinin önemli ölçüde cinsiyete bağlı olduğunu söylemek mümkündür.<sup>736</sup>

Nitekim Hz. Peygamber’le ilgili şu olay, kadınların tebliğ ve telkine daha eğilimli ve daha ikna edilebilir oldukları görüşünü destekler niteliktedir: Hz. Peygamber,(s.a.s.) bir bayram günü Hz. Bilal ile birlikte kadınların bulunduğu bölüme geçerek onları sadaka vermeye teşvik etmiştir. Bunun üzerine kadınlar, yüzük, küpe, bilezik gibi ziynet eşyalarını çıkararak tasadduk etmişler ve Hz. Bilal’in eteği bu ziynet eşyalarıyla dolmuştur.<sup>737</sup>

Örneğin günümüzde kadınlara ve erkeklere yönelik ayrı ayrı yapılan Va’z ve İrşad programlarını karşılaştırdığımız zaman kadınların daha fazla olumlu tepki verdiğini gözlemliyoruz.

### 2.3.6. MUHATAPLARDA TEBLİĞ VE TELKİNE ELVERİŞLİLİK FARKLILIĞI

Tebliğde öncelik, muhatapın durumu dikkate alınarak, yani hangi noktada olduğu tespit edilerek belirlenecektir. Buna göre her muhatap için ele alınacak öncelik farklı olabilir. Tebliğci, öncelik tespiti yaparken kendi özelliklerini değil, muhataplarının özelliklerini esas almalıdır.<sup>738</sup> Muhatabın eksiği inanç ise inanç, amel ise amel konusuna ağırlık vermelidir. Kur’an hem bireyi hem de toplumu bir sonraki

<sup>735</sup> Ebu Davud, *Talak*, 28.

<sup>736</sup> Şanver, *a.g.e.*, s. 108.

<sup>737</sup> Bkz.: Buhârî, *İlim* 32; *Hayz*, 6.

<sup>738</sup> Çakan, *a.g.e.*, s. 69-71.

safhaya hazırlamayı ön görmektedir. Yani her aşama ya da tebliğ, bir sonraki aşama ya da tebliğ için muhatabı, gerek ruhsal ve zihinsel, gerek yaşayış itibarıyla, hazır hale getirmektedir.<sup>739</sup>

Dinin tebliğleri bütün insanlara yöneliktir. Ancak bu, insanların tamamının dini tebliğ ve telkine aynı derecede elverişli olduğu anlamına gelmemelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)in “her doğanın fitrat üzere doğduğunu”<sup>740</sup> ifade eden hadisi, insanların doğuştan ortak bir temayülle dünyaya geldiklerine işaret etmekle birlikte, yaşadıkları ve yetiştikleri ortam, sürdürdükleri hayat tarzları, sahip oldukları kişilik özellikleri ve ideolojilerine bağlılık dereceleri gibi faktörler dolayısıyla dini tebliğ ve telkinlere elverişlilik durumları farklılıklar gösterebilir. Bu bakımından insanları başlıca üç sınıfa ayırmak mümkündür:1-Dini tebliğ ve telkine devamlı elverişli olanlar ve bu değerlere daima bağlı kalanlar: Bunlar, samimi ve istikrarlı mü'minlerdir.

2- İstikrarlı olmayan, bazı şart ve durumlarda dini tebliğ ve telkine elverişli olanlar: Kur'an'da fasıklar ve zalimler olarak zikredilen bir kısım insanlar, normal zamanlarda din ile herhangi bir alışverişleri olmadığı halde, sıkıntılı zamanlarda dini hassasiyet gösterebilmektedirler. Bunlar canları ve malları tehlikeye girdiği, güvenlikleri sarsıldığı, çaresiz ve güçsüz kaldıkları durumda dini değerlere sarılmaya hazır ve tebliğe elverişli durumdadırlar.<sup>741</sup> İnsanın başına bir sıkıntı gelince, Rabbine yönelerek içtenlikle O'na dua eder. Sonra(Rabbi) ona kendisinden bir nimet verince, önceden O'na yalvarmış olduğunu unuttur da O'nun yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşmaya başlar.<sup>742</sup> *Yani bir kısım insanlar, kendilerine nimet verildiğinde yüz çevirir, yan çizerek, şımarır ve azarlar; bir şer dokunduğunda ise yalvarıp dururlar.*<sup>743</sup>

İnsanların bir kısmı da, tam aksine, sıkıntı ve minnet içine düştüklerinde isyan halindedirler. *Eğer kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dinden yüz çevirir, onu kötüler)*<sup>744</sup> yani, sanki onun dini, menfaattir.

“Araştırmalara göre, yangın, deprem, kaza, deniz ortasında fırtınaya yakalanma, savaş, hastalık, ölüm gibi felaket ve sıkıntı anlarında insanların dini duyguları kabarmakta, kendilerini inançsız zanneden kişiler bile dua ve ibadete yönelmekte, normal zamanlarda hiç karşılık vermedikleri dini telkinlere büyük bir yatkınlık göstermeye başlamaktadırlar.”<sup>745</sup>

<sup>739</sup> Şanver, a.g.e., s. 135.

<sup>740</sup> Buhârî, *Cenaiz*, 80, *Kader*, 3; Müslim, *Kader*, 22, 23, 25.

<sup>741</sup> Şanver, a.g.e., s. 109-110.

<sup>742</sup> Zümer, 39/8, Ayrıca bkz.: Yunus, 10/22-23; Lokman, 31/32; Zümer, 39/49.

<sup>743</sup> Fussilet, 41/51.

<sup>744</sup> Hac, 22/11; Ayrıca bkz.: Fecr, 89/15-16.

<sup>745</sup> Hökelekli, a.g.m., s. 30.

3- Hiçbir durumda dini tebliğ ve telkine elverişli olmayanlar: *Bir kısım insanlar, tebliğ ile uyarılsa da, uyarılmasa da, onlar için birdir ve onlar inanmazlar.*<sup>746</sup> Bu tür kimseler, kalplerini tamamen dinin dışında bir değerler sistemine çevirmiş ve bağlanmış, gözlerini ve kulaklarını vahyin ve dinin mesajlarına şuurlu ve kesin olarak tıkamışlardır. Onlar için, dini tebliğ ve telkinin hiçbir şart ve durumda müsbete yöneltici etkisi yoktur. Onlar, adeta kör ve sağırdırlar,<sup>747</sup> *Kalpleri ve kulakları mühürlenmiştir, gözlerine de perde inmiştir.*<sup>748</sup> *Bu tür insanlara tebliğ gayretinde bulunmak, sağıra bir şey işittirmeye çalışmak ya da gözleri görmeyene yol göstermek gibidir.*<sup>749</sup> *Kendilerine mucize de gelse, onlar yine inanmazlar.*<sup>750</sup> ve insanların çoğu bu durumdadır.<sup>751</sup> Hatta yapılan tebliğ, bazılarında aksine etkiler yapabilmektedir. Bazı sosyal psikologlar, bu tür bir kişiliğe sahip olan insanlara “dar kafalılık” adını veriyorlar.<sup>752</sup>

---

<sup>746</sup> Bakara, 2/6; Yâsîn, 36/10.

<sup>747</sup> Bkz.: Bakara, 2/18; Fussilet, 41/44; Muhammed, 47/23.

<sup>748</sup> Bakara, 2/7.

<sup>749</sup> Zuhurf, 43/40.

<sup>750</sup> En’âm, 6/109, Ayrıca bkz.: Yunus, 10/33.

<sup>751</sup> Bkz.: Hûd, 11/17.

<sup>752</sup> Ayrıntılı bilgi için: Şanver, *a.g.e.*, s. 111; Kutup, *a.g.e.*, VII. s. 329-330.

## SONUÇ

İslam'a davet, kişinin kendi şahsında başlayarak, en yakın çevresinden itibaren merhale merhale bütün insanlığa kadar uzanan mukaddes bir vazifedir. Bu vazifeyi daha iyi sunabilmek için, yaptığımız çalışmanın neticesini birkaç madde ile zikrederim:

1- Davet ve tebliğin tarihi, insanlık tarihi ile aynıdır. Kur'an'da ismi geçen peygamberlerin hayatları, tarih boyunca iman zincirinin bir nesilden diğerine nasıl intikal ettiğini gösterir. Nübüvvet makamına mahzar olan bu seçkin kişiler her devirde iman nurunu söndürmeden kavimlerine tebliğ etmeye çalışmışlardır. Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler, kavimlerine hakkı tebliğ etmişlerdir. Hiçbir fert veya toplum; bu emri duymadım veya bu haber bana tebliğ edilmedi gibi mazeret ileri süremeyecektir. Çünkü insanlık tarihinde hiçbir millet yoktur ki Allah onları imana davet eden bir elçi göndermemiş olsun. Peygamberlerin davet ve tebliği vahye dayanır. Dünya ve Ahiret hayatının birlikte kazanılması hedeflenmiştir. Gayba iman başta olmak üzere itikada önem ve öncelik verilmiştir.

2- Kur'an, insanların anlayabilecekleri bir üslupla kendilerine hitap eder. İnsanın göz penceresinden olay ve olguları değerlendirerek sunar. Çünkü Kur'an; olguları ve olayları değerlendirirken sanki bir taraftan insanın mantığını, duygu ve temayüllerini okumakta, diğer taraftan insanın göz penceresinden kâinat ve içindekilere bakıp onlara cevap vermeye çalışmaktadır; olayları insan için analiz etmekte, amaç ve gayelerini insanlara anlayabilecekleri bir sadelik içinde takdim etmektedir. Kur'an'ın bu şekilde insanı dikkate alan üslubu onun bütününe hâkimdir. Ayetlerin dokusunda insanın doğası ve onun ruhsal perspektifi önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, insanı hidâyete getirmeyi hedefleyen ve söylevlerinde doğal yatkinlik barındıran Kur'an'ın bir üslubudur. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *Sen yüzünü Allah'ın insanları üzerinde yarattığı dine dümdüz çevir...*<sup>753</sup>

3- Kur'an'ın temel hedefi insanı hidâyete sevk etmektir. Bunu yaparken de, bütün insanları kapsayacak şekilde onların akıllarını ve temel dürtülerini etkilemeyi esas alır. Bundan dolayı Kur'an ayetlerine bakıldığında onların hedefinde daima insan ve insanın hidâyeti vardır. Bu şekilde Kur'an'ın insanı merkezine yerleştirmesinin, onun insanı dikkate alacak şekilde olayları ve olguları değerlendirmesi, insanı ikna etmede ve imanının kalpte sağlamlaşmasında büyük etkisi vardır. Çünkü bu, ruhun gerçekten çözümünü aradığı sorulara doğrudan insanı yöneltir, onların izalesi için harici dünya ile soruların doğru bağını kurarak, onları

---

<sup>753</sup> Rum, 30/30.

aydınlatır, ikna edici cevaplar verir ve insanı, gereksiz mecralara sürüklemekten alıkoyarak insan için olayların hikmetlerini analiz eder.

4- Tebliğ, peygamberliğin amacını ve dinin özünü oluşturan, bir bilgilendirme ve öğretim faaliyetidir. Bu faaliyetin muhatabı insandır. Hedefi ise, insanda tutum ve davranış değişikliğini sağlamaya ve nihai noktada sağlam ve istikrarlı bir kişilik oluşturmaya yönelik eğitim sürecini başlatmaktır.

5- Tebliğ, Kur'an'ın eğitim sürecinin ilk basamağıdır. Dolayısıyla eğitsel ve psikolojik prensipleri dikkate almayı gerektirir. Peygamberlerin tebliğlerinde, can alıcı noktalarına baktığımız zaman, tebliğin insan tabiatı doğrultusunda yapıldığını görmekteyiz. Yani insanın yaratışına uygun, insan merkezli bir özellik arz etmektedir. İnsan, hem üstünlükleri, hem de zaafı olan, hem iyiye, hem de kötüye yönelme eğilimi taşıyan, birçok zihinsel yetenekle donatılmış bir varlık olduğu hakikatiyle yöntemler belirlenmiştir. Kur'an, insanların anlayabilecekleri bir üslupla kendilerine hitap eder. İnsanın göz penceresinden olay ve olguları değerlendirerek sunar. Çünkü Kur'an; olguları ve olayları değerlendirirken sanki bir taraftan insanın mantığını, duygu ve temayüllerini okumakta, diğer taraftan insanın göz penceresinden kâinat ve içindekilere bakıp onlara cevap vermeye çalışmaktadır; olayları insan için analiz etmekte, amaç ve gayelerini insanlara anlayabilecekleri bir sadelik içinde takdim etmektedir. Kur'an'ın bu şekilde insanı dikkate alan üslubu onun bütününe hâkimdir. Ayetlerin dokusunda insanın doğası ve onun ruhsal perspektifi önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, insanı hidâyete getirmeyi hedefleyen ve söylevlerinde doğal yatkınlık barındıran Kur'an'ın bir üslubudur. Kur'an bu üslubuyla, insanın, his, irade, düşünce, vicdan ve davranış gibi, bütün fonksiyon ve temayüllerine hitap etmektedir.

6- Tebliğ adamı, tebliğ yaparken kullandığı bütün yolların meşru olmasına son derece dikkat etmelidir. Meşru bir hedefe ancak meşru yollarla gidilir. Gayr-i meşru vasıta ve vesileler kullanılarak meşru bir hedefe varılamaz. İlim-amel ve tebliğ bir hakikatin üç ayrı yüzüdür. Birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Tebliğde, ilim şarttır; amel ise tebliğin hayatıdır.

7- Tebliğ faaliyetinde başarılı olmak için, tebliğci her yönüyle çok önemlidir. Öncelikle tebliğci, inanılır olma ve menfaat gözetmeme, söz-davranış uygunluğu içerisinde olma, muhatabını her yönüyle iyi tanıma, söz ve ifade güzelliğine yani güzel, anlaşılır bir konuşmaya ve etkileyici bir hitabete sahip olma, başkaları tarafından sevilme ve insanlara karşı hoşgörülü olma, alçak gönüllü olma, sabırlı ve azimli olma, şefkatli ve merhametli olma, insanlar nazarında iyi bir imaj ve izlenim bırakma, çalışmalarında ve davranışlarında kararlı ve kendine güven duygusu içerisinde olma gibi özellikler taşımalıdır.

8- Bir tebliğ yani bilgilendirme sürecinde mesaj, muhatabın ne kadar çok duyu organına yönelir ve ulaşırsa, o ölçüde etkili olur. Bu sebeple, görme, işitme, hissetme, yaşama, düşünme gibi faktörlerin tebliğ sürecinde yer alması, mesajın gücünü ve etkinliğini artırır. Böylece muhataptaki bütün alıcılara ulaşma ve onları besleme, neticede harekete geçirme imkânı oluşur.

9- Tebliğ faaliyetlerinde insan, akli ve kalbi olmak üzere iki yoldan etkilenir. Ancak genellikle kalbi etkileyen hususların, yani duygusal faktörlerin, akli etkileyen hususlardan daha faal ve daha tesirli olduğunu söylemek mümkündür. Önemli olan, tebliğde duygulara da önem vermek ve insanların hakkı kabul etmelerinin sadece akli kanaate bağlı olmadığını bilmektir. Hakkı kabullenme de akli kanaatin oluşması esas olmakla birlikte, duyguların önemli bir payı vardır. Kur'an'ın hitaplarında zaman zaman kalbi ve hissi yöne daha çok ağırlık verildiği de görülmektedir.

10- Hz. Peygamberin davetinin başarıya ulaşmasının çeşitli etkenleri vardır. Bunların başında, bizzat kendisinin, davet ettiği dine samimiyetle bağlanması ve bu dinin prensiplerini kendi hayatında uygulamış olması gelmektedir. Gerçekten O, İslam'ın insanlara yüklediği yükümlülüklerin hiç birinden kendisini hariç tutmamıştır. Farzları önce kendisi uygulamış, yasaklara önce kendisi uymuş ve en yakınlarına tatbik etmiştir. Ayrıca dua ile bütünleşmelidir. Hz. Peygamber muhataplarını tanımaya büyük önem verir, onların duygularını, isteklerini ve fert olarak özelliklerini dikkate alır, kendilerine değer verir, ilgi gösterir, yakınlaşma teminine gayret ederdi. Muhatapları ile ortak noktalarda birleşme esassından hareket ederdi.

11- Resulullah (s.a.s) efendimiz dahil bütün peygamberler, davetlerinde psikolojik unsurları nazarı itibara almışlar, görevlendirdikleri davetçilere bu hususlara riâyetle ilgili emirler vermişlerdir. Hz. Peygamberin muhataplarının psikolojik durumlarını dikkate alarak usanç ve bıkkınlık vermesin diye ashabına vaaz ve irşatlarında onların istekli ve bildirilenleri kabule hazır anlarını seçtiğini gördük. Davetçi en başta muhatap kitlesinin duygularını, hislerini, kültürlerini, artılarını ve eksilerini çok iyi bilecektir. Daha sonra yerine göre sevecek, sevdirecek, onun anlayacağı tarzda anlatacak, duygularına hitap edecek, tekrar edecek, ikramda bulunacak, hediye verecek, değer verecektir. Aslında Allah'a davet peygamberlerin vazifesidir. Ümmetin âlimleri de peygamberlerin varisleri olmaları sebebiyledir ki davetin adab ve yollarını peygamberlerden öğrenmeye mecburdurlar. Eğer bir davet bu tavır ve yollarla olmazsa, davet, yerine göre ayrılık, çatışma ve savaş sebebi olur.

12- Günümüzün Tebliğcileri, ansiklopedik dahi olsa, asrımızın ilim ve tekniğini takip etmek zorundadırlar. Yoksa onların irşadı, umumî ve herkesi içine alan bir irşâd olmaktan çıkar, hususî bir konuşma olur. Zira devrinin kültürünü, anlayışını, üslûbunu bilemeyenlerin, o devir insanına bir şey anlatmaları mümkün

değildir. Evet, anlattığımız hakikatler ne kadar mübarek ve mukaddes olursa olsun, günümüzün idrak, anlayış ve üslubuyla yapılmayan bir telkinin müessiriyeti şüphelidir. Zira akıl, muhakeme ve düşünce süzgecinden geçirilmesi mümkün olmayan, esrar perdeleriyle örtülü esrarengiz birtakım mevzular anlatıyor gibi dini, Kur'ân'ı takdim etmek, sadece neslin kafasını bulandırmaya yarar ve kâfirin de küfrünü artırır. Evet, yıllar var ki bizler, bu yürekler acısı tabloyu gözlerimiz dolu dolu seyretmiş ve burkulmuşuzdur.

13- Son olarak bir davetçi olarak Hz. Peygamber'de Allah Teala'nın bulunmasını istediği bir niteliğe işaret ederek çalışmayı bitirmek istiyorum. Müddesir Suresinde *Kalk ve insanları inzar et. Rabbini büyük tanı*<sup>754</sup> hitabıyla insanları dine davet etmesi emrolunduktan sonra Hz. Peygamber'den *elbisesini temiz tutmasının*<sup>755</sup> emredilmesi, davet açısından konuya bakıldığında son derece dikkat çekicidir. Ayet'i kerimde geçen ve temizlenmesi istenen "elbise"den maksadın ne olduğunu izah hususunda amel, kalp, nefis, beden, ahlak, din ve elbise şeklinde, kişinin maddi ve manevi yönünü kapsayan geniş yorumlar yapılmıştır. Bununla birlikte, maksat ne olursa olsun, gerek beden ve kıyafet, gerekse kalp ve ahlak temizliğinin iletişim açısından önemli olduğu ortadadır. Resulullah (s.a.s) efendimiz dâhil bütün peygamberler, davetlerinde psikolojik unsurları nazarı itibara almışlar, görevlendirdikleri davetçilere bu hususlara riayetle ilgili emirler vermişlerdir. Davetçi nerede, ne zaman ve ne şekilde tebliğde bulunacağını çok iyi tesbit etmesi için insan psikolojisini ve o toplumun sosyo-kültürel yapısını çok iyi okumalıdır. Ayrıca anladık ki, Tebliğ ve irşâd bir vazifedir; onun tekniğini bilmek ise ayrı bir vazifedir.

---

<sup>754</sup> Müddesir, 74/2,3.

<sup>755</sup> Müddesir, 74/4.

## KAYNAKLAR

- ABDULVEHAB**, Abdulatıy Abdullah, *Menahicu Ulu'l-azm Minerrusul fi Tebliği'd-da'vet*, Daru't-Tebaati'l-Muhammediye, Kahire, 1991.
- ABURREZZAK**, Ebubekir bin Hemman, *el-Musannef*, Daru's-Sadr Yay., Beyrut, 1972.
- ACLÛNÎ**, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l- Hafâ ve Muzîlu'l- İlbaş Ammâ İštehera mine'l- Ahâdîsî alâ elsineti'n- Nâs*, (tash. Muhammed Abdulazîz Hâlidî), Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- AFZALURRAHMAN**, *Siret Ansiklopedisi*, (Trc: Kurul), Yenişafak Yay., İstanbul, 1996.
- AHMET MUHTAR ÖMER VE BŞK.**, *Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esasi*, Daru'l-Kütüp, Beyrut, 1988,
- ALAYLIOĞLU**, Ruşen-Oğuzkan, A. Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, Bilgi yay., İstanbul, 1997.
- ALTINTAŞ**, Hayrani, *Psikoloji Sözlüğü Üzerine Deneme*, A.Ü.İ.F.D., Ankara, 1989.
- ALTUNTAŞ**, Halil ve Bşk., *Kur'an-ı Kerim Meâli*, D.İ.B.Yay., Ankara, 2005.
- ALUSÎ**, Şihabüddin Mahmud, *Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm Ve's-Seb'i'l-Mesani*, Darul Fikr yay., Lübnan, Beyrut, 1997.
- ARMANER**, Neda, "Din Eğitiminde Psikolojinin Önemi", A.Ü.İ.F.D., Ankara, 1978.
- ASLAN**, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul, 1999.
- ATAY**, Hüseyin, *Kur'an'a Göre İman Esasları*, Ankara Okulu yay., Ankara, 1998.
- ATEŞ**, Süleyman, *Kuran'ı Kerim Ve Yüce Meali*, Kılıç Kitap Evi, Ankara,

1990.

**AY**, Mehmet Emin, *Din Eğitim Ve Öğretiminde Mükâfat Ve Ceza*, Bursa,

1993.

**AYDIN**, Hayati, *Kur'an'da Psikolojik İkna*, Timaş Yay., İstanbul, 2005.

**BAYDAR**, Ahmet, *İbrahimî Okuyuş*, Beyan Yay., İstanbul, 2005.

**BAYRAKDAR**, Mehmet, *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yay.,

Ankara, 1987.

**BAYRAKLI**, Mehmet, *İslam'da Eğitim*, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 1989.

**BEYDAVÎ**, Abdullah İbn Ömer, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Hakikat

Kitap Evi, İstanbul, 1991.

**BİLGİN**, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Akid Yay., Ankara, 1991.

**BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi Ve Tefsiri*,

Kahraman Yay., İstanbul, 1998.

**BUHARÎ**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail(256/870), (Ter.Konyalı Vefbi

Efendi) *Sahihü'l-Buhari*, Hak Yay., İstanbul, 1997, IV.

**BULAÇ**, Ali, "Din Dışının Seküler Sisteminden 'Ed-Din'in Sahici

Dünyasına", *Bilgi ve Hikmet Sayısı*, İstanbul, Bahar Yay., 1994.

**CARREL**, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, (Trc.: Ömer Durmaz), Hayat Yay.,

İstanbul, 2003.

**CANAN**, İbrahim, *Hiz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Atatürk Üniv. Yay.,

İstanbul, 2000.

\_\_\_\_\_ *Hiz. İbrahim'den Mesajlar*, Işık Yay., İstanbul, 2004.

**COBRAN**, Mesud, *el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esasi*, Daru'l-Meşrik, Beyrut,

ty.

**CÜNDİOĞLU**, Ducane, *Anlamanın Buharlaşması ve Kur'an*, İstanbul, 1995.

**ÇAĞRICI**, Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Da'vet"* Md., T.D.V. IX,

İstanbul, 1994.

\_\_\_\_\_ ve Bşk., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yay.,

Ankara, 2006.

- ÇAMDİBİ**, H. Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 1994.
- ÇELİK** Ahmet *Kur'an Semantiği Üzerine*, Ekev Yay., Erzurum, 2002.
- ÇETİN**, Abdurrahman, *Hitabet ve İrşad*, Aksa yay., Bursa, 1998.
- DEVELİOĞLU**, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara, 2002.
- DOĞAN**, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., İstanbul, 1998.
- DUMLU**, ÖMER, *Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış*, Anadolu Yay., İzmir, 1999.
- EBU MANSUR**, Muhammed b. Ahmet el-Ezherî, *Mu'cemül Tehziybi el-luğat*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- ERSOY**, Mehmet Akif, *Safahat*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, ty.
- ESED**, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul, 1999.
- FAZLURRAHMAN**, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Trc.: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2003.
- FİRUZABADİ**, Mecdüddin Muhammed İbn Ya'kup, *el-Kamusü'l-Muhit*, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1993.
- GADBAN**, Münir Muhammed, *Resulullah'ın Hayatı Ve Metodu II* (Trc.: Adil Teymur), Risale Yay., İstanbul, 1997.
- GAZALİ**, Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed, *İhyau Ulumi'd-Din* (Trc.: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, ty.
- GÖZÜTOK**, Şakir, Hz. Peygamberin Mekke Ve Medine Dönemindeki *Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metodları* (Süsbe, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1995.
- GÜLEN**, M. Fethullah, *İrşad Ekseni*, Feza Yay. İstanbul, 1998.
- \_\_\_\_\_, *İnancın Gölgesinde 2*, Nil Yay., Ankara, 1996.
- HAMİDULLAH**, Muhamed, *İslam Peygamberi II*, (Trc.: Salih Tuğ), Yeni Şafak Yay., Ankara, 2003.
- HÖKELEKLİ**, Hayati, *Dini Telkin Ve Tebliğde Psikolojik Esaslar*, Diyanet

- Dergisi IXX. Ankara, 1983.
- \_\_\_\_\_Din Psikolojisi, Tdv. Yay., Ankara, 2001.
- İBN KESİR**, Ebu'fida İsmail el-Kureyşi ed-Dımeşki, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İBN MACE**, Muhammed b. Yezîd el-Kazvini, *es-Sünen*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.
- İBN MANZUR**, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed B. Mukerrem, *Lisanü'l-Arap*, Darü'l-Lisanü'l-Arab, Beyrut, 1990.
- İMAM MALİK** bin Enes, *Muvatta*, y.y., Mısır, 1951.
- İSFEHÂNÎ**, Ebu'l-Kasım Rağıp, (Trc.: Lütü Doğan), *Mutluluğun Kazanılması*, İsilay., İstanbul, 1997.
- İSFEHANÎ**, Ragıb, *el-Müfredat Fi Ğariyb'il-Kur'an*, (Trc: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu,) Çıra Yay, İstanbul, 2006.
- İSMAIL HAKKI BURSEVÎ**, *Ruhu'l-Beyan*, Damla Yay. İstanbul, 1995, IX.
- İSLAMOĞLU**, Mustafa, *Üç Muhammed*, Denge Yay., İstanbul, Ty.
- İMAM NEVEVÎ**, *Riyazü's-Salihin*, (Ter.: Komisyon) Erkam yay., İstanbul, 2005.
- İZUTSU TOSHİHIKO**, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Trc.: Selahattin Ayaz) Pınar yay.,İstanbul, 1997.
- \_\_\_\_\_ *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Trc.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2001.
- KANDEHLEVÎ**, Muhammed Yusuf, *Hayatu's-Sahabe*, IV, (Trc.: Ali Aslan), Akçağ Yay., Ankara, 1995.
- KARAGÖZ**, İsmail, İnsan, Din Ve Peygamber, *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı:3, 2001.
- \_\_\_\_\_ *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*, D.İ.B.Yay., Ankara, 2002,
- KARAMAN**, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Diyanet işleri

- Başkanlığı yay., Ankara, 2007.
- \_\_\_\_\_, Ve Bşk., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006.
- KARDAŞ**, Rıza, *Eğitim Psikolojisi*, Tekin Kitap evi, Ankara, 1976
- KAYACAN**, Murat, *Kur'an'da Peygamberler ve Karşı Tavırlar*, Ekin Yay., Ankara, 2004.
- KAZANCI**, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet yay, İstanbul, 1992.
- KURTUBÎ**, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed el-Ensari, *el-Camü'lî'Ahkamî'l-Kur'an*, Daru'l-Kitabi'l-İlmi, Beyrut-Lübnan, 1988.
- KUTUP**, Seyit, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, (Ter: Komisyon), Hikmet Yay., İstanbul, 1970.
- MEVDUDÎ**, Ebu'l-Âla, *Tefhimü'l-Kur'an*, (Ter.: Komisyon), İnsan Yay. İstanbul, 1997.
- MUHAMMED SURUR**, B. Naif Zeynelabidin, *Allah'a Davette Peygamberlerin Metodu*, (Ter.: Abdullah Abdurrahman), Guraba Yay., İstanbul, 1994.
- MUHAMMED ALİ EN-NECAR VE BŞK.**, Mu'cemu'l-Vasît, Mektebetü'l-İslamiye, İstanbul, 1989.
- LUİS MA'LUF EL YESUÎ**, *el-Muncid fi Lugâti ve'l-e'lâm*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, ty.
- NECATİ**, Muhammed Osman, *Kur'an Ve Psikoloji* (Çvr.: Hayati Aydın), Fecr Yay., Ankara, 1998.
- NESEFÎ**, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Daru'l Nefais, Lübnan, Beyrut, 1996.
- NURSI**, Said, *Tarihçe-i Hayatı*, Sözleryay., İstanbul, 1990.
- \_\_\_\_\_, *Hutbe-i Şamiye*, Sözleryay., İstanbul, 1993.

- ÖNKAL**, Ahmet, *Resulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2006.
- ÖZBEK**, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yay., Konya, 1997.
- ÖZEK**, Ali ve Bşk., *Kur'an-ı Kerim Ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Kral Fahd, Mushafu Şerif Basım Yay., Medine, 1992.
- PEKER**, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000.
- RAİD**, el-Mu'cemu'l Luğaviyu'l Ehadisü'l Eshelu, Daru'l-İlmi'l-Melayin, Beyrut, 2001.
- RÂZÎ**, Fahreddin Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ömer, *Mefatihü'l-Gayb (et-Tefsiru'l-Kebir)* Darü'l-Kütubi'l-İlmi, Tahran, ty.
- RAZÎ**, Ebu Hüseyin Ahmet b. Faris b. Zekerîya, *Mu'cemu'l Mekayissel-luğat*, Daru'l İlmiye, Beyrut, ty.
- SABUNÎ**, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefasir*, Daru'l-Kalemi'l-Azayyi Bi'L-Haleb, Suriye, Haleb, H.1414.
- SAKA**, Şevki, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, Fecr Yay., Ankara, 1997.
- \_\_\_\_\_, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, Ankara Üniv. Yay., Ankara, 1979.
- SARAÇ**, Tahsin, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, I, Ankara, 1976.
- SARIÇAM**, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, D.İ.B.Y., Ankara, 2004.
- SAMÎ**, Şemsettin, *Kamusu't-Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul, H.1317.
- SAVÎ**, Şeyh Ahmet Maliki, *Celaleyn Haşiyesi Savi Tefsiri*, Mektebetü'l İslamiye, ty.
- SOYAK**, Zeki, *Kur'an ve Hadis'te Kıssalar Hisseler*, İlkadım Yay., Nevşehir, 2003.
- ŞANVER**, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay. İstanbul, 2004.
- ŞARÂNÎ**, Abdulvehhâb, *Hukuku Uhuvveti'l-İslâm (İslamda Kardeşlik Hukukunun Esasları)*, (Ter.: Hamit Eker), Sönmez Neşriyat,

İstanbul, 1975.

**TABERİ**, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerir, *Camiü'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, ty.

**TİRMİZİ**, Muhammed bin İsa, *Sünen*, Çağrı yay., İstanbul, 1981

**ULUDAĞ**, Süleyman, *İslam'da İrşad*, Marifet Yayınevi, İstanbul, 2001.

**ÜNAL**, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Nil Yay., İzmir, 1999.

**YAZIR**, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, IXX, Azim Yay., İstanbul, 1998.

**YÜCEL**, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı*, D.İ.B.Y., Ankara, 1982.

**ZEMAHŞERİ**, Kasım Mahmut, b. Ömer, *Esasü'l-Belağat*, Daru'l İlmiye, Beyrut, 1996.

---

*el-Keşşaf an Hakâiku'-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, Daru'l-Kitabu'l-İlmiye, Beyrut, 1995.

## ÖZET

Bir din, doktrin ya da sistem, ne kadar derin ve yüksek hakikatler içerirse içersin, gereği gibi tanıtılmadıkça etkili olması mümkün değildir. Bir şeyin kesin bir hakikat olması kadar, bu hakikatin duyurulması, tanıtılması ve neticede bunun insanların davranış ve tutumlarına etkide bulunmasının yol ve yöntemlerini bilmek de büyük önem arz eder. Tebliğ, uygulanan alan ve ulaşılmak istenen amaca göre değerlendirildiğinde yere, zamana ve şartlara göre değişkenlik gösterir. Bu değişkenliği, ya da gelişmeyi, vahyin geliş şekillerinin çeşitliliğinde de görmekteyiz. Dolayısıyla tebliğcinin tebliğinde buna da dikkat etmesi gerekir. Bu işi çok ciddi, planlı ve programlı yapmalıdır. Dinin ruhundan ayrılmadan, muhatabın ilgi ve istekleri de göz önünde bulundurularak muktezayı hale göre hareket etmelidir.

Kur'an, insanların anlayabilecekleri bir üslupla kendilerine hitap eder. İnsanın göz penceresinden olay ve olguları değerlendirip analiz etmekte, amaç ve gayelerini insanlara, anlayabilecekleri bir sadelik içinde takdim etmektedir. Kur'an'ın bu şekilde insanı dikkate alan üslubu onun bütününe hâkimdir. Âyetlerin dokusunda insanın doğası ve onun ruhsal perspektifi önemli bir yer tutmaktadır. Resulullah'a ve bütün Müslümanlara yön veren Kur'an-ı Kerim, muhatabı tanımaya o derece büyük önem vermiştir ki, Mekkelilere hitap eden âyet ve sürelerle Medinelilere hitap eden âyet ve süreler, birçok yönden birbirinden farklıdır.

Resulullah (s.a.s) efendimiz dahil bütün peygamberler, davetlerinde psikolojik unsurları nazarı itibara almışlar, görevlendirdikleri davetçilere bu hususlara riâyetle ilgili emirler vermişlerdir. Kendileri de muhataplarını tanımaya büyük önem vermiş, onların duygularını, isteklerini ve fert olarak özelliklerini dikkate almışlar, kendilerine değer verip, ilgi göstermiş, yakınlaşma teminine gayret etmişlerdir. Muhatapları ile ortak noktalarda birleşme esasından hareket etmiş, faaliyetlerinde af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti; kin, öfke ve zorbalığa tercih etmişlerdir. Davetçi muhatap kitlesinin duygularını, hislerini, kültürlerini, artılarını ve eksilerini çok iyi bilmelidir. Yerine göre sevmeli, sevdirmeli, onun anlayacağı tarzda anlatmalı, duygularına hitap etmeli, tekrar etmeli, ikramda bulunmalı, hediye vermeli, kısacası muhatabına değer vermelidir. Aslında Allah'a davet peygamberlerin vazifesidir. Ümmetin alimleri de peygamberlerin varisleri olmaları sebebiyledir ki, davetin adab ve yollarını peygamberlerden öğrenmeyi düstur edinmelidirler.

Tebliğci, inanılır olma ve menfaat gözetmeme, söz-davranış uygunluğu içerisinde olma, muhatabını her yönüyle iyi tanıma, söz ve ifade güzelliğine yani etkileyici bir hitabete sahip olma, başkaları tarafından sevilme ve insanlara karşı hoşgörölü, alçak gönüllü, sabırlı ve azimli, şefkatli ve merhametli olma, insanlar nazarında iyi bir imaj ve izlenim bırakma, çalışmalarında ve davranışlarında kararlı ve kendine güven duygusu içerisinde olma gibi özellikler taşımalıdır.

## CONCLUSION

A religion and a doctrine can not achieve purposes without publicity although it contains high and deep realities. Such as it is pre-emptory true, learning of interest and roads in the declaration and reporting is important its impact on people's behaviour and the biography of the people.

Announcement is changing on the location and purposes and times according conditions. We observe this exchange and diversity in the fall Revelation in multiple forms. Therefore, the annunciator must be concerned that the situation in the announcement. He must do this work with method and grandfather. Expected from the annunciator without spacing of the meaning of religion, action with attention to circumstances and aspirations of interlocutor.

The Koran addresses people clearly and obviously. The Koran analyses events and phenomena in point of view the people and submits its orders and objectives according to understanding the people. This style of the Koran, is dominant for all of the the Koran. Human nature and spiritual tasks assess in coordinate verses. The differences is noted between chapters of the Holy Koran in Makka and Madina which guide the prophet and the muslims from different aspects.

Our prophet and all the prophets were care of spiritual phenomea and advised to imitation this particular for their propagandists. They have worked to know demands and aspiration of the people and contacted them with that road. They have attempted to know common points between the people and treated with compassion and mercy and hostility against tyranny and animosity. The annunciator must be know emotions and feelings and cultures of the people completely. He must act in accordance with love and compassion and provide the level of the people and speak to emotions and repeat and honor and give a present to the people. Conclusion is esteem for them. The calling of god is fuction of prophets essentially. Scholars nation as a inheritor of the prophets should learn methods of the prophets for the calling of god.

Friendship and the Non-Aligned and congruence between words and ethics and full knowledge of the people and the aesthetic expression and preaching and thinking and patience and tolerance, and bone and mercy and compassion and good acceptance amongst the people and resolve the matter are characters of the annunciator